

શ્રુતસાગર

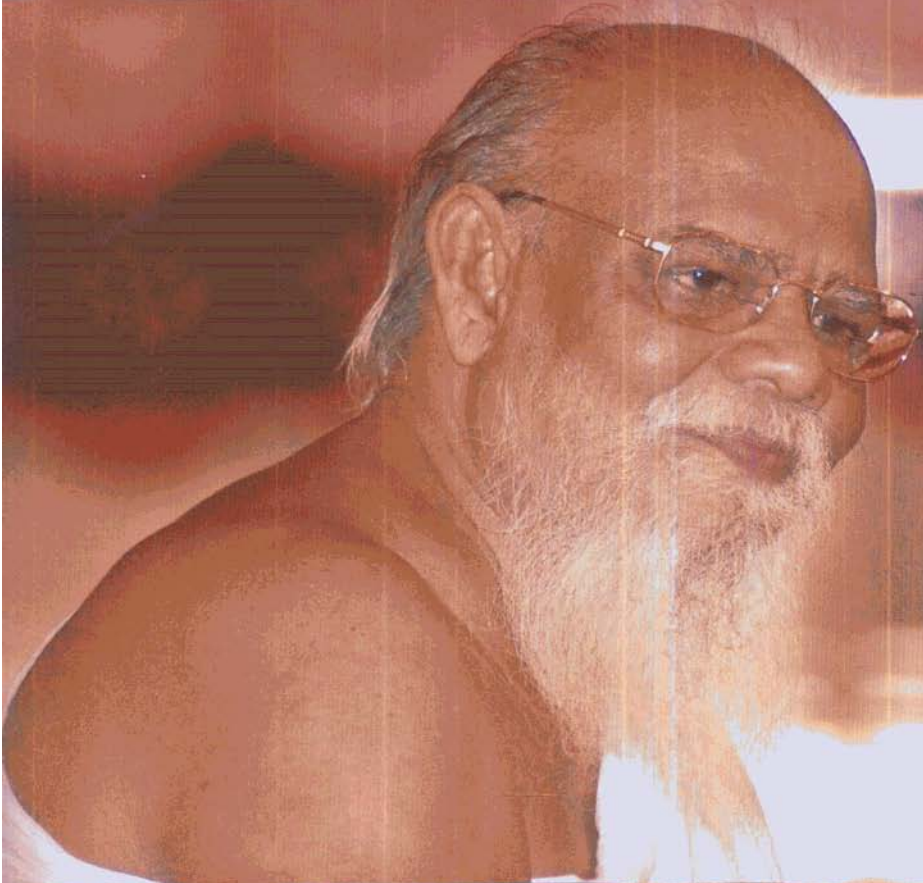
SHRUTSAGAR (MONTHLY)

Volume : 01, Issue : 02

Annual Subscription Rs. 150/- Price Per copy Rs. 15/-

Editor : Kanubhai Lallubhai Shah

શ્રુતસાગર

જેમના પ્રાણમાં પ્રભુશાસનની પારાવાર પ્રીતી પ્રસરેલી છે એવા
પૂજ્યપાદ્ ગુરુદેવ શ્રી પદ્મસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજા

આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર

ताडपत्रमां प्राप्त थता ग्रंथ लिपिमां आलेखायेल अष्टमंगल अने पंचायुधना चित्रो तेमज अष्टमंगल पूजनविधि

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर का मुखपत्र

श्रुतसागर

SHRUTSAGAR (Monthly)

श्रुतसागर

वर्ष-१, अंक-२, कुल अंक-२, जुलाई-२०१४ ❖ Year-1, Issue-2, Total Issue-2, July-2014

वार्षिक सदस्यता शुल्क - रु. १५०/- ❖ Yearly Subscription - Rs. 150/-

अंक शुल्क - रु. १५/- ❖ Issue Per copy Rs. 15/-

❖ **आशीर्वाद** ❖

राष्ट्रसंत प. पू. आचार्य श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी म. सा.

❖ **संपादक** ❖

कनुभाई लल्लुभाई शाह

❖ **सह संपादक** ❖

हिरन के. दोशी

एवं

ज्ञानमंदिर परिवार

१५ जुलाई, २०१४, वि. सं. २०७०, आषाढ वद-४

प्रकाशक

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र कोबा, गांधीनगर-३८२००७

फोन नं. (०७९) २३२७६२०४, २०५, २५२ फेक्स : (०७९) २३२७६२४९

website : www.kobatirth.org **email :** gyanmandir@kobatirth.org

अनुक्रम

१. संपादकीय	हिरेन के. दोशी	३
२. राष्ट्रसंत आचार्य श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी महाराज साहब का संक्षिप्त परिचय	डॉ. हेमन्त कुमार	५
३. पृथ्वीचंद्र गुणसागर रास	जागृतिदेन डी. बोरा, हिरेन के. दोशी	९
४. श्री जिनप्रभसूरिकृत फारसी भाषामां ऋषभदेव स्तवनः	श्री जिनविजयजी	३०
५. ग्रंथलिपि : एक अध्ययन	डॉ. उत्तमसिंह	४०
६. सम्राट् राम्रति राम्रहालयना प्रतिमा लेखो	हिरेन के. दोशी	५६
७. यतिअंतिमआराधना	सा. जिनरत्नाश्रीजी	५९
८. कैलास श्रुतसागर ग्रंथसूची एक संक्षिप्त परिचय	-	७६
९. श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र- कोया तीर्थ परिचय	-	७८

प्राप्तिस्थान

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर
तीन बंगला, टोलकनगर
परिवार डाईनिंग हॉल की गली में
पालडी, अहमदाबाद - ३८०००७
फोन नं. (०७९) २६५८२३५५

સંપાદકીય

ગયા અંકથી કેટલાંક મહત્વના ફેરફારો આ પત્રિકામાં થયા, જે આવશ્યક હતા...

શ્રુતસાગર પત્રિકાના રજિ.ની સારકારી પ્રક્રિયામાંથી પસાર થઈ રહ્યા છીએ... પૂર્ણ થવાનો તબક્કો નજીક છે. અને એટલા જ માટે આ પ્રકારના ફેરફારો કરવામાં આવ્યા છે. ગૈશ્વિક સ્તરે જૈન સાહિત્યની મૌલિકતાને ડાઘાગર કરવી હોય તો આ પ્રકારની પ્રક્રિયા ધણા અંશે મદદરૂપ અને સરલતા આપે છે. અને એટલે જ આ પત્રિકાને એ પ્રકારના તમામ ફેરફારો આપ્યા છે. અરજુ...

કેટલાંક પર્વો એક દિવસના હોય છે. કેટલાંક પર્વો બે દિવસના હોય છે. કેટલાંક ત્રણ, ચાર કે એથી વધુ દિવસના હોય છે. પણ ચાતુર્માસનું પર્વ...

ચાતુર્માસનું પર્વ ચાર મહિનાનું હોય છે. ઋતુના પ્રભાવે થતી જીવહિસાથી વચવા ઝિનાશાસનના અળગાર પૂજ્ય ગુરુભગવંતો યોગ્ય સ્થાન અને યોગ્ય કાળને અનુરૂપ પોતે ચાર મહિના સ્થિર થઈ પોતાની નજીક આવેલા મહાજીવોને સ્વાધ્યાય, સંયમ અને તપના વચથી અત્યંત રીતે પ્રભાવિત અને આરાધનામય બનાવતા હોય છે. ચાતુર્માસનું પર્વ આમ તો વરસાદ અને એના કારણે થતી વિરાધનાઓથી વચવા માટેની સ્થિરતા રૂપે હોવા છતાંય પરિણામે અનેક વ્યક્તિઓના જીવનમાં આ પર્વ પરિવર્તનના પર્વ રૂપે અંકિત થઈને યાદગાર બની જાય છે.

ચાતુર્માસ દરમિયાન પૂજ્ય ગુરુભગવંતશ્રીનો મળતો સંયોગ આપણી આંતર ચેતનાને આરાધના સાધના તરફ પ્રેરે છે. અને એમનો સંસાર આપણામાં રહેલી આરાધકભાવનો સુષુપ્તિને સ્વેચ્છે છે. પરાક્રમને સ્વીકારી આપણું આ ચાતુર્માસનું પુનિત પર્વ મળી શકાય એટલા દિવસો જ દૂર છે. ત્યારે દરેક આત્માથી અને આરાધક આત્માઓ આ પર્વના પુનિત પ્રસંગને પામીને જીવનને ગુણ વૈભવથી સમૃદ્ધ કરે...

આ અંકની વાત :- દર વચતની જેમ આ અંકમાં પૂજ્ય ગુરુભગવંતશ્રીએ આત્મવિકાસની અને આત્મોન્નતી વિષય ઉપર આપેલા મનનીય પ્રવચનને અત્રે પ્રકાશિત ન કરતા આ અંકમાં પૂજ્ય ગુરુભગવંતશ્રીના જીવન પરિચયને સંક્ષિપ્ત પણ સારભૂત રીતે પ્રકાશિત કર્યું છે.

આ અંકમાં દર અંકની જેમ આ વચતે જૈન સાહિત્ય સંશોધકમાં પ્રકાશિત ફારસીભાષામય ઋષભજિન સ્તવના અત્રે પ્રકાશિત કર્યું છે. વાલકોની ઉપાદેયતા માટે સ્તવનની સાથે એનું સંસ્કૃત અને ગુજરાતી વિવરણ મૂલ્ય કડીની સાથે જ લેવાનો તેમજ કઠિન શબ્દાર્થોમાં પણ યોગ્ય કડી ક્રમાંક હેઠલ શબ્દો આપવાનો ફેરફાર કર્યો છે.

તો અપ્રકાશિત કૃતિના પ્રકાશન રૂપે માનુચંદ્ર ગણિવરના શિષ્ય દેવચંદ્ર ગણિની રચના પૃથ્વીચંદ્ર ગુણસાગર રાસ અત્રે પ્રકાશિત કર્યો છે. શીલધર્મના મહિમાનું ગાન કરતી અદ્યાવધિ અપ્રકાશિત આ રચના શ્રુતસાગરના માધ્યમે પ્રકાશિત થઈ રહી છે. એનો અમને આનંદ છે. શીલધર્મ મહાત્મ્ય અને કવિની રચના-ચાતુરી ઉભયનો સંગમ આ રસમાં થયો છે. જે વાચકોને બોધની સાથે સંતોષ આપશે... આ કૃતિનું પ્રાથમિક લિપ્યંતર શ્રી જાગૃતિબેન ડી. વોરાએ કરીને અમને પાઠવ્યું છે. એ બદલ એમનો હાર્દિક આભાર...

શ્રુતસાગર અંક ૩૮-૩૯માં પ્રકાશિત બ્રાહ્મીલિપિ વિષયક લેખને ઘણા વાચકોએ વધાવ્યો... પત્ર અને ફોનના માધ્યમથી લિપિ જિજ્ઞાસુઓએ ઘણા અભિનંદન પાઠવ્યા અમને... લિપિ અભ્યાસના લેખોની એ જ શ્રેણિમાં આ વચ્ચે ગ્રંથ લિપિ વિષયક એક સપરિચય અભ્યાસપૂર્ણ લેખ અત્રે પ્રકાશિત કર્યો છે. ગ્રંથ લિપિના પરિચયની સાથે ગ્રંથ લિપિ સંબંધી ત્રિવિધ પ્રકારની માહિતીઓ, અક્ષરોના વલ્લંક અને મરોડની સ્થિતિને સમજવાનું સરલ બને એટલા માટે આજે લખાતા અક્ષરોની સાથે ગ્રંથ લિપિમાં લખાતા અક્ષરોના લઘુ ચાર્ટ વિગેરે પણ પ્રકાશિત કરી લેખની ઉપાદેયતામાં યોગદાન વધારી રહ્યો છે. આ લેખ અને આ પત્રિકામાં પ્રકાશિત વિગતોના સેટીંગ માટે શ્રી સંજયભાઈ ગુર્જરની મહેનત પણ દાદ માંગી લેવી છે.

પૂજ્ય સાધ્વીજી ભગવંત શ્રી જિનરત્નાશ્રીજી મ. સા. તરફથી સંપાદિત ઉપાધ્યાય સમયસુંદરગણિ કૃત યતિઅંતિમ આરાધના આ અંકમાં પ્રકાશિત કરી છે. અપ્રકાશિત કૃતિ સંપાદિત કરીને પાઠવવા બદલ પૂજ્ય સાધ્વીજી ભગવંતશ્રીનો ખૂબ આભાર...

આ અંકનું પૂજ્ય ગુરુભગવંતશ્રીના ચાતુર્માસ પ્રવેશ પ્રસંગે વિમોચિત થવાનું સદ્ભાગ્ય રહ્યું છે. એટલે જ પૂજ્ય ગુરુભગવંતશ્રી અને એમની પુનિત નજરથી શ્રી સંઘના શ્રેયાર્થે પ્રવર્તમાન શ્રી મહાવીર જૈન આરાધના કેન્દ્ર-કોળાનો પરિચય થાય એ હેતુસર સંસ્થાની રૂપરેખા આ અંકમાં પ્રકાશિત કરી છે.

પૂજ્ય ગુરુભગવંતશ્રીના ચાતુર્માસ પ્રવેશ પ્રસંગે પ્રકાશિત થનાર કૈલાસ શ્રુતસાગર ગ્રંથસૂચિ ભાગ ૧૭નું વિમોચન થવાનું હોવાથી આ અંકમાં પ્રકાશિત થતા સૂચિપત્રો અને એની વિશેષતાને જાણવા માટે કૈલાસ શ્રુતસાગર ગ્રંથસૂચિનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પ્રકાશિત કર્યો છે.

તો ઐતિહાસિક સામગ્રી રૂપે સમ્રાટ સંપ્રતિ સંગ્રહાલયમાં રહેલા ધાતુવિભાગના શિલ્પોના લેખો પ્રકાશિત કર્યા છે. આ લેખોમાં જે ક્રમાંક નંબર આપેલો છે એ શિલ્પોમાં જ લેખ મળે છે. એ સિવાયના નંબર પર નોંધાયેલ વસ્તુઓમાં કોઈ લેખ વિગેરે પ્રાપ્ત થતું નથી. જે વાચકોએ યોગ્ય ધ્યાનમાં લેવું.

राष्ट्रसंत आचार्य श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी महाराज साहब का संक्षिप्त परिचय

डॉ. हेमन्त कुमार

सांसारिक जीवन :

- ❖ जन्म : विक्रम संवत् १९९१ भाद्रपद कृष्णपक्ष एकादशी मंगलवार, तदनुसार १० सितम्बर १९३५.
- ❖ जन्म स्थान : अस्सीमगंज, पश्चिम बंगाल
- ❖ पिता का नाम : श्री रामस्वरूपसिंहजी उर्फ श्री जगन्नाथसिंहजी.
- ❖ माता का नाम : श्रीमती भवानीदेवी
- ❖ बचपन का नाम : प्रेमचन्द/लब्धिचन्द्र
- ❖ शिक्षा : माध्यमिक स्तर तक
- ❖ भाषा ज्ञान : संस्कृत, प्राकृत, हिन्दी, बंगाली, गुजराती, राजस्थानी व अंग्रेजी.

साधुजीवन का प्रारम्भ :

- ❖ दीक्षा ग्रहण : वि. सं. २०११ कार्तिक (मार्गशीर्ष) कृष्णपक्ष ३ रविवार, १३ नवम्बर १९५४
- ❖ दीक्षा स्थल : सागंद
- ❖ दीक्षा प्रदाता : आचार्य श्री कैलाससागरसूरीश्वरजी म. सा.
- ❖ दीक्षा गुरु : आचार्य श्री कल्याणसागरसूरीश्वरजी म. सा.
- ❖ दीक्षा नाम : मुनि श्री पद्मसागरजी म. सा.
- ❖ गणपद से विभूषित : वि. सं. २०३० माघ शुक्ल पक्ष पंचमी, सोमवार, २८ जनवरी, १९७४, अहमदाबाद
- ❖ पंच्यासपद से विभूषित : वि. सं. २०३२ फाल्गुन शुक्ल पक्ष सप्तमी, सोमवार, ८ मार्च, १९७६, जामनगर
- ❖ आचार्यपद से विभूषित : वि. सं. २०३३ मार्गशीर्ष शुक्लपक्ष तृतीया, शुक्रवार, ९ दिसम्बर, १९७६, महेसाणा

जिनशासन के समर्थ उन्नायक :

- ❖ जैन श्रमण संस्कृति की गरिमापूर्ण परंपरा में जिनका एक यशस्वी नाम है.

- ❖ व्यवहार-कुशलता, वाक्पटुता, कर्तव्य-परायणता आदि गुणों से जो विभूषित हैं.
- ❖ मानवमात्र के लिये जिनका देदीप्यमान जीवन प्रेरणास्पद एवं वरदान है.
- ❖ जिनशासन के उद्भयन हेतु समर्पित जिनका संपूर्ण जीवन है.
- ❖ अपनी मधुर वाणी से लाखों श्रोताओं को जिन्होंने धर्माभिमुख किया है.
- ❖ जिनशासन के गौरव में जिन्होंने चार-बाँध लगा दिये हैं.
- ❖ मानव मात्र के उपकार हेतु जो सतत् प्रयासरत हैं.
- ❖ जैन-दर्शन व प्राच्य विद्या के क्षेत्र में अवगाहन करने वालों के लिए जो रत्नाकर तुल्य हैं.
- ❖ श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र, कोबा की स्थापना जिनकी सत्प्रेरणा से हुई है.
- ❖ आचार्य श्री कैलारासागरसूरि ज्ञानमंदिर, कोबा जिनकी अमरकृति है.
- ❖ विश्वमैत्रीधाम बोरीजतीर्थ के ऐतिहासिक जिनमंदिर निर्माण के जो प्रेरक हैं.
- ❖ श्री सीमंधर जिन मंदिर, महेसाणा के निर्माण में जिनका महत्त्वपूर्ण योगदान रहा है.
- ❖ भारतीय प्राचीन सांस्कृतिक-ऐतिहासिक-पुरातात्विक धरोहर के जो संरक्षक हैं.
- ❖ जिनभक्ति व शासनप्रभावना के प्रति जो पूर्ण समर्पित हैं.
- ❖ वात्सल्य, करुणा, दया और प्रेम की जो प्रतिमूर्ति हैं.
- ❖ जिनकी भाषा की सरलता, स्पष्ट वक्तृत्व, अभिप्राय की गंभीरता व प्रस्तुति की मौलिकता है.
- ❖ जिनके ओजस्वी प्रवचनों से व्यक्ति और समाज में अभूतपूर्व परिवर्तन आया है.

यशस्वी ऐतिहासिक कार्य :

- ❖ बाल-दीक्षा-प्रतिबन्ध प्रस्ताव को निरस्त कराकर पुनः बाल-दीक्षा का प्रारम्भ कराया.
- ❖ शत्रुंजय महातीर्थ के बाँध में होनेवाली मछलियों की जीव-हिंसा पर रोक लगवाई.
- ❖ मुम्बई महानगरपालिका के द्वारा विद्यालय के बच्चों को अल्पाहार में फूड-टॉनिक के रूप में अण्डा दिए जाने के निदनीय प्रस्ताव को खारिज करवाया.
- ❖ राजस्थान सरकार द्वारा ट्रस्टों में अपना प्रतिनिधि नियुक्त करने के अध्यादेश को राज्यपाल को कुशल युक्तियों के द्वारा समझा कर वापस कराया.

श्रुतसागर

7

जुलाई - २०१४

- ❖ राणकपुर तीर्थ में फाईव स्टार होटल के निर्माण पर रोक लगवा कर तीर्थ की पवित्रता को अक्षुण्ण बनाए रखा.
- ❖ इमरजेसी के दौरान भारत के प्रधानमंत्री श्रीमती इन्दिरा गाँधी को राष्ट्रहित में मार्गदर्शन.
- ❖ नेपाल में पाद विहार करके सैकड़ों वर्षों के बाद प्रथम बार जैनाचार्य के रूप में पदार्पण किया.
- ❖ काठमाण्डू (कमल पोखरी) में आपकी निश्रा में श्री महावीरस्वामी जिनमन्दिर की भव्यातिभव्य प्रतिष्ठा हुई.
- ❖ आपकी निश्रा में विश्व हिन्दू महासभा का अधिवेशन काठमाण्डू में सम्पन्न हुआ, जिसमें विश्व के १४ देशों से अग्रणी हिन्दू प्रतिनिधियों ने भाग लिया था.
- ❖ जैन एकता, संगठन व जैन कॉन्वेंट-स्कूलों के आप सफल प्रेरणादाता रहे हैं.
- ❖ आपके पदार्पण से ठरसों बाद दक्षिण भारत में धर्म आराधना व ज्ञान की मंद धारा तेजी से बहने लगी.
- ❖ गोवा प्रदेश में सैकड़ों वर्ष बाद जिनालय की भव्य अंजनशलाका-प्रतिष्ठा आपकी पावन निश्रा में सम्पन्न हुई.
- ❖ बालकेश्वर(मुम्बई) श्रीसंघ को देवद्रव्य संबंधी जैन परंपरा और सिद्धान्त का मार्गदर्शन किया.
- ❖ राष्ट्रपति श्री शंकरदयाल शर्माजी ने राष्ट्रपति भवन में आपके पावन पदार्पण करा के आशीर्वाद ग्रहण किया.
- ❖ भारतवर्ष की पवित्र भूमि हरिद्वार में प्रथम जिनमन्दिर रूप श्री चिन्तामणि पार्श्वनाथ की भव्य अंजनशलाका-प्रतिष्ठा कराई.
- ❖ पूज्यश्री की प्रेरणा से जोधपुर नरेश श्री गजसिंहजी ने महल में पिछले ४०० सालों से चली आ रही दशहरा के दिन मेंसे की बलि की प्रथा बंद करवाई.
- ❖ जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक युवक महारांघ, जैन डॉक्टर्स फेडरेशन एवं जैन चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट विंग की स्थापना आपकी प्रेरणा से हुई, जो पूरे भारत के जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक संघों को अपनी विशिष्ट सेवाएँ प्रदान कर रही हैं.
- ❖ प्रभु महावीर की निर्वाणभूमि पावापुरी में मछली पकड़ने पर पाबन्दी एवं सरोवर की पवित्रता का शुभ संकल्प करवाया.

- ❖ गौतमस्वामी की जन्मस्थली कुण्डलपुर (नालन्दा) तीर्थ भूमि के मंदिर की महोत्सव पूर्वक प्रतिष्ठा हुई.
- ❖ हरिद्वार में सर्वधर्म के धर्मगुरुओं द्वारा सार्वजनिक अभिनंदन का सम्मान प्राप्त किया.
- ❖ श्री शान्तिनाथ जैन तीर्थ, बटवा का निर्माण करवाया.
- ❖ श्री नेमिनाथ जैन बावन जिनालय-प्राचीन तीर्थ रांतेज का पुनर्निर्माण कार्य करवाया.
- ❖ श्री संभवनाथ जैन आराधना केन्द्र, तारंगगुजी आदि जैन तीर्थों के उद्धारक व मार्गदर्शन प्रदाता रहे हैं.

विविध उपाधियाँ :

- ❖ भूतपूर्व राष्ट्रपति महामहिम श्री नीलम संजीव रेड्डी द्वारा राष्ट्रसन्त की उपाधि से विभूषित.
- ❖ वालकेश्वर(मुम्बई) श्रीसंघ द्वारा सम्मेलेशिखर तीर्थोद्धारक के बिरुद से सम्मानित.
- ❖ राणकपुर-सादरडी श्रीसंघ द्वारा श्रुतोद्धारक पदवी से सम्मानित.

शासन प्रभावना :

- ❖ तीर्थयात्रा-विहार : भारत के लगभग सभी छोटे-बड़े तीर्थ व सवा लाख किलोमीटर से अधिक पदयात्रा
- ❖ प्रतिष्ठाएँ : ८० से अधिक ❖ उपधान तप : १२
- ❖ यात्रासंघ : ११ ❖ दीक्षाएँ : ७०
- ❖ शिष्य-प्रशिष्य : ४२ (आचार्य - ४, पंच्यास - ५, गणिवर्य - ३)
- ❖ साहित्य प्रकाशन : लगभग २८ प्रकाशन - हिन्दी, गुजराती व अंग्रेजी में.

आपकी अमृतमयी याणी :

‘मैं सभी का हूँ, सभी मेरे हैं, प्राणी मात्र का कल्याण मेरी हार्दिक भावना है। मैं किसी वर्ग, वर्ण, समाज या जाति के लिए नहीं, अपितु सबके लिए हूँ। व्यक्ति राग में मेरा विश्वास नहीं है। लोग वीतराग परमात्मा के बतलाये पथ पर चलकर अपना और दूसरों का भला करें, यही मेरी हार्दिक शुभेच्छा है।’

जैनश्रमण संस्कृति के गौरव रूप आचार्य श्री पद्मसागरसूरिजी के चरणों हमारी, आपकी, सबकी नतमस्तक कोटिशः वंदना...

પૃથ્વીચંદ્ર ગુણસાગર રાસ

સંપા. જાગૃતિબેન ડી. વોરા

હિરેન કે. દોશી

જૈનદર્શનમાં બતાવેલા ચાર અનુયોગ પૈકીનો એક અનુયોગ એટલે કથાનુયોગ. ચાર પ્રકારના અનુયોગ આપણી પરંપરામાં મળે છે.

૧. દ્રવ્યાનુયોગ. ૨. ચરણકરણાનુયોગ
૩. ગણિતાનુયોગ ૪. ધર્મકથાનુયોગ.

ચારેય અનુયોગમાં પ્રધાનપણે દ્રવ્યાનુયોગ છે. પણ દ્રવ્યાનુયોગ સમજવામાં થોડો કઠીન હોઈ વ્યક્તિની ગોચ્યતા અને ક્ષમતાઓની અપેક્ષા રાખે છે. જ્યારે ધર્મકથાનુયોગ સરલ હોઈ વ્યક્તિ પોતાના ઉપાદાનને વધુ ને વધુ વિશુદ્ધ બનાવી શકે છે.

ધર્મકથાનુયોગ પૌદગલિક સુખમાં રહેલા જીવોને કથા અને દૃષ્ટાંતના માધ્યમે આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવી એનામાં રહેલી અનંત શક્તિઓ અને સુષુપ્ત ઊર્જાનું પ્રાગટ્ય કરી જીવનને સાર્થકતા બક્ષે છે. જીવનમાં સર્જાતા ઉત્થાન અને પતન માટે મનુષ્ય પોતે અને પોતાના વિચારો જ કારણભૂત હોય છે. જેવા વિચારોની સેવના ચાલુ હોય, ભવિષ્યનું નિર્માણ પણ એવું જ થયા કરે છે. વિચારો સારા તો ભવિષ્ય સુંદર, વિચારો સ્વચ્છ તો ભવિષ્ય અંધારમય... સદ્વિચારોની તાકાતથી ગમે તેવી વગડેલી સ્થિતિ પણ સુધારી શકાય છે.

કથાનુયોગ માનવ જીવનને સદ્વિચાર અને દૃઢ સંકલ્પ દ્વારા ઉત્તમતા અર્પે છે. કથાનુયોગ અશુભમાંથી શુભમાં અને શુભમાંથી શુદ્ધમાં લઈ જાય છે. અને એટલે જ પૂર્વાચાર્યોએ કથાનુયોગના આગમો અને ગ્રંથો આપીને સમગ્ર જીવરાશિ ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

આવી જ એક કથા રાસ સ્વરૂપે અત્રે પ્રકાશિત કરી છે. આમ તો આ રચના વિક્રમની સત્તરમી સદીમાં થઈ છે. પણ આ કથાની ઘટના થયાને ઘણો કાલ વ્યતીત થઈ ગયો છે. ચાર પ્રકારના ધર્મ પરમાત્માએ દર્શાવ્યા છે. એમાં સૌથી પહેલું દાન, બીજું શીલ, ત્રીજું તપ, અને ચોથું ભાવ. આમ ચાર પ્રકારમાંથી બીજા શીલધર્મનું મહત્ત્વ અને એનું ગુણગાન આ કથામાં સર્વત્ર છવાયેલું જોવા મળે છે. શીલધર્મના પાલનથી થનારો લાભ અને એનું પાલન ન કરવાથી થનારા નુકશાનને કવિએ આ ચરિત્રના માધ્યમથી દર્શાવ્યું છે. રાસના ઘાટ ઉપરથી કર્તાએ પરંપરાગત આ જ ચરિત્રનાયકનું કોઈ સંસ્કૃત કે પ્રાકૃત ચરિત્ર ઓંચ સામે રાખ્યું હોય એવું જણાય

છે. અથવા સંભાવના એ પણ પૂરી છે કે આ કથા પ્રસંગ એમને પરંપરાથી સાંભળવા મળતી કથાને આધારે રાસની રચના કરી હોય... રચનાના આધારને લઈને રચનાકારે આ પ્રકારનો કોઈ ખુલાસો કર્યો નથી.

આમ તો આ કથાની શરૂઆત ઘણી લાંબી છે. પૃથ્વીચંદ્ર અને ગુણસાગર વચ્ચેનો સંબંધ પણ વહુ જુનો અને પુરાણો છે. પણ રાસકાર તો અંતિમ ભવની કથા-વસ્તુને રાસમાં ગુંથે છે. પ્રસ્તુત કથા નાથકો વચ્ચે શંખરાજા અને કલાવતીના ભવથી સંબંધ થાય છે. એ પછીના કુલ એકવીશ જેટલા ભવો અલગ અલગ રૂપે વંદે મળે છે. કુલ એકવીશ ભવમાંથી અગ્યાર ભવ મનુષ્ય પર્યાયના છે. અને દશ ભવ દેવ પર્યાયના છે. મનુષ્ય મતિના કુલ અગ્યાર ભવો નીચે મુજબ દર્શાવ્યા છે.

પતિ-પત્ની તરીકે છ ભવ, મિત્ર રૂપે બે ભવ, માઈ રૂપે બે ભવ, અને પિતા-પુત્ર રૂપે એક ભવ આમ કુલ અગ્યાર ભવો આ રીતે પસાર કર્યા બાદ છેલ્લા ભવમાં શંખરાજાનો જીવ પૃથ્વીચંદ્ર કુમાર અને રાણી કલાવતીનો જીવ શ્રેષ્ઠિપુત્ર ગુણસાગર તરીકે જન્મે છે.

કૃતિસાર :- કૃતિની શરૂઆતમાં કવિ શ્રુતદેવી ભગવતી શારદાને પ્રણામ, નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ અને ગુરુદેવના આશીર્વાદ ગ્રહણ કરીને કૃતિનો પ્રારંભ કરે છે. કવિ ત્રીજી કડીના અંતે 'બોલીશું પૃથ્વીચંદ્ર આખ્યાન' કહી પોતાના વિષયની વક્તવ્યતા સ્પષ્ટ કરે છે. કવિએ કૃતિમાં ઘણા સ્થાનો ઉપમ્મ અને અલંકારનો પ્રચુર ઉપયોગ કર્યો છે. તો નૃષ્ટાંતો દ્વારા પોતાના કથિત વિષયની મહત્તાને પણ વહુ સારી રીતે સ્પષ્ટ કરી છે. કૃતિની ચોથી કડીથી જ કવિ પોતાની કાવ્યપ્રતિભાને શબ્દોમાં ઉતારી આપે છે. શીયલ વિનાના વ્યક્તિનો આદર અને શીયલ વગરના વ્યક્તિની વાસ્તવિકતા કવિએ કેટલાય ઉદાહરણ દ્વારા દર્શાવીને વાચકના પરિણામને શીલ પાલનમાં વધુ સ્થિર કર્યા છે. તો સાથે સાથે કથાની સાથે પ્રવાહિત ઔપદેશિક તત્ત્વને પણ અસરકારક રીતે રજુ કરાવ્યું છે.

ચૌદમી કડીથી કૃતિમાં પૃથ્વીચંદ્ર અને એની આરાપાસની વિગતોને આવરી લેવામાં આવી છે. વિનીતાનગરીમાં હરિસીંહ રાજાની પદાવતી રાણીની કુક્ષિએ પૃથ્વીચંદ્રનો જન્મ થાય છે. કવિએ રાણીની વાત આવતા જ શ્રેષ્ઠ સ્ત્રીઓના લક્ષણો જણાવ્યા છે. કવિ પોતાની પ્રતિભાઓથી પોતાના કાવ્યને અમરત્વ પ્રદાન કરતા હોય છે, એક ધીલેલું ફૂલ ખુશ્બુ વેરીને ખરી જાય એમ.

મધ્યકાલીન જૈન સાહિત્યકારોની પ્રતિભા વિશે જાણવું હોય તો આવી કથા કે રાસ કૃતિઓ દ્વારા વહુ સરલતાથી પરિચય હાથવગો કરી શકાય એમ છે. બધા જ

શ્રુતસાગર

11

જુલાઈ - ૨૦૧૪

ગુણો અને ગ્રંથોની વાત અનુભવના બંને એમના કાવ્યમાં જણાતી જોવા મળે એવા સાધુ કવિઓ સ્વરેસર મધ્યકાલની શોભા સમાન છે.

પૃથ્વીચંદ્રના પરિણામ બદલાય છે. યૌવનવયે, ત્યાગ અને તપના વિચાર આવે છે. ભોગવવાની ક્ષણે છોડવાનો વિચાર સ્ફુરે છે. વિનાશીમાં અવિનાશીની વાત જાણી ગયેલો પૃથ્વીચંદ્ર વૈરાગ્યવારિતા થાય છે. જીવ જ્યારે વૈરાગ્ય ભીનો બને છે, એના આત્માને સંવેગનો પુનિત સ્પર્શ થાય છે, પછી જીવન આશ્વિન બદલાઈ જાય છે. પૃથ્વીચંદ્ર વૈરાગ્ય ભીનો ઘનતા સ્વાભાવિકપણે થતી માતા પિતાની ધિંતા, પૃથ્વીચંદ્ર સાથે માતા પિતાનો સંવાદ, આગ્રહપૂર્વક પૃથ્વીચંદ્રનું આઠ રાજકુમારી સાથે પાણિગ્રહણ, આઠેય રાજકુમારીને પ્રતિબોધ, અને રાજ્યાભિષેક વિગેરે ઘટનાઓની વાત કવિએ ચોવીશ થી ચોર્યાશી કહીઓમાં સુંદર રીતે રજુ કરી છે.

કવિએ દરેક ઘટનાઓને એક સુંદર મજાનું રૂપકાવ કર્યું છે. ઘટનાઓની ભીતર ઉછળતો પ્રવહ સંવેગ, વાચન માત્રથી પૃથ્વીચંદ્ર અને એની આસપાસની ઘટનાઓમાં અનુભવાનું એક અજબ પ્રકારનું નર્તન, વ્યવહાર જીવનમાં અપનાવી શકાય અને સમાધિ અને સમતાને હસ્તગત કરી શકાય આવું ઘણું બધું આ કૃતિમાંથી સ્પર્શવા મળે છે.

જ્યાં જીવને નથી જવાનું ત્યાં કર્મો લઈ જાય એવી વીના પૃથ્વીચંદ્રની જેમ આપણા સાધુ સાથે વર્તે છે એ વાતને સ્ખૂબ જ સારી રીતે આગળના પદ્યોમાં રજુ કરાઈ છે. પૃથ્વીચંદ્રના રાજ્યાભિષેકની વાત જણાવીને કવિએ પૃથ્વીચંદ્રના ઘરવાસને માછીમારની જાલમાં પડેલી માછલી સાથે, તો પારધીના પાસમાં ફરવાયેલા હરણ સાથે અને શિકારીએ પકડેલા મદમરત હાથી સાથે સરસાવી, પૃથ્વીચંદ્રની મનોસ્થિતિને સુંદર રીતે શબ્દાંકિત કરી છે.

રાજરામામાં પરદેશીનું આગમન અને શ્રેષ્ઠિપુત્ર ગુણસાગરની રજુઆત આગળની કહીઓમાં વાચવા મળે છે. દેશ દેશાંતરમાં ફરતા ફરતા જોવા મળેલા કૌતુકોની વાત પૃથ્વીચંદ્ર પરદેશોને પૂછે છે અને એના પ્રત્યુત્તરમાં પરદેશી શ્રેષ્ઠિપુત્ર ગુણસાગરનું આશ્વિન કથાનક સંભળાવે છે. પૃથ્વીચંદ્ર અને એમની રાણી, ગુણસાગર અને એમની પત્નીઓ અને એમના માતા પિતા વિગેરે મળીને કુલ ચોપત્ર આત્માઓ ભાવધારાની શુભતા અને શુદ્ધતાના પરિણામે કેવલજ્ઞાન પામે છે.

આ પ્રમાણે શંખ રાજા અને કલાવતીના ભવથી શરૂ થયેલો સંબંધ પૃથ્વીચંદ્ર અને ગુણસાગરમાં વિરામ પામે છે. મિત્રતાની ક્ષિતિજ ઉપર પૃથ્વીચંદ્ર અને ગુણસાગર શાશ્વતભાવે એક થઈ જાય છે, ઓગળી જાય છે.

કૃતિ વિશે :- પ્રસ્તુત કૃતિ ૧૭૩ કડીમાં પથરાયેલી છે. આખી કૃતિમાં ઢાઢ અને ચોપાઈ બંધમાં કૃતિની રચના થઈ છે. ઢાઢ ક્રમાંક અપાયેલ નથી. પણ ઢાઢ અનુસાર આઠ ઢાઢની આ રચના છે. રચનામાં કવિએ પોતાની આવડતને કામે લગાડી કૃતિને સુંદર ઓપ આપવાની પૂરી તક લીધી છે. કવિના વર્ણનનો સ્પર્શ વાચકને થયા વગર રહેતો નથી. પ્રસંગોચિત કવિનું વર્ણનસામર્થ્ય કૃતિની ઉપાદેયતામાં વધારો કરે છે. કૃતિની છેલ્લી કડીમાં કવિએ પ્રહેલિકા દ્વારા કરેલો વારનો નિર્દેશ રચનામાં ચમત્કૃતિનો અહેસાસ કરાવે છે.

કર્તા વિશે :- કૃતિની છેલ્લી કડીઓમાં મઢતા ઉલ્લેખ અનુસાર પ્રસ્તુત કૃતિના કર્તા મ્હાનુચંદ્ર ગણિના શિષ્ય દેવચંદ્ર છે. કડીની છેલ્લી ગાથઓમાં કવિએ સ્વયં પોતાનો ઉલ્લેખ કરીને કૃતિની વિગતોને પૂર્ણ કરી છે. મ્હાનુચંદ્ર ગણિવર એમના સમયમાં મ્હુ રચ્યાતિ પ્રાપ્ત સાધુ પુરુષ હતા. શત્રુંજયતીર્થની યાત્રાનો વેરો મ્હાનુચંદ્ર ગણિની પ્રેરણા અને મહેનતથી બંધ થયો હોવાથી એમને શત્રુંજયકરમોચન એવું વિરુદ્ધ આપવામાં આવ્યું હતું. એમની સાથે એમના શિષ્ય દેવચંદ્રજી પણ આગવી પ્રતિમા બઢે વિદ્વદ્જનોમાં પ્રિય હતા. દેવચંદ્ર ગણિ અને એમની અન્ય કૃતિઓના સંબંધમાં જાણવા માટે ગુજરાતી સાહિત્યકોશ મધ્યકાઢ (પેજ નં. ૧૮૦). જૈન ગૂર્જર કવિઓ મ્હાગ (મ્હાગ ત્રીજો/પેજ નં. ૨૮૭), હીરવિજયસૂરિ રાસ, તેમજ જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ વિગેરે ગ્રંથો જોવા વાચકોને મ્હામણ...

પ્રત પરિચય :- પ્રસ્તુત કૃતિની પ્રત આચાર્યશ્રી કૈલાસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિરમાં ક્રમાંક ૫૭૬૫૧નં.ના ક્રમાંક પર નોંધાયેલી છે. પ્રતનું આલેખન સુંદર અને એકસરખી ઢબે શુદ્ધ રીતે થયું છે. કુલ પ્રતના પત્ર એકવીશ છે. એમાં ત્રણ કૃતિનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રતમાં આલેખાયેલી ત્રણેય કૃતિઓ મ્હાનુચંદ્ર ગણિના શિષ્ય દેવચંદ્રજી મ્હારાજ દ્વારા રચાયેલી છે. પ્રતમાં પત્ર ક્રમાંક ૧A થી ૧૦A સુધી નવતાત્ત્વ રાસ, ૧૦A થી ૧૭A સુધી અત્રે પ્રકાશિત પૃથ્વીચંદ્ર ગુણસાગર રાસ, અને ૧૭A થી ૨૧B સુધીમાં શત્રુંજયતીર્થ ચૈત્યપરિપાટી સ્તવનનું આલેખન થયું છે. પ્રતના લેખન સંવત, પ્રતિલેખક વિગેરે કોઈ માહિતીનો ઉલ્લેખ અત્રે કરાયો નથી. પણ પ્રતાલેખનના આધારે કર્તાથી નજીકના સમયમાં એટલે કે ૧૭મી સદીમાં લખાયેલી હોવાની સંભાવના વ્યક્ત કરી શકાય છે. પત્ર પરિમાણ કુલ ૨૫.૫૦x૧૧.૫૦ છે. અને એમાં કુલ ૧૪ લાઈન છે અને એક લાઈનમાં ૪૧ જેટલા અક્ષરોનું આલેખન થયું છે. કૃતિગત ઢંડ અને અંકસ્થાનો માટે તાલ સ્યાહીનો ઉપયોગ થયો છે. પત્રના મધ્યમ્હાગે અક્ષરાલેખન વિહિન ચોરસ તથા વાપીકામય ફુલ્લિકા છે. અક્ષરો સ્પષ્ટ અને ઢેઢા ઘાટના સરઢતાથી ડકેલી શકાય એવા સુંદર છે. આ કૃતિ અને એની હસ્તપ્રતની વિગતો કૈલાસ શ્રુતસાગર ગ્રંથ સૂચિ મ્હાગ ૧૪માં પ્રકાશિત થયેલ છે.

પૃથ્વીચંદ્ર ગુણસાગર રાસ

॥૬૧॥

પ્રણમું ભગતિ ભગવતિ ભારતી, જે તૂઠી આપઈં શુભમતિ ।
 જસ સેવઈં રુર નર ભૂપતિ, જેહનઈં નામઈં સુખ સંપતિ ॥૧॥
 સારદ શુભમતિ પૂરો આસ, આપો મુઝનઈં વચનવિલાસ ।
 તું સરસતિ કવિજનની માથ, સેવક ડપરી કરો પસાય ॥૨॥
 વત્તી સમરું મનિ મંત્ર નવકાર, ચંડદઈંપૂરવનું જે સાર ।
 શ્રીગુરુ કેરું પાગી નાન, બોલિશું પૃથ્વીચંદ્ર આચ્છાન ॥૩॥
 સીલવંતમાહિ અતિમલો, ચંદ્ર તળી પરિ જસ નિર્મલો ।
 તાસ રાસ સજ્જન સાંભલો, સીલવંત કહીઈ ગુણનિલો ॥૪॥
 સીલ વિના સહુ અસુહામણું, સુણયો તેહનાં ઓઠાં મળુ ।
 ચંદ્ર વિહૂળી જિમ રાતડી, મૂરિખ સાથિં જિમ મોઠડી ॥૫॥
 પતિ પાંચઈં પ્રગટા જેહવી, નરપતિ વિણ નગરી તેહવી ।
 મહાવ્રત પાંચઈં જિમ અળગાર, વરત્ર વિહૂળા જિમ શળગાર ॥૬॥
 મોજન ઘૂત પાંચઈં જેહવું, લોચન પાંચઈં મુખ તિમ કવું ।
 ઘોટિકા વેગ વિહૂળો જેમ, મધગલ દંત વિહૂળો તેમ ॥૭॥
 જલ પાંચઈં સરોવર જરયું, દેવ પાંચઈં તે દેવલ કર્યું ।
 વિનય વિહૂળો જેહવો શિષ્ય, જેહવો છાયા પાંચઈં વૃષ્ય ॥૮॥
 કંઠ વિહૂળો ગાઈ ગીત, સર વિણ વાળી કવઈ કવીત ।
 ચેટા મોટા જિમ ગુણહીન, પ્રતાપ પાંચઈં ભૂપતિ દીન ॥૯॥
 શ્વિમા વિહૂળો જેહવો યતિ, લાજ વિહૂળી જેહવી સતી ।
 પ્રીતિ વિહૂળી જિમ દંપતી, લૂણ વિહૂળી તિમ રસવતી ॥૧૦॥
 પાંચ વિહૂળો જિમ પંચીઓ, પુણ્ય વિના માનવ દુખિઓ ।
 કુલ નવિ શોભઈં વિના આચાર, સત્ય વિના તિમ મુખ આકાર ॥૧૧॥
 લક્ષ્મી પાંચઈં પુરુષપ્રધાન, પૃથિવીમાં ન લહઈં બહુમાન ।
 તિમ સીલ વિના શોભા નવિ લહઈં, એહ અરથ શ્રીમુખિ જિન કહઈ ॥૧૨॥

हवई ते पृथिवीचंद्रकुमार, कवण गामि ठामि अवतार ।
 तेहनो तात कवण ते राय, राणी-कवण ते तेहनी माय ॥१३॥
 कवण परि वइराणी थयो, संयम पाली मुगतिं गयो ।
 सील बलि केवल श्रीवरी, निसुणो भावि तेहनुं चरी ॥१४॥
 सुविनीतानगरीनुं नाम, ठाम अछइं ते अतिअभिराम ।
 राज्य करइं राणा हरिसींह, न्यायवंत माहिं तस लीह ॥१५॥
 तस घरि राणी पद्मावती, स्त्रीलक्षणलक्षितगुणवती ।
 नमणी-खमणी वंशविशुद्ध, करि घणु ही परि गुणवंत मुद्ध ॥१६॥
 जे स्त्रीनइ गुह्य दक्षणाभाणि, दीसइं तिलक कुंकुमनइ राणि ।
 ते राज्ञानी राणी थाय, अथवा पुत्र जणइं ते राय ॥१७॥
 मसो जेहनइं अतिरातडो, नासाग्रइं होइ परगडो ।
 ते पटराणी थाइं राही, अथवा रायमाय ते कही ॥१८॥
 जे स्त्रीनइ जिमणइं स्तनिसार, रक्तशिलक लांछन अधिकार ।
 तेहनइं कन्या होइं च्यार, ते प्रसवइं वली त्रिणि कुमार ॥१९॥
 जे नारिनइं डावइं कांनि, हाथे कंठि मसानइं वाणि ।
 मसो तथा तिलक जो हुंति, पहिलइं गर्भि ते पुत्र प्रसावति ॥२०॥
 इत्यादिक लक्षण गुणवती, राणी छइं ते पद्मावती ।
 रायराणी विलसइं ते भोग, पंचविषयसुख तणो योग ॥२१॥
 अनुक्रमि जायु पुत्र उदार, नामइं पृथिवीचंद्रकुमार ।
 क्रमि क्रमि वाघइं जिम ते बाल, तिम तिम महोच्छय करइं भूपाल ॥२२॥
 बालपणइं ते बुधे आगलो, विद्या चउद भण्यो गुणनिलो ।
 सिलोक सुभाषित जाणइं सहु, धर्म तेणइं रशि रातो बहु ॥२३॥

॥ढाल॥

एक दिन बइंठो यौवनवय ते गोखंडइं रे, जोइ जगह सरुप ।
 तीणइं अवसरि तिहां साधु एक देखी करी रे, देखइं पूरवभव भूप ॥२४॥
 सील सोहामणो रे..

શ્રુતસાગર

15

જુલાઈ - ૨૦૧૪

સાધુ તળા ગુણ સમરઈ કુમર વડરાગીઝ રે, લીળો તેળઈ ધ્યાનિં ।
સારે(રિ)⁵ પાસે રમવાનો રસ છંડીઝ રે, જાળઈ જાઝં રાનિ ॥૨૫॥

સીલ સોહામળો રે...

વલી તિળઈ તાન માન રાગ રંગ રસ છંડીયા રે, છંડ્યા ગીત કવીત ।
ઘોડા હાથી રામતિ⁶ રમવી સહૂ તજી રે, ઉપશમ આળી ચિત્ત ॥૨૬॥

સીલ સોહામળો રે...

જાતીસમરણ પાગીનઈ તે જાગીઓ રે, ભાગી ભવની ચાંતિ⁷ ।
રીલ સુધારસમાંહે કુંયરજી ઝીલતો રે, સંયમની કરઈ ખાંતિ ॥૨૭॥

સીલ સોહામળો રે...

ઁળઈ અવરારિ તે રાજા-રાળી ચિતવઈ રે, કુમર ન રાચઈ ભોગ ।
યૌવનવય પાગીનઈ વયરાગી થયો રે, જાળે લીધો યોગ ॥૨૮॥

સીલ સોહામળો રે...

હવઈ તે રાજા રાળી સાજન સહુ મલી રે, પરઠઈ પરઠ⁸ અપાર ।
પાળીગ્રહણ કરાવો કુમરી આઠનું રે, પાડો પારિ કુમર (?) ॥૨૯॥

સીલ સોહામળો રે...

રાઈ તેડાવ્યો કુમરનઈ તિહાં બોલાવવા રે, બોલાવઈ ઘરિ નેહ ।
મીઠે મીઠે બોલડે બોલાવીઓ રે, તોહિ ન પલ્હલઈ તેહ ॥૩૦॥

સીલ સોહામળો રે...

રાય મળઈ વછ! યૌવનવય છઈ તાહરી રે, તાહરી નવલી વેસ ।
ૅ અવસર છઈ મોગ તાળો મલો રે, તું કાંકરઈ કલેસ ॥૩૧॥

સીલ સોહામળો રે...

મીયરસ તિય⁹રસ તંતિ¹⁰ તળા રસ રુચડા રે, કહ્ન કવિત્તહ ભેય ।
ૅ પંચઈ જિળઈ જગમાહિં નવિ જાળીયા રે, દૈવઈ ડંડ્યા તેય ॥૩૨॥

સીલ સોહામળો રે...

મઈ મંડાવ્યામોટⁱ મંદિર માલીયાં રે, ૅ તાહરું છઈ રજ ।
આઠઈ ઘરળી પરળીનઈ મોગવો રે, પંચવિષય સુખ આજ ॥૩૩॥

સીલ સોહામળો રે...

SHRUTSAGAR

16

JULY - 2014

तात वचन निसुणीनइं वलतुं इम भणइं रे, पृथिवीचंद्रकुमार ।

हुं भवनाटिक नाची नाची ऊसनो^{१२} रे, घात न रमु बारवार ॥३४॥

रील सोहामणो रे...

भइं जोईनइं जोयुं तातजी एक मनां रे, ए संसार असार ।

मन दढ करीनइं तप संयम हुं आदरुं रे, स्त्रीसुख दुखभंडार ॥३५॥

रील सोहामणो रे...

ए नारी रुपइं मुजगइं पास ज मंडीओ रे, हुं न पडु ए एणइं पासि ।

जन्म अनंता आगइं विगूता एंहथी रे, घणुं दशा गर्भवसि ॥३६॥

रील सोहामणो रे...

वर वाधिणी बलगाडो मुझनइं तातजी रे, पणि म बलगाडो नारि ।

एकवार वाधिणी होइं दोहिली रे, पणि अगंतभव नारि ॥३७॥

रील सोहामणो रे...

बलि बलि तात वचन ते इम भणइं रे, सुणि सुणि माहरा पूत ।

तुं जीव जीवन मुझ बल्लहो रे, कां भाजइं घर सुत ॥३८॥

रील सोहामणो रे...

तातवचन ते पाछु पाली नवी शक्यो रे, लाज करी मनमाह ।

बली आठइं बहूअरनइं प्रतिबोधया रे, गूढइं गान्यो विवाह ॥

रील सोहामणो रे...

॥चोपई॥

कुमर विवाह मनाव्यो राय, अतिघणो उलट अंगी न मय ।

आठ राय तेड्या त्रिणि वार, मागी कन्या तेहनी सार ॥३९॥

रुपइं त्रिभुवन मनमोहती, आठइं कन्या ते गुणवती ।

निज पतिनइं प्रेमइं परणवा, ते सिणगार करइं नवनवा ॥४०॥

लगन लेईनइं परणावीया, उच्छव मेरु रामाणा कीया ।

हरख्यो मनमार्हि भूपती, वासुभुवनि पोहता दंपती ॥४१॥

आठ नारिरस्युं ते परवर्यो, वास भुवनि वईरागि भर्यो ।

बईंठो सिंहासनि मनरली, ते सघली टोलइं तिहां मली ॥४२॥

श्रुतसागर

17

जुलाई - २०१४

मुख मोडइंनइं गटका करइं, रंगरोल तंबोल वावरइं।
 देखाडइं परगट निज अंग, वांकी दष्टिं राखइं रंग ॥४३॥
 एक चंदनस्थुं चरचइं अंगि, गाढो भीडइं अंगोअंगि।
 एक रगणी रंगि राती रमइं, नव नव रंग करंती भमइं ॥४४॥
 पाए लागी बोलावइं एक, बोलइं बोल विकार अनेक।
 दुखिणी आंसू पाडइं रडइं, दुख देखाडइंनइं भुंइं पडइं ॥४५॥
 मुखि गांडइं एकदस आंगली, दीनवचन बोलइं बलि-बलि।
 रवागी हवइं ग दाखो छेह, तुम साथि अहो मांड्यो नेह ॥४६॥
 एक दांतस्थुं तरणुं ग्रही, नयनबाण ताकीनइं रही।
 एणी परि हाव-भाव बहु करी, विलविलती^{१३} विलखी^{१४} थई खरी ॥४७॥
 बहु शृंगार तणी ओरडी, थाकी ते आठइं गोरडी।
 पतिव्रता ते आठइं राही, दोय करजोडी आगलि रही ॥४८॥
 हवइं ते पृथिवीचंद्रकुमार, निरुणी वयण अनेक अपार।
 वइरागी उपशमभंडार, बलतो उत्तर भाखइं सार ॥४९॥
 बूझो बूझो बूझो तहो, इंद्री वसि कीधां छइं अहो।
 मोह तणी मति मूको घणी, कषाय छंडो निजहित भणी ॥५०॥
 रोद च्यार एहन्ना छइं प्रगट, एक एक पाइं ते विकट।
 क्रोध मान मायानइं लोभ, त्रिहुं जगनइं उपजावइं क्षोभ ॥५१॥
 सहजि जीव सहू अतिविमल, ज्ञान दर्शन चारित्रइं सकल।
 फटिकरत्न परि निर्मलजीव, कषाय च्यार पीड्यो करइं रीव^{१५} ॥५२॥

॥ पुराढाल ॥

रे फरसराभ क्रोधइं करी, क्षत्री क्षय कीध।
 अनइं सभूमि बांभण हणी, नरग तणां फल लीध ॥५३॥
 इम जाणी जीव जागीइं, तजीइं क्रोध कषाय।
 रागद्वेष वली टालीइं, जिम शिवसुख थाय ॥५४॥ ॥आंकणी॥
 रे हरिकेसी जाति मद थकी, नीच कुलि अवतार।
 जाति विद्या कुल लाभ तणो, मद म करि गमार ॥५५॥

इम जाणी जीव...

SHRUTSAGAR

18

JULY - 2014

रे महावीर मरीयचि भविं, कुलमद कर्यो अपार ।

तिणि भव घणा भमी भमी, छेहडइं माहणकुलि अवतार ॥५६॥

इम जाणी जीव...

रे माया मूलथी टालीइं, मायाना बहु भेद ।

मल्लिनाथ माया थकी, पाम्या स्त्री वेद ॥५७॥

इम जाणी जीव...

रे नवइं नंद लोभी थया, मेली कंचनकोडि ।

कालिं ते देवे हरी, पोतइं आवि खोडि ॥५८॥

इम जाणी जीव...

रे पांचइं इंद्री जीतीइं, जिम टलइं कषाइं ।

एकेकइं ते भोकलइं, जीव बहु दुख थाय ॥५९॥

इम जाणी जीव...

रे पांचइं इंद्री वसिकरो, मन आणो डाणी ।

मोटुं कारण मन तणुं, मन जीतइं निरवाणि ॥६०॥

इम जाणी जीव...

यतः

यथा आलिंग्यते पत्नी, तथा आलिंग्यते सुता ।

मन एव मनुष्याणां, कारणं बंधमोक्षयोः ॥६१॥

मुंड मुडाइं कहा..... ॥६२॥

॥राग - असाउरी॥

आपण पोहता वार अनंती, देवलोक मझारि ।

जय जय नंदा जय जय भद्रा, जिहां करती सुरनारि ॥६३॥

पूजी परमेशरनी प्रतिभा, जाणुं नही सरुप ।

सद्दहण विण समकित पाखइं, जोया विमान सरुप ॥६४॥

दीठउं देवलोक आनंदइं, हीयडइं हरख न माय ।

पडिया प्रमादिं पूरण कीधां, सागरपल्यनां आय ॥६५॥

श्रुतसागर

19

जुलाई - २०१४

क्रीडा कीधी नाटिक निरख्यां, अवर नही उपयोग।
 दुःख सवे मुंक्खं विसारी, विलशा(से) अमरीभोग ॥६६॥
 परनी देवी देखी झूर्या, तृपति न पाम्यो जंत^{१६}।
 पूरी आय इसी परि आप्यो, देवलोक भव अंत ॥६७॥
 वली आपण पणि वार अनंती, आव्या माणसमाहिं।
 गर्भवासि बाला(ल)पणि बहुली, वेदन पडिया प्रवाहिं ॥६७॥
 हुं नारी तुह्मे पुरुष सरूपिं, तुम्हे नारि हुं पुरुष।
 इम घरवासिं वार अनंती, आपण भोगव्यां सुख ॥६८॥
 हुं नरग मझारि विगूतो नारी, पडीओ सुरनइं पासि।
 काल अनंत मोह वसि रलीओ, हवइं न रहु घरवारि ॥७०॥
 इम कर्म तणइं वसि जीव रोलव्यो, तुम्हे विचारी जोओ।
 माणसनो भव बोहिलो, लाघो ते कां आली^{१७} खोओ ॥७१॥
 क्रोध मान माया मद छांडो, आणो मनि वइंराग।
 अंतरंग लोचन ऊघाडी, मुंको ममत्ताराग ॥७२॥
 ते गुणवंती आठइं गोरी, वरने ववने जागी।
 दोय कर जोडीनइं ते आठइं, कुमरनइं पाए लागी ॥७३॥
 बलिहारी जाउं गोरी रासू, जिणइं जायो तुं पिउडा।
 संसार तणां दुख छोडो स्वामी, आपो सिवसुख रुयडा ॥७४॥
 प्रतिबोधाणी आउइं राणी, जाणी कुमर कहइं वात।
 तुम्हे रील सातुं अंगि आदरो, जिहां न मलइं मुज तात ॥७५॥

॥ ढाल ॥

कुमर वइंरागि पूरीओ, उठ्यो साहसधीरो रे।
 राजसभामाहिं गयो, प्रह उगमतइं वीरो रे ॥७६॥ ॥ आंकणी॥

कुमर वइंरागइं...

माडि मनि आरया धणी, पुत्र पालशइं राजो रे।
 आठ बहू करशइं सही, सासूडीनां काजो रे ॥७८॥

कुमर वइंरागइं...

आंसू पाडइं दुःख धरइं, वली करइं विलापो रे।
तुं निसनेहो कां थयो, कुण कीधां मइं पापो रे ॥७९॥

कुमर वइंरागइं...

वली वली माडी इम भणइं, वछ तुझ नवली वेसो रे।
सकलकला गुण तुं भर्यो, कीम दीजइं आदेसो रे ॥८०॥

कुमर वइंरागइं...

ताहरइं आठ अंतेररी, सरखी राजकुमारयो रे।
विषय तणां सुख भोगवो, विषमो विषय विकारो रे ॥८१॥

कुमर वइंरागइं...

वछ! ए राज तुह्यारइं, अहो हुया व्रतयोगो रे।
अवली गति तुझो कां करो, ल्यो ए राज्यनो भोगो रे ॥८२॥

कुमर वइंरागइं...

एणी परिं मातपिता तणां, निसुणी वयण अनेको रे।
नीरागी ते नवि दीइं, वलतो ऊत्तर एको रे ॥८३॥

कुमर वइंरागइं...

इणइं अवसरि नृप ह[र]खिओ, उलट अंगि न मायो रे।
जोरइं पणि अणवांछतो, पृथिवीचंद्र कयो रायो रे ॥८४॥

कुमर वइंरागइं...

राज देईनइं कुमरनइं, पहराव्या सणगारो रे।
मस्तकि मुकुट सोहामणो, उरवरि नवसर हारो रे ॥८५॥

कुमर वइंरागइं...

राजकुली सघली भली, प्रणमइं राणा रायो रे।
जय जयकार सहु करइं, माथइं छत्र धरयो रे ॥८६॥

कुमर वइंरागइं...

मादल भुंगल भेरि-नफेरी, वाजइं ढोल नीसाणो रे।
नगरमाहिं सघलइं वरतावी, पृथिवीचंद्रनी आणो रे ॥८७॥

कुमर वइंरागइं...

શ્રુતસાગર

21

જુલાઈ - ૨૦૧૪

જિમ મયગલ વનવાસીઓ, કરતો કેલિ ઉલ્હાસો રે ।

તેહ અજાડી^{૧૮} માહિં પડ્યો, તિમ કુંયર ઘરવાસો રે ॥૮૮॥

કુમર વડરાગઈ...

જિમ ઈચ્છાચારી હરિણલો, પડ્યો પારધી પાસો રે ।

ઝૂરઈ અહનિસિ વાપડો, તિમ કુંયર ઘરવાસો રે ॥૮૯॥

કુમર વડરાગઈ...

જિમ ધીવર^{૧૯} ચાલઈ પડ્યો, પામઈ માછિ(છ)લો ત્રાસો રે ।

જિમ પંખી પંજરિ પડ્યો, તિમ કુંયર ઘરવાસો રે ॥૯૦॥

કુમર વડરાગઈ...

એક દિન બઈઠો રાજસભા, પૂરી રાય સુજાણો રે ।

સુધન સારથવાઝ આવીઓ, ભેટિ કરઈ બહુદાણો રે ॥૯૧॥

કુમર વડરાગઈ...

રાય ભણઈ સારથપતી, કહો કો અપૂરવ વાતો રે ।

તુમ્હો થયા દેસાઝરી^{૨૦}, જાણો બહુ અવદાતો રે ॥૯૨॥

કુમર વડરાગઈ...

॥ ગાલ ॥

દીસઈ વિવિહચરિયં, જાળિજ્જઈ સજ્જણ-દુજ્જણ વિશેષો ।

અપ્પાણં ચ કલિજ્જઈ, હિંદિજ્જઈ તેણ પુહધીએ ॥૯૩॥

॥ ચોપઈ ॥

સારથપતિ કહઈં નિસુણો રાય, કાનં તણો હવઈં કળો પસાય ।

જો સાંભલવાની છઈં ષાંતિ^{૨૧}, તો હું પમણું છંડી પ્રાંતિ ॥૯૪॥

ગજપુર નામ નયર સુવિચાર, ગઢ મઢ મંદિર પોલિ ઉદાર ।

જિહાં જિનમંદિર અતિહિં ઉતંગ, પરદેસી મનિ પામઈ રંગ ॥૯૫॥

સેઠ રયણસંચય તિહાં વસઈં, ધનબલિ જેહ ધનદનઈ હસઈં ।

ગરથવંત^{૨૨} નર મુંગા કરઈં, ગરથ^{૨૩} વિહૂણો આંસૂ ભરઈં ॥૯૬॥

યત:

દોય જીહા ગય^{૨૪} વંકુડી^{૨૫}, તસ રિપુ સ્વામી નારિ ।

તિળી નારિ જે પરીહરયા, ભૂલા ભમઈં સંસારિ ॥૯૭॥

रामचंद्र जब बनि संचर्या, सीता लक्ष्मणस्युं परवर्या।
 गुरुवंदन करवा बनि गया, तब गुरु टलीनई अलगा थया ॥१८॥
 पुनरपि रावण जीर्ती करी, आव्या तिहां जयलक्ष्मी वरी।
 तब गुरु ऊठी साहना बहई, रामचंद्र पगि लागी कहई ॥१९॥

रामचंद्र उवाच

स एवाऽहं स एव त्वं, तदेव कदलीवनं।
 गमनावसरे नाभूत्, सांप्रतं तु किमादरः ॥१००॥

गुरुवाच

धनमर्जयकाऊस्थ(?), धनं मूलमिदं जगत्।
 अंतर नैव पश्यामि, निर्धनस्य मृतस्य च ॥११॥

॥ चोपई ॥

धनवंतनई कुलवंत सहु कहई, पंडित पदवी धनवंत लहई।
 सगा-सागण्ण(प)ण धन बलि थाय, धनवंत ते गुणवंत कहवाय ॥२॥
 हवई ते सेठ छई धननो धणी, रत्नराशि रोहनई छई घणी।
 तस घरि नारि सुमंगला सती, कंत तणई ते मनिभावती ॥३॥
 गुणसागर नामई तस पुत्र, जाणइ धर्म कला तणई सूत्र।
 यौवनवय पाम्यो ते सार, कन्या आठ जोई तेणी वार ॥४॥
 तात वेवाही धरि उच्छाह, वारू^{२६} केलवीइ^{२७} विवाह।
 मिली सवि अभरी अनुसारि, धवल-मंगल ते गाई नारि ॥५॥
 ईणई अवसरि गुणसागरकुमार, विचरई नगरमाहिं जिम अभर।
 मधुकरी करता दीठा यती, जेहनई पाप न लागई रती ॥६॥
 तस दरिसन दीठाथी ठर्यो, लही जातिनई भय सांभर्यो।
 आप काज करवानुं ध्यान, अंतरंग तस ऊघड्या कांन ॥७॥
 थई वइरागी घरि आवीओ, मातपित्तनई मनि भावीओ।
 पाय लागीनई मागई मान, मुझनई आपो संयमदान ॥८॥
 चलतु मातपिता कहई अस्युं, ताहरई मनि एवुंस्युं वर्युं।
 आ अवसर छई विवाह तणो, अह्य मनि उलट छई अतिघणो ॥९॥

श्रुतसागर

23

जुलाई - २०१४

अबला आठ कन्या सुकुमाल, अमरी सरखी कुमरी बाल।
 अणबोल्या परणो तुह्ये पूत, तुह्ये सारु छई अह्य घर सूत ॥१०॥
 तव कुंयर पगि लागी भणइं, निसुणो वीनती आदर घणइं।
 ए रससार असार अपार, रागपण हूयां अनंतीवार ॥११॥
 जिम जिम व्याप कुटंबनो थाइं, तिम तिम जीव नरगभां जाइं।
 देवलोकि वली हूओ देव, एकेंद्री थाय ततखेव ॥१२॥
 वली वनस[प]तिगाहिं भग्यो, दुःख अनंत तिहां पणि खम्यो।
 इम योनि लाखबोरासीमाहिं, जीवनइं उपजवानी आहिं^{२८} ॥१३॥
 जिम नाटकीओ नाटिक करइं, नव नव वेष करंतु फरइं।
 जीव करइं तिम नव नव वेस, फरसइं चउदराज परदेस ॥१४॥
 आगइं मइं कीधा संभोग, परणी मेल्या कुटंब संयोग।
 गातपिता पुत्रादिक तणा, संबंध कीधा छई अति घणा ॥१५॥

यतः

न सा जाई न सा जोणी, न तं ठाणं न तं कुलं।
 न जाया न मूया जत्थ, सव्यो जीवा अणंतसो ॥१६॥
 जे कन्या गुझ परणावरयो, तेहनी कूखि हुं बहु वशो।
 जिनवर वचने ईम जाणीइं, ते कन्या किम घरि आर्णइं ॥१७॥
 तुं डाही माता सुणि मर्म, छो आदेश करुं जिम धर्म।
 खिण एक रहवुं न खमइं हवइं, करो पराय मोरइं मनि गमइं ॥१७॥
 वच्छ ! दसमारामइं उअरिं धार्यो, पाली पोसी मोटो क्यो।
 माहरइं मनि छई ए उच्छाह, माहिरइं^{२९} बइंसी करो विवाह ॥१९॥
 पूरि मनोरथ हवइं मायनो, तुं सपुत्र भगतो उपनो।
 कह्युं जो मानिसि जो गाहरु, तो हुं नवो दावो^{३०} नहि करु ॥२०॥
 मात तणुं हवइं वचन प्रमाण, करइं कुमर अवसर नो जाण।
 संतोषाणो सहु परिवार, करइं सवे ते जय जयकार ॥२१॥
 रासरानइं कहवराव्युं वही^{३१}, परणी चारित्र लेस्युं सही।
 तव ते आठ विचारइं मली, वर बीजो जोस्युं मनरली^{३२} ॥२२॥

बोलइं कुमरी तव पडवडी^{३३}, वर अवर वरवा आखडी^{३४} ।
 एहवो निश्चय जाण्यो यदा, लेई लगन सहुं वलीओ तदा ॥२३॥
 हवइं मोटा मांड्या मांडवा, बांध्या चंदरूआ नव-नवा ।
 टोले टोले करती गांन, नारि मली केलवइं पकवान ॥२४॥
 खाजां चुरमा सेव-लाडूया, गल्या गांठीया नही पाडूया^{३५} ।
 मांडी मरकी मोदक जाति, झीणा फीणा दीधी पाति ॥२५॥
 भली जलेबी घेवर घणा, मेवानी पणि^{३६} नही तिहां मणा ।
 खजूर खलहलां खारिकि द्राख, नीमजां पस्तांनी^{३७} कुण भाख ॥२६॥
 चारोली चारबी अत्रोड, खातां पोहचइं मनना कोड ।
 बढाम गोटा मोटा वली, साकर दूधमाहिं तिहां भली ॥२७॥
 पापड पापडी अनइं वडी वडां, शालि दालि धृत धोलपडवडां ।
 स्वजन जम्या दिधा तंबोल, कर्या छांटणा अतिरंगरोल ॥२८॥
 गुणसागर वर तव संवर्या, माथइं गुगट मनोहर भर्या ।
 विविध कुसम टोडर^{३८} उरि हार, पहर्या अवर सवे शणगार ॥२९॥
 वरधोडइं सोहइं अतिभलो, वइरागी कुंअर गुणनिलो ।
 अनुक्रमि पोहतो तेरण बारि, जई बइंठो मांडवा मझारि ॥३०॥
 सवि शणगार तणी ओरडी, हरखी ते आवइं गोरडी ।
 कंत तणो कर झाली रही, हवइं न जावा देसुं सही ॥३१॥
 गुणसागर थई बइंठो धीर, भावइं भावना एहवी वीर ।
 जीव एकलो छइं असारि, को कहइं नो नथी निरधारी ॥३२॥
 सुख विहचवा^{३९} मजइं सहु कोइं, दुख विहचवा न आवइं दोय ।
 सगासणीजा^{४०} अनइं कलत्र, मातपितानइं वाहला पुत्र ॥३३॥
 स्त्री कखि लीउं निःसंचल्यु, देखी नमि राजा एकलुं ।
 प्रतिबोधाणो सुखीओ थयो, जीव एकलो ते गुगतिं गयो ॥३४॥
 इम चीतवतो भावइं चढ्यो, मोह मदन सार्थि अतिवढ्यो ।
 पाप पखाल्यां समजानीर, जीत्या कर्म महाभडवीर ॥३५॥
 उपनुं केवल झाकःप्रमाल, सुर हरख्या आव्या ततकाल ।
 कंचनकमल रची पाइं नमइं, देवदुंदुभी याजइं रिणइं समइं ॥३६॥

श्रुतसागर

25

जुलाई - २०१४

ते कोटिक कुमरी देखती, वइरागिणि हूई गुणवती ।
 कर्म राणा मल सवि धोयती, केवल पामी आठइं सती ॥३७॥

वरकन्या केवल सुर कहइं, जे देखी सहु मनि गहगहइं ।
 मातपिता उपनो वइराग, मोहतणो तेणे कीधो त्याग ॥३८॥

भावइं चढ्या आव्युं शुभध्यान, ते पणि पाम्या केवलज्ञान ।
 सकल कर्मनो आणी अंत, ते सतावीस थया भगवंत ॥३९॥

वइंठो कनक कमलि केवली, रायराणा वंदइं वली-वली ।
 जे पूछइं मनना संदेह, गुणसागर कहइं उत्तर तेह ॥४०॥

वइंठो दीठो हुं सभा मझारि, केवली बोलाव्यो तिणि वार(रि) ।
 सारथपति सांभले जे कहुं, तुं जाणइं छइं जाउ कइं रहुं ॥४१॥

ए कुतिग जोवा तुम भाव, तु उवझापुरी जाओ मान भाव ।
 कुतिग दीहुं इहा जेहवुं, तिहां राजभुवनि देखशो तेहवुं ॥४२॥

एह वचन निसुण्यां भई तिहां, कुतिग जोवा आव्यो इहां ।
 पूछी तुझो अपूरववात, तो मई कह्यो एह अवदात ॥४३॥

॥ढाल॥

वइंठो सिंघाराण राजीओ मनमोहन,
 पृथिवीचंद्र पवित्र लाल मनमोहन ।
 सारथपति पासइं सुणइं मनमोहन,
 गुणसागर चरित्र लाल मनमोहन ॥४४॥

गुणवंतना गुण सांभली मनमोहन,
 उलट अंगि न माय लाल मनमोहन ।
 करइं प्रसंशा ते घणी मनमोहन,
 धन धन ए रुषिराय लाल मनमोहन ॥४५॥

अहो ! एहनूं मनादृढपणुं मनमोहन,
 अहो ! एहनो वइराग लाल मनमोहन ।
 मांहिं रइं केवल लही मनमोहन,
 साधिओ शिवपुरमाग लाल मनमोहन ॥४६॥

धन ते आठ अंतउरी मनमोहन,
 धन जननी धन तात लाल मनमोहन ।

SHRUTSAGAR

26

JULY - 2014

अउठकोडी रोम उल्लसई मनमोहन,
एह सांभलतां ए वात लाल मनमोहन ॥४७॥

इम चितवतां रायनई मनमोहन,
आव्युं उत्तम ध्यान लाल मनमोहन।
अनित्य भावना भावतां मनमोहन,
पाम्युं केवलन्यान लाल मनमोहन ॥४८॥

तिणई अवसरि तिहां आवीया मनमोहन,
सुर-असुरादिक वृंद लाल मनमोहन।
कमल रव्युं सोवनमई मनमोहन,
रिहां बइठो पृथिवीचंद लाल मनमोहन ॥४९॥

हुंदुंभी वाजई देवनी मनमोहन,
वइंठी परपद जाण लाल मनमोहन।
अतिमधुरई नादई करी मनमोहन,
केवली करई वखाण लाल मनमोहन ॥५०॥

प्रतेबोधाणी कामिनी मनमोहन,
आणई मनि वइंराग लाल मनमोहन।
उपशमरसमां झीलतां मनमोहन,
टाल्यो मनथी राग लाल मनमोहन ॥५१॥

भवनुं नाटिक निरखती मनमोहन,
ते पामई शुभध्यान लाल मनमोहन।
क्षपकश्रेणि चढ्या घछी मनमोहन,
उपनुं पंचम न्यान लाल मनमोहन ॥५२॥

ते नरगारी केवली मनमोहन,
नवजण दीठां जाम लाल मनमोहन।
मातापिता भावई चढ्यां मनमोहन,
पाम्या केवल ताम लाल मनमोहन ॥५३॥

नवजणनां मातापिता मनमोहन,
गणतां ते सतावीस लाल मनमोहन।
कुटुंब करयुं सहु येवली मनमोहन,
पोहती मनह जगीरा लाल मनमोहन ॥५४॥

श्रुतसागर

27

जुलाई - २०१४

नरनारी सहु लोमलुं मनमोहन,
 आव्या राणाराण लाल मनमोहन।
 केवल महिगा सहु करइं मनमोहन,
 दीदइं आनंद थायइं लाल मनमोहन ॥५५॥

इणइं अवसरि पूछइं तिहां मनमोहन,
 सुधन सारथपति एम लाल मनमोहन।
 तुम बिहुं जण केवल तणो मनमोहन,
 संबंध एक छइं केम लाल मनमोहन ॥५६॥

वलतुं भाखइं केवली मनमोहन,
 सुणि सारथपति धन्य लाल मनमोहन।
 अहो बिहुं पूरवभविं मनमोहन,
 कीधां सरखा पुण्य लाल मनमोहन ॥५७॥

पुत्र पिता अहो हवा मनमोहन,
 आठ-आठए नारिं लाल मनमोहन।
 सहु साथि संयम लीओ मनमोहन,
 पाल्युं निरतीचार लाल मनमोहन ॥५८॥

बिहुं चारित्र अराधतां मनमोहन,
 कर्म कर्या चकचूर लाल मनमोहन।
 पोहुता सार्वरशसिधिं मनमोहन,
 सुख लाधां भरपूर लाल मनमोहन ॥५९॥

तिहां सागर तेत्रीरानुं मनमोहन,
 पूरण भोगवी आय लाल मनमोहन।
 गुणसागर व्यवहारीओ थयो मनमोहन,
 हुं आवी हुओ राय लाल मनमोहन ॥६०॥

पूरव प्रेग तणइं वसिं मनमोहन,
 आठ नारिं संपत्त लाल मनमोहन।
 भोगकर्म नवि बांधीउं मनमोहन,
 शिणइं हूया विषयविरत्त लाल मनमोहन ॥६१॥

पाम्यु केवल उजलुं मनमोहन,
 दीठा चउदइं राज लाल मनमोहन।
 साथि शिवपुरि पोहवस्युं मनमोहन,
 सारी निज निज काज लाल मनमोहन ॥६२॥

ए वृत्तांत सुणी तिहां मनमोहन,
 बहुजण चारित्र लीध लाल मनमोहन।
 सारथपति श्रावक थयो मनमोहन,
 एह प्रश्न जेणइं कीध लाल मनमोहन ॥६३॥

जिम उदयाचलि उनीओ मनमोहन,
 तिमिर निवारइं भाण लाल मनमोहन।
 तिम पृथिवीचंद्र केवली मनमोहन,
 टालइं संदेह जाण लाल मनमोहन ॥६४॥

विहार करइं भूमंडलिं मनमोहन,
 बुझवइं जाण अजाण लाल मनमोहन।
 दया मूल जिनधर्मनुं मनमोहन,
 नित नित करइं बखाण लाल मनमोहन ॥६५॥

॥चोपाई॥

इम ते पृथिवीचंद्रकुमार, गुणसागर बेहु करइं विहार।
 प्रतिबोधी नरनारी वगेडी, मुगतिं पोहता पाप विछोडि ॥६६॥
 ते चोपन जण केवत लही, साधिउ शिवपुर संधम ग्रही।
 सीलिंइ नित-नवला शिणगार, सीलिंइ राज रमणिभंडार ॥६७॥
 सील वडु दीराइ संसारि, पालो सील राहु नरनारि।
 सीलवंतनइ छइं सहु मान, सीलवंत घरि नवइ निधान ॥६८॥
 सीलवंतमांहि जस लीह, सील पालवा हूया सीह।
 ते तो पृथिवीचंद्रकुमार, गुणसागर पणि बीजो सार ॥६९॥
 सावलीनगर रही चोमासि, संवत सोलछत्रुंइ उल्लासि।
 फागुण सुद एकादशि धारि, वार कहु ते हवइं विचारि ॥७०॥

श्रुतसागर

29

जुलाई - २०१४

सायरसुतभगिनीपतिपुत्र, वयरीसुतवाहनभख्यसत्रु।

तेहनी गति जिहां तेहनुं रत्न, तेह वार जाणो कविरत्न ॥७१॥

पुष्य नख्यत्रि कीधो रास, सीलवंत नो हुं छुं दास।

तपगछपति गुरु गोयम सगान, विजयदेवसूरि युगहप्रधान ॥७२॥

तास पाट प्रगटचो जिम भांण, विजयसिंहसूरि युगहप्रधान।

वाचक भानुचंद्रनो शीस, देवचंद्र प्रणमइं निशदीश ॥७३॥

॥ इति श्री पृथ्वीचंद्रकुमार रास संपूर्णम् ॥

कठिन शब्दार्थ

१. ओठां = दृष्टांत	२२. गरथवंत = धनवान
२. पाखड़ = दिना	२३. गरथ = धन, नाणुं
३. कवुं = केवुं (?)	२४. गय = गति
४. घोटिक = धोड़ो	२५. वंकुडी = बांकुं
५. मयगल = हाथी	२६. वारु = सुंदर, उत्तम
६. सारे(रि) = सोगअंवाजी	२७. केलवइ = तैयार करवुं, रचवुं
७. रामति = रगत	२८. आहिं = स्थान
८. चांति = (चिता?)	२९. माहिंरइ (माहेरुं) = लग्नविधिनो- मंडप
९. परठ = शरत	३०. दाव = आग्रह, आग्रहपूर्वकनी- मांगणी
१०. तिय = स्त्री	३१. वही = वहिमां
११. तंति = एक प्रकारनुं चाजिंत्र	३२. मनरली = मनना उमंगथी
१२. ऊसनो = खिन्न, क्षीण	३३. पडवडी = जाण
१३. विलविलती = गिलाप	३४. आखडी = नियम, बाधा
१४. विलखी = लाचार, अनुपाय	३५. पाडूया = नटारुं, हलकुं
१५. रीव = पोकार	३६. पणि = दुकानमां
१६. जंत = जीव	३७. पस्तां = पीस्ता
१७. आलि = फोगट, व्यर्थ	३८. टोडर = डमरानी कलगी
१८. अजाडी = माया	३९. विहचवा = वहेंचवा
१९. धीवर = माछीगार	४०. सणीजा = स्नेहीजन
२०. देसाउरी = परदेशी	
२१. खांति = क्षमा	

શ્રી જિનપ્રભસૂરિકૃત ફારસી ભાષામાં ઋષભદેવ સ્તવન

શ્રી જિનવિજયજી

આ નીચે આપેલું સ્તવન જૈન સાહિત્યમાં એક નવી વસ્તુ છે. જૈન ગ્રંથકારોએ ભારતવર્ષની સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, હિંદી, ગુજરાતી, પંજાબી, કાનડી, તામિલ, તેલુગુ વગેરે આર્ય અને દ્રવિડીય ભાષાઓમાંની ઘણીક ભાષાઓમાં પોતાની અનેક કૃતિઓ કરેલી છે તે તો સુવિદત જ છે, પણ ફારસી જેવી સ્લેચ્છોની ભાષામાં પણ જૈનાચાર્યોએ કાંઈ રચના કરી હશે એની કલ્પના મને આ સ્તવન જોયાં પહેલાં થઈ શકે તેમ ન હતી.

જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિના શિષ્યો અકબર બાદશાહના દરબારમાં વિશેષપણે રહ્યા હતા તેથી તેમને બાદશાહાતની રાજભાષાનો સારો પરિચય થયો હોવો જોડે એ દેખીતું છે અને તેના પુરાવાઓ પણ તપાસ કરતાં મળી આવે તેમ છે.

ભક્તમર સ્તવનની ટીકામાં કે બીજે વ્યાંએ મારા વાંકવામાં આવેલું છે કે સિદ્ધિચંદ્ર પંડિત ફારસી ભાષા જાણતા હતા, પણ એ વિદ્વાને ફારસી ભાષામાં કાંઈ રચના પણ કરી હતી કે કેમ તેનો પુરાવો અદ્યપિ મારી જાણમાં આવ્યો નથી. પણ પ્રસ્તુત સ્તવન તો એક રીતે ઘણું જૂનું કહેવાય. કારણ કે આના કર્તા શ્રીજિનપ્રભસૂરિ ૧૪ મા સૈકામાં થયેલા છે. તેઓ અલા-ઉદ-દીનના જમાનાના છે.

દિલ્લી અને તેના અસપાસના પ્રદેશોમાં તે ઘણો સમય વિચર્યા હોય એમ તેમના સંબંધે મળી આવતી હકીકત ઉપરથી સમજાય છે. અલા-ઉદ-દીન પછી દિલ્લીની ગાદિએ આવનાર મહમૂદશાહ બાદશાહના દરબારમાં તે સૂરિક જતા આવતા હતા અને એ બાદશાહે પોતાની ચમત્કૃતિઓ બતાવી એની જૈન ધર્મ તરફ કાંઈક સહાનુભૂતિ મેલવી, મુસલમાનોના હાથે થતા જૈન મંદિરોના નાશને કેટલેક અંશે અટકાવવામાં તેમણે સફળતા મેલવી હતી.

આ વિગત જોતાં, તેમને ફારસી ભાષાનો પરિચય થાય અને તેમાં કુતુહલની ખાતરી આવી પ્રભુસ્તુતિ બનાવવા પ્રેરાય તે પ્રસંગપ્રાપ્ત છે. જિનપ્રભસૂરિ સમર્થ વિદ્વાન હતા એ વાત તો તેમના બનાવેલા વિવિધતીર્થકલ્પ, વિધિપ્રણા, સંદેહ વિષૌષધી, સ્મરણટીકા વગેરે જે કેટલાક ગ્રંથો મળી આવે છે તે ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

એ ગ્રંથો ઉપરાંત, સંસ્કૃત પ્રાકૃત ભાષામાં તેમણે અનેક સ્તુતિ-સ્તોત્રો રચેલાં છે, જેઓમાંનાં કેટલાંક પ્રકટ થયેલાં અને કેટલાંક અપ્રગટ રહેલાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એમ સંભળાય છે કે જિનપ્રભસૂરિને પ્રભુસ્તુતિઓ રચવાનો એક પ્રકારનો જાણે નિયમ જ હોય તે. પ્રતિ દિવસ તેઓ કોઈ ન કોઈ નાની મોટી પ્રભુસ્તુતિની

શ્રુતસાગર

૩૧

જુલાઈ - ૨૦૧૪

રચના કરતા ત્યારે જ તેઓ મુખમાં કોઈ વસ્તુ લેતા. કહેવાય છે કે આ નિયમને લઈને તેમણે પ્રાયઃ ૭૦૦ ખેટલી સ્તુતિઓ વગેરેની રચના કરી હતી.

જિનપ્રભરૂરિની આવી ઉત્કટ પ્રભુગતિએ, ફારસી જેવી સ્લેચ્છભાષાને પણ ભગવાન ઋષભદેવની સ્તુતિદ્વારા પવિત્ર કરી તેને જાણે જૈનમુનિઓના મુખમાં પ્રવેશવાનો, જૈન મંદિરોમાં બોલવાનો, અને જૈનગ્રંથ મંડારોમાં સ્થાન પામવાનો હક્ક-પરવાનો કરી આપ્યો. નહિં તો “ન વદેદ્ યાવનીં ભાષાં પ્રાણૈઃ કંટગતૈરપિ” આ જાતના યાવની ભાષા ન બોલવા માટે સચ્ચ કરી રાખેલા રુઢીપોષક શિષ્ટ નિયમનો ભંગ કરવાનો અન્ય પ્રસંગ તો મળ્યો જ કઠિણ હતો.

સરેસર ભાષાવિષયક જૈન વિદ્વાનોનું ઉદાર આવરણ આવી હિંદુપ્રજાને અનુકરણ કરવા લાયક હતું. જેનાચાર્યોએ બ્રાહ્મણોની માફક કોઈપણ ભાષાની અવગણના કરી નથી તેમ જ કોઈપણ ભાષાભાષી મુમુક્ષુજનને માટે જ્ઞાનનાં દ્વાર બંધ રાખ્યાં નથી. એટલું જ નહિં પણ અનેક અતિ સામાન્ય ભાષાઓને, પોતાની પ્રતિભાવાળી કૃતિઓથી અલંકૃત કરી, જૈનરાંતોએ ઉચ્ચ અને પ્રગતિશીલ ભાષાઓમાં સ્થાન મેળવવાની અધિકારિણી બનાવી દીધી છે.

વર્તમાન આર્યપ્રજા હિંદી, ગુજરાતી, મરાઠી, બંગાળી અને પંજાબી વગેરે જે દેશ ભાષાઓ દ્વારા પોતાનો જીવિત વ્યવહાર ચલાવી રહી છે તે ભાષાઓની મૂળ જન્મની પ્રાચીન પ્રાકૃતને જો જૈન વિદ્વાનોએ ન પોષી હોત તો આજે આપણા નિકટ-પૂર્વજોની પૂજ્યવાણીનો ધરમાવર્ણ પણ આપણે ન મેળવી શક્યા હોત. આપણા પૂર્વજોની માતૃભાષાને અમર બનાવવાનો સંપૂર્ણ શ્રેય જૈન ગ્રંથકારોને જ છે. અરતુ.

જેમ, પ્રાચીન વસ્તુઓના સંગ્રહ સ્થાનમાં દુર્લભ જળાતી કોઈ વસ્તુ વધારે મહત્ત્વની અને વિશેષ ધ્યાન સેવવા લાયક હોય છે તેમ જૈન સ્તવન, સ્તુતિ, સ્તોત્રો, આદિના સંગ્રહમાં આ સ્તવન પણ વધારે મહત્ત્વનું અને વિશેષ વસ્તુ જેવું છે. આ સ્તવનનું મૂળ પાનું પ્રવર્તક શ્રીકાંતિવિજયજી મહારાજના મંડારમાંથી મળી આવ્યું છે.

૧ પાનું, જેમ એની અંતે લખેલું છે, પં. લાવણ્યસમુદ્ર ગણિના શિષ્ય પં. ઉદયસમુદ્ર ગણિએ લખ્યું હતું. પાનું પંચપાટીના રૂપમાં લખેલું છે. એટલે કે વચ્ચે મૂળ સ્તવન લખેલું છે અને આરાપાસ તથા ઊપર નીચે ૧૫ ચારે બાજુએ ટીકા લખેલી છે.

ટીકાની અંતે પં. લાવણ્યસમુદ્રગણિનું જ નામ છે તેથી એમ લાગે છે કે પ્રથમ મૂળ સ્તવન પં. લાવણ્યસમુદ્રના શિષ્ય ઉદયસમુદ્રે લખી લીધું હતું અને પછી તે ઉપર ટીકા લેખના ગુરુએ લખી દીધી હતી. લખ્યાની સાલ જો કે છે નહિં તેથી પં. લાવણ્યસમુદ્રનો સમય જાણી શકવાનું વચ્ચું નહિં, પણ અક્ષરોનું વલ્લણ અને પાનાની સ્થિતિ જોતાં તે ૧૭મા સૈકાથી અર્વાચીન તો નહિં હોય તેમ લાગે છે.

આ સ્તવનમાં ફારસી આરબી ને દેશી-અપભ્રંશ એ ત્રણ ભાષાના શબ્દોનો પ્રયોગ થયેલા છે. એમ એ સ્તવનની સંસ્કૃત ટિપ્પણી લેખનારનું કથન છે અને તે બરાબર છે. **કામુ** (કડી ૩૫), **છોડિય** (કડી ૬), **જિમ** (કડી ૧૦), વગેરે શબ્દો અપભ્રંશ-ગુજરાતી છે અને બીજા ફારસી-આરબી છે.

એ ફારસી-આરબી શબ્દોને પણ સ્વભાષાના પ્રત્યયો લગાડી અર્ધ દેશી જેવા બનાવી લેવામાં આવ્યા છે. દાખલા તરીકે **ખિદમત**, **રહમાન**, **સલામ**, **હરામ**, **જાનવર** વગેરે શબ્દોને બદલે **સ્વતમથુ** (કડી ૩), **રહમાણુ** (કડી ૫), **સલામુ**, **હરામુ** (કડી ૭), **જાનૂઝુ** (કડી ૮) ઇત્યાદિરૂપમાં લેખેલા શબ્દો લઈ શકાય. વઠ્ઠી કેટલાક શબ્દો તો એવા પણ છે કે જે આજે ગુજરાતી ભાષામાં ખૂબ પ્રચાર પામેલા હોઈ જાણે ગુજરાતીના જ રૂઢ શબ્દો ન હોય તેવા લાગે છે. ઉદાહરણ તરીકે, **હકીકત**, **દોસ્તી** (કડી ૨), **ખુદા** (કડી ૩), **ફરમાન** (કડી ૫), **જંગ** (કડી ૬), **અગર** (કડી ૭), વગેરે શબ્દો આપણને તો અતિપરિચિત હોઈ તે વિદેશી છે એમ ભાસ પણ થવો કઠિણ છે.

જિનપ્રભસૂરિના જમાનામાં-આજથી ૬૦૦ વર્ષ પહેલાના વ્યક્તિમાં-તો આપણા લોકોને આ શબ્દોનો નવો જ પરિચય થયો હતો તેથી તે વ્યક્તે તો આ શબ્દો શુદ્ધ ફારસી-આરબી ભાષાના જ શબ્દો તરીકે સ્પષ્ટપણે ઓઢ્ઢાયા અને ગણાય એ સમજાય તેવું છે.

જિનપ્રભસૂરિની આ કૃતિને ફારસી ભાષાની કોઈ શુદ્ધ કૃતિ તરીકે તો આપણે ન જ ગણી શકીએ. કારણ કે એમાં કાંઈ એ ભાષા વિષયક પાંડિત્યનું સૂચન તો જરાય જ નહિ. પણ કુતુહલોત્પાદક કૃતિ તરીકેનું એનું સ્થાન આપણા સ્તવનાદિ સંગ્રહમાં અવશ્ય રાખવા લાયક છે.

ફારસી-આરબી-ગુજરાતી ભાષાની કાચી સ્ત્રીચડી એવી આ એક વસ્તુ છે. એવી સપમા આપીએ તો તે બરાબર વંધ વેસતી જણાશે. અગર, દેશી છંદો રૂપ સૂતરના દોરામાં શીંચાડ માઢીએ જેમ તેમ ગુંથેલી ફારસી-આરબી-અપભ્રંશ શબ્દરૂપ ગુલાબ, મોગરા અને ચંપાના ફૂલોનો આ એક માઢા છે, એમ પણ આ સ્તુતિને કહી શકીએ તો તે પણ યોગ્ય લેખાશે.

આ સ્તુતિની કુલ ૧૧ કડીઓ છે, જેમાં પહેલી બે કડીઓ ગાથા છંદમાં બનાવેલી છે. પછીની ૬ કડીઓ દુહા છંદમાં, અને તે પછીની એક કડી ચતુષ્પદી એટલે ચડપાઈ છંદમાં બનાવેલી છે. ૧૦મી કડીનું છંદ બરાબર ઓઢ્ઢાતું નથી. છેલ્લી કડી ઇંદ્રવજ્રા છંદની છે.

વાંચકોના જ્ઞાનની સાતર આ સ્તવનો સરલ ગુજરાતી સર અહિં આપી દેવા ટીક થઈ પડશે.

શ્રી જિનપ્રભસૂરિકૃત ફારસી ભાષામાં ઋષભદેવ સ્તવન

અલ્લાલ્લાહિ તુરાહં કીમ્બરુ સહિયાનુ તું મરા પ્હાંદ ।

દુનીયક સમેદાનઈ ઘુસ્મારઈ બુધ ચિરા નહાં ।।૧।।

સંસ્કૃત વ્યાખ્યા :- અલ્લાલા, હે પૂજ્ય! તવાહં કર્મકરઃ । ત્વં ચ પૃથિવીપતિર્મમ સ્વામી । યસુધાલોકાન્ જાનાસિ । હે દેવ! ચિરા કર્માત્ અસ્માન્ સંભાલયસિ । યતસ્ત્વં મેદિનીં સર્વાગમિ વેત્સિ, તતો માં દુઃખિનં [કથં] ન વેત્સીત્યર્થઃ ।

ગાથાર્થ :- હે પૂજ્ય! હું તારો સેવક બોલક છું અને તું પૃથ્વીપતિ જેવો મારો સ્વામી છે. તું તો જગત્તા બધા લોકોને જાણે છે-ઓઢખે છે તો પછી મને શા માટે લાંબા સમયથી સંભારતો નથી?

યેકે દોસિ જિહારિ પંચ શસ લ્લ્ય હસ્ત નો ય દહ ।

દાનિસિમંદ હકીકત આકિલુ તેયસુ તુરા દોસ્તી ।।૨।।

સંસ્કૃત વ્યાખ્યા :- એકો દ્વૌ ત્રયશ્ચત્ત્વારઃ પંચ ષટ્ સપ્ત અષ્ટૌ નવ દશ વા તે એવ નરા ગુણિનો મધ્યસ્થાઃ સાધવો યેષાં ત્વદીયા મૈત્રી । કાંડર્થઃ એકો વા દ્વૌ વા યાયત્ દશ વા ત એવ ગુણિનો યેષાં ત્વચ્ચનુરાગો નાપરે । ગાથાદ્વયં ।

ગાથાર્થ :- જગત્માં, એક વે ત્રણ ચાર પાંચ છ સાત આઠ નવ કે દશ જે કાંઈ તારી સાથે મૈત્રી ધરાવનારા, નરો છે તે જ ગુણવાન અને સાધુ પુરુષ છે.

આનિમાનિ ચતમથુ ખુદા બિસ્તવિ કિંચિ બિવીનિ ।

માહુ રોજુ સો જામુ મુરા યે કુય દિલુ વિનિસીનિ ।।૩।।

સંસ્કૃત વ્યાખ્યા :- હે સ્વામિન્! અસ્મદીયાં ભક્તિ કિંચિત્ અલ્પમાત્રાં શૃણુ આલોકય । વિશ્વપ્તિકો શૃણુ વિનયં ચ વિલોકય इत्यર્થઃ । માસં દિવસં રાત્રિં યામં એકમપિ મમ દિલુ હૃદયે વિનસિની ઉપવિશ इत्यર્થઃ ।। ચતમથુર્ભક્તિર્યથા-

આલોચોમસુઆરદુઃ ચતમથુર્ભક્તિઃ સુરાદ્ગાયનં

નૃત્યં સ્યાદ્રસકુર્નયશ્ચ હથમુ રુદિસ્તદા કાઙ્કદા ।

અન્યાયોપિ હરામુ રોગતિરથો દિવ્યાદિકા જૂમલા

સંઘાતસ્ય સ યાતનિહોરક ઇતિ સ્યાદ્વિક્રયઃ વ્યોધ્વની ।।*

* ટીપ્પણકારે આ પદ્ય કોઈ કોશ ગ્રંથમાંથી અહિં આપેલું છે. આમાના શબ્દોનો ખ્યાલ લરાબર નથી આવતો. પણ આ પદ્ય ઉપરથી એ વાત જણાય છે કે આગળના લખતમાં ફારસી અને સંસ્કૃત એમ દ્વિભાષાકોષ આપણા વિદ્વાનોએ બનાવ્યા હતા.

गाथार्थ :- हे स्वामिन्! अगारी सेवा-भक्ति तरफ जरा-तरा पण जो अने मास, दिवस, रात्री के छेवटे एक प्रहर पण आवीने अमारा 'देलमां' निवास कर.

तुं मादर तुं फिदर बुध तुं ब्रादर तुं आमु।

नेसि विहेलिय तई अवरि बीजे मोरइ कामु ॥४॥

संस्कृत व्याख्या :- त्वं..... माता त्वं विमुच्य अपरेण बीजे किमपि मम कार्यं नेभि नास्तीत्यर्थः।

गाथार्थ :- हे प्रभु! तूं ज मारी माता, मारो पिता अने भाइ छे. तने छोडीने बीजा कोईनी साथे मारे कशुं काम नथी.

महमद मालिम मंतरा ईब्राहिम रहमाणु।

इहं तुरा कुताबीआ मेदिहि मुख्यल्फरमाणु ॥५॥

संस्कृत व्याख्या :- त्वं महमदो विष्णुः, ईब्राहिमो ब्रह्मा, रहमानो महेश्वरः त्वमेव। अथ रहत्यागे इति चौरादिको विकल्पे नन्तो धातुः। रहति रागद्वेषौ त्यजतीत्येवं शक्तः। शक्तिवयरताच्छीत्ये इति शानङ्। आन्योक्त आने मोतः एतत्वे कृते रहमाण इति रूपं। सर्वेपि देवास्त्वमेव। मालिमः पंडितो मम त्वं। इहं एषोऽहं, तुरा तव कुताबीआ लेखशालिकः। मे मेदिहि मम फुरमाण आदेशं देही, किंकर-वाणि अहं। पंडितो हि शिष्यस्यादेशं ददातीति भावः।

गाथार्थ :- हे प्रभु! तूं ज महमूद-विष्णु छे, तूं ज इब्राहीम-ब्रह्मा छे अने तूं ज रहेमान-महेश्वर छे. सर्व देव ते तूं ज छे. तूं ज पंडित छे, अने हुं तारो लहीओ छुं. तेथी तूं मने तारुं फरमान लेखवा आप.

फरमूद तुरा जु मेकुनइ मेचीनइ न सुधंग।

खोसु शलामय आदतनु अज्जदि छोडिय यंग ॥६॥

संस्कृत व्याख्या :- फरमूद तुरा तव आदिष्टं यो मेकुनइ करोति, सधंग दुःखानि न मेचीनइ न वृत्तयेत्। खोसं सुखं, शलामथ कुशलं, आदत साहाय्यं, नु नव्यं, अज्जदि लभते। कथंभूतः छोडिययंगः मुक्तकलह इति संबोधनं गतद्वेष इति भावः।

गाथार्थ :- दुनियांना जंग-झगडाथी पर थयेला हे मालिक! जे तारा फरमान प्रमाणे नथी वर्ततो ते दुःखोमांथी छूटवानो नथी अने सुख, सौभाग्य, अने सहायता मेळववानो नथी.

सादि न खस्मि नया अगर तं कुय तुरा सलासु।

बंदि पलात सु मे दिहइ वासइ न हर हरामु ॥७॥

श्रुतसागर

35

जुलाई - २०१४

संस्कृत व्याख्या :- सादिति तुष्टो न वा मेति । अगर यद्यपि, त्वं कुय क्वापि, तुरा सलामु तव नमस्कारः, वंदिति ईदृशः । किं च, मलात राजप्रसादः, स मेदिहइ ददाति । हर इति प्रत्यर्थे त्वां प्रतिनमस्कारो हरामु व्यर्थं, निवासइ न भवति । कोऽर्थः यदि न तुष्टो न रुष्टोऽसि ततस्तव नमस्कारो राजप्रसादं कथं ददाति, कथं व्यर्थो न स्यादित्यर्थः ।

गाथार्थ :- हे प्रभु! मारा नमस्कारने लइने तू जो तुष्टमान न थाय अने मने जो कोइ वक्षीरा न आपे तो पछी ए मारो करेलो नमस्कार हराम-व्यर्थ नहि थइ जाय?

जानूउरु यो मेकुसइ मिदिहदि सो न विहस्ति ।

बुचिरुक् बिल्लइ दोजखी धंग बहुत तरु हरिस्ति ॥८॥

संस्कृत व्याख्या :- जानूउरु स्ति जीवान्, यो मेकुसइ हंति, स विहस्ति स्वर्गं, न मिदिहदि न प्राप्स्यति । किं तु बिल्ल इति निश्चितं, बुचिरुक् स्थूलानि, दोजखीधंग नरकदुःखानि प्रभूतानि, तरय हरिस्ति भवति । अतएव तव सेवको जंतूत्र हंतीत्यर्थः । दूहक षट्कं ।

गाथार्थ :- हे प्रभु! जे मनुष्य जनावरोने-पशुओने मारे छे ते स्वर्गमां नहि जाय पण बोक्करा रीते ते दोजरामां-नर्कमां ज जाय छे, तेथी तारो जे सेवक छे ते कोइ जीवने मारतो नथी.

अस्तारां तेरीखु वदानु साले साते दीग सरानु ।

चिस्मदीदयं बुध रु तुरा बूदी कार सऊ बस मरा ॥९॥

संस्कृत व्याख्या :- अस्तारां नक्षत्रं, तेरीखु तिथिः, छ, (छ?) इति भाषाविशेषे, दातु शरीरं, साले स्वत्सरः, साते घटिका, दीग प्रभातं, नु वाक्यालंकारे । सरात (म?) य्यं एतानि स्थानानि, भव्यानि अद्य गम जानाति, ये यतः, चिस्म नेत्रद्वयेन, तुरा तव रु मुखं दीद दृष्टं, कार प्रयोजनानि, सऊ सर्वाणि कार्याणि संपूर्णाणि बभूवुरिति भावार्थः । वतुष्पदी छन्दः । दीद इति विलोकितं । तथा च-

आदिष्टां फरगु इति वस्तुलिखितं गृह्णु गृहीतं नतं

रत्नं दीद विलोकितः परिहृतं हिरतुं जुडा योजितं ।

दत्तं दाद तिपीदमध्य चटितं जहं यदभ्याहितं

गुस्त कृतं च कर्तुं तदहो भग्नं च इस्किस्तयं ॥

गाथार्थ :- आ नक्षत्र, आ तारीख, आ साल, आ घडी, आ प्रभातः बधी वस्तुओ आजे मारे माटे सफळ थई छे कारण के एमां में मारी बे आंखोथी तारा दीदारनां दर्शन कयां छे, बस, मारां वधां कामो पूरां थयां छे.

माही उस्तुरु गाज गाउनर खू (ग) पलंगो।
 आहू मुरवा मुरुगु रोरु गामेसि कलागो।
 मगस सितारक मारु बाजु गावसु ताउसग।
 ऊयजकु मखलु कतानु खइख सगु वत वुज मूसग।
 दुजख उसार नकासु जनि दरजी उ जरी हजामु।
 ते वासइं जिम मेकुनइं सिरिजिन तुरा सलासु ॥१०॥

संस्कृत व्याख्या :- माही मत्स्यः, उस्तुरु उष्ट्रः, गाउ गौः, गाउनर बलीवर्दः, खूग शूकरः, पलंगश्चक्रकः, आहू कृष्णसारः, गुरुवा मार्जारः, मुरुग कुर्कुटः, रोरु व्याघ्रः, गामेसि महिषी, कुलग काकः, मगस मक्षिकाः, सितारिका कायरिः, मारु पन्नगः, वायु (बाजु) श्येनः, गावसु ऋक्षुः, ताऊसग मयूरः, ऊयजकु गृहगोधीका, मखलु तीड, कुतान मत्कुणः, खयख चंचटः, सगु श्वा, वत हंराः, वुज अजा, मूसग मूषकः, एतैः शब्दैः तिर्य्यचः प्रतिपादिताः। सांप्रतं, कुमानुषयोनयः-दूर्जयौ खउसार चर्का (चर्म?) करः, नकासु चित्रकारः, जनि महिला, दरजीउ सूयिकः, जरी सुवर्णकारः, हजाम नापित इत्यादि अन्या अपि विकृतेजातयो ग्राह्याः। जातिग्रहणे तज्जातीयस्यापि ग्रहणमिति वचनात्। हे जिन! ते वाराइं भवन्ति ये तव नमस्कारं (न) कुर्वन्ति। कोऽर्थः-तव नमस्कारमकृत्वा तिर्य्यग्योनौ पूर्वोत्तरवरूपेषु सत्त्वेषु कुमानुषत्वे च जीवा उत्पद्यन्त इति भावः।

गाथार्थ :- जे तने गथी नमता ते मत्स्य, ऊंट, गाय, बल्हद, सूअर, चित्रा, हरण, बीलाडी, मरघडा, वाघ, भैंस, कागडा, माखी, कावर, राफ, बाज, रीछ, मोर, घरोळी, तीड, माकड, चांचड, कुतरा, बतक, बकरा, मूषक आदि तिर्य्यघनी-पशु, पक्षिनी योनिमां, तेम ज चमार, चितारा, दरजी, सोनार हजाम के स्त्रीआदिनी नीच मनुष्यजातिमां पेदा थाय छे.

शहरु दिह उलातु छत्रु स्वाफूर ऊदु
 मिसिकि जरु नवातु प्वांद रोजी दरास।
 कसव पिसि तुरा इं नो सरा मेखुहाइ
 रिसइ हथमु दोस्ती वंदिने मेदिहीति ॥११॥

संस्कृत व्याख्या :- शहरु पत्तनं, दिह ग्रामः, उलात देशः, छत्रु छत्र, छत्र ग्रहणात् राज्यं ज्ञेयं। खापूर कर्पूरं, ऊदु अगुरुः, मिसिकि कस्तुरी, जरु सुवर्णं नवातु शर्करा, प्वांद स्वामिन्, रोजी विभूतिः, दरास विस्तीर्णः, कसव ईक्षुः, पिमि (सि?) पार्श्वे, तुरा तव, इं एष मल्लक्षणो जनः। नो नैव, शरामज्ज पूर्वोक्तं वस्तुजातं, मेषुहीई याचेत, किंतु हे ऋषभ हथमु न्यायं, दोस्ती सर्वस्यापि मैत्री

શ્રુતસાગર

૩૭

જુલાઈ - ૨૦૧૪

વંદિને ઇયદેવ ત્વં મે વહીતિ દેયાઃ । કોઽર્થઃ અહં અ (ન્ય) ત્ કિમપિ ન યાચે કિંતુ ત્વં મમ ન્યાયં મૈત્રીમેવ દેયા ઇતિ ભાવાર્થઃ ।

અસ્મિન્સ્તવને ક્વચિત્ પારસી ક્વચિત્ આરબી ક્વચિદાગ્રંથો જ્ઞેયઃ । તુરા મરા ઇતિ સર્વત્ર સંબંધે સંપ્રદાને ચ જ્ઞાતવ્યં । તથા ચ કુરાનકારઃ-

અજઙ્ઘ્ય ત્વયા ધાનસાંબંધં સંપ્રદાયયોઃ ।

રા સર્વત્ર પ્રયુજ્યેતાન્યત્ર વાચ્યં સૂ રુપતઃ ॥

આનિ માનિ અસાદીયં કિં ચિ કિયચ્ચં દિરીદૃશં ।

ધુની હમધુનીન્ તાદૃક્ વંદિનં ઇયદેવ ચ ॥

ર્વાજે કિમપિ ઇત્યાદિ કુરાનોક્તં લક્ષણં સર્વત્ર વિજ્ઞેયં સંપ્રદાયાચ્ચ ।

ગાથાર્થ :- હે પિન! હું તારી પાસે શહર, ગામ, દેશ, સોનું, અગર, કસ્તુરી, કપુર, ઝાંઝ, રોલડી આદિ એવી કોઈ સારી નરસી વસ્તુની યાચના નથી કરતો. તું તારા બંદાને-સેવકને એક માત્ર ન્યાય્ય ભરેલી મૈત્રી આપ-અર્થાત્ આ સેવકને તું તારી મિત્રતાની વધીસ આપ, એટલું જ હું તને ધીનવું છું.

॥ ઇતિ શ્રી રૂપભદેવ સ્તવત્ત્વં સટીકમિદમલ્ખિ ॥

॥ શ્રી જિનપ્રભસૂરિકૃતિરિયં ॥ પં. લાવણ્યસમુદ્રગણિ નંજારાગ્રામે ॥

॥ ઇતિ શ્રી જિનપ્રભસૂરિકૃત-પારસીભાષયા શ્રીરૂપભદેવસ્તવત્ત્વં સમાપ્તમિતિ ॥

॥ પં. લાવણ્યસમુદ્રગણિશિષ્ય ઉદયરામુદ્રગણિ લિખિતં । છ । છ ॥

કઠિન શબ્દાર્થ

આ સ્તવનમાં જે પારસી-આરબી શબ્દો આપેલા છે તે અપભ્રંશરૂપમાં છે. કારણ કે એઓનાં શુદ્ધરૂપ અને શુદ્ધ ઉચ્ચાર તો જે એ ભાષાઓનો પૂરો પંડિત હોય તે જ જાણી-કરી શકે. કર્ણોપકર્ણથી સાંભળીને કોઈ પણ ભાષાનું શુદ્ધ જ્ઞાન થઈ શકતું નથી.

એ જ્ઞાન માટે તો તે ભાષાનાં વ્યાકરણ, કોષ અને સાહિત્યગ્રંથોનો ધ્યાનથી અભ્યાસ થયો જોડે. કેવલ કોઈ ભાષા બોલનારા લોકોના ઉપલબ્ધ પરિચયથી જાણી લીધેલો અને કર્ણોપકર્ણ સાંભળી લીધેલી ભાષા યથાર્થરૂપમાં અવગત થઈ શકતી નથી. એ રીતે જે ભાષાનું જ્ઞાન થાય છે તે પ્રાયઃ અપભ્રંશ સ્વરૂપનું હોય છે.

જિનપ્રભસૂરિનું પારસી-આરબી ભાષાના શબ્દોનું જ્ઞાન પણ અર્થાત્ આવા જ સ્વરૂપનું હોવું જોડે. કારણ કે જે શબ્દ પ્રયોગો આ સ્તવનમાં કરેલા છે તે પોતાના મૂળસ્વરૂપ કરતાં વિલક્ષણ રૂપમાં જ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જે રૂપમાં એ શબ્દો આ

સ્તવનમાં ગોઠવેલા છે તે રૂપમાં તો એ ભાગ્યે જ, એ ભાષાના અભ્યાસીને ઓછાંચાંય તેમ છે. આ સ્તવન ઉપર સંસ્કૃત ટિપ્પણ આપેલું છે. તે જો ન હોત તો આ સ્તવનનો ભાવાર્થ સમજવો પણ કઠણ થઈ પડત.

પરંતુ સંસ્કૃત ટિપ્પણમાં આપેલા એ અપભ્રંષ્ટ શબ્દોના સંસ્કૃત પર્યાયોના લીધે એઓનું મૂળ સ્વરૂપ જાણી લેવામાં સારી મદદ મળે છે અને એ મદદના યોગે, જેટલા શબ્દોનાં યથાર્થ સ્વરૂપ સમજી શકાય તેટલાં રામજી લેવા અમે પુરાતત્ત્વ મંદિરની સમિતિના સભ્ય અધ્યાપક શ્રી નદવી, જેઓ ફારસી-આરબીના પૂરા પંડિત છે, તેમની પાસે કેટલોક પ્રયાસ કર્યો હતો. એ પ્રયાસના પરિણામે જે શબ્દો વરાવર રામજીયા તે બધા શુદ્ધ રૂપમાં નીચે આપીએ છીએ. જે કેટલાક શબ્દો વરાવર નથી રામજીયા, તેઓની આગળ (?) આવાં શંકાચિન્હો મૂક્યાં છે. બધા શબ્દો કડીવાર લીધા છે.

કડી ક્રમાંક ૧ :

અલ્લાલ્લાહિ = અલ્લાહ ઇલ્લાહી, મારા ઇશ્વર, તુરા = તારો અગર તને. કીમ્બરુ = (?) સહિયાનુ = શાહેજહાન્ અથવા શાહાન્, જગતનો માલિક મરા = મારો અગર મને, ચિરા = શા માટે. ચ્વાંદ = ચ્વાવિંદ, ચ્વામી.

કડી ક્રમાંક ૨ :

યેકે = યક, એક, દો = બે. સિ = સો, ત્રણ. જિહારિ = ચહાર, ચ્યાર. પંચ્ય પંજ = પાંચ. શસ = છ. લજ્ય = સાત (સપ્ત?). હસ્ત = આઠ. નોય-નોહ = નવ. દહ = દસ. દાનિસિમંદ-દાનિશમંદ = બુદ્ધિમાન. હકીકત = હકીગત. આકિલુ = આકિલ, હોંસિઆર. દોરતી = મિત્રતા.

કડી ક્રમાંક ૩ :

આનિમાનિ = આમન્, તે મારો. ચ્વતમથુ = ચ્વીદમત, સેવા. વિસ્નવિ = વિસ્મવિ, સાંભળો. બિબીનિ = બિબી, જુઓ. માહુ = માહ, મહિનો. રોજુ = રોજ, દિવસ. સો = શવ્, રાત્ર. જામ = (યામ?-સં.), મુરા = મારા. દિલુ = દિલ, હૃદય. બિનિસી = બેસો.

કડી ક્રમાંક ૪ :

માદર = માતા. ફિદર = પિદર, પિતા. બ્રાદર = ભાઈ. આમુ = આમ, સર્વ. નેસિ = નેસ્ત, નહિ.

કડી ક્રમાંક ૫ :

મહમદ = મહમ્મૂદ, ઇશ્વર. માલિમ = મુઅલ્લીમ, ઉસ્તાદ = શિક્ષક. કુતાબીઆ = કાલિબ, લખનાર. મેદિહિ = મિદદેહ, મને આપ. મુવ્યલૂ = મ્યકવાલ, કહેલું. ફરમાણ = ફરમાન, આજ્ઞા.

श्रुतसागर

39

जुलाई - २०१४

कडी क्रमांक ६ :

फरमूदतुरा = तारुं कहेलुं. मेकुनइ = मेकुनि, न करवुं. मेचीनई = (?), सुधंग = खधंग, तीर, जखम. खोसु = खुश, सुख. शलामथ = सलामत. आदत = अर्जदि (अर्ज?), यंग = जंग, लडाइ.

कडी क्रमांक ७ :

सादि = शादी, खुशी, खस्मी = दुश्मनावट. क्रुय = कोई. बंदि = बदिन्, आवुं, खलात = खलशत, भेट. वासदि = वासद, थवुं. हरामु = हराम, व्यर्थ.

कडी क्रमांक ८ :

जानूउरु = जानवर, पशु. मेकुसइ = मिकुशी, मारवुं. मिदिहदि = मिददेह, मेळववुं. विहस्ति = बेहरत, स्वर्ग. बुधिरुक् = बुजुर्ग, मोटा. बिल्लई = बल्ल, बलके. हस्ति = हयाती.

कडी क्रमांक ९ :

अस्तारां = सितारा, तारा. तेरीखु = तारीख, तिथि. बदानु = बदन, शरीर. साले = साल, वर्ष. साते = साअत, घडी. चिस्मदीदयं = चस्मदीदं, जोवुं. बूदी = थवुं. कार = काम.

कडी क्रमांक १० :

माही = गाछलुं. उस्तुरु = उश्तर, उंट. गाउ = गाम. गाउनर = गौनर, वल्लद. खूगु = खोक्, सुअर. पलंगो = पलंग, चित्रो. आहु = हरण. गुरुबा = गुरव, वीलाडी. मुरुग = मरघुं. सेरु = शेर, बाघ. गामेसि = गोमेश, भेंस. कुलग = कलाग, कागडो. मगस = मांखी. सितारक = (?). मारु = मार, सर्प. बाजु = बाज. गाबसु = (?). ताउसग = ताउस, मोर. मखलु = रघु जीवधारी वस्तुओ. सगु = सगू कुतरुं, बत = हंस. वुज = बकरी. मूसग = मूस, उंदर. दुज = दुर्ज, तीतर. नकासु = नक्काश, चित्रकार.

कडी क्रमांक ११ :

शहरु = शहर, नगर. दिह = गाम. उलात = विलायत, देश. खाफूर = कापूर, कपूर. ऊदु = ऊद, अमर. मिसिकि = मिशूक, कस्तूरी. जर = सोनुं. नवातु = नवात्, साकर. दरास = दराझ, फेलाएलुं. कराब = कस्ब, साकर. इ = आ. सरा = शरह, सार्व. मेखुहाई = मिखाही, चहावुं.

(जैन साहित्य संशोधक, वि.सं. १९८३, खंड-३, अंक-१)

ग्रंथ लिपि : एक अध्ययन

डॉ. उत्तमसिंह

ग्रंथ लिपि हिंदुस्तान की प्राचीन लिपियों में से एक है। इसका उद्भव लगभग सातवीं-आठवीं सदी में ब्राह्मी लिपि से हुआ। जैसा हम पूर्व में उल्लेख कर चुके हैं कि हिंदुस्तान की समस्त प्राचीन लिपियाँ ब्राह्मी लिपि से ही निःसृत हुई हैं^१ अतः ब्राह्मी को समस्त लिपियों की जननी कहा गया है। कालान्तर में ब्राह्मी लिपि के दो प्रवाह हुए-एक उत्तरी ब्राह्मी तथा दूसरा दक्षिणी ब्राह्मी। उत्तरी ब्राह्मी से शारदा, गुरुमुखी, प्राचीन नागरी, मैथिल, नेवारी, बंगला, उडिया, कैथी, गुजराती आदि विविध लिपियों का विकास हुआ। जबकि दक्षिणी ब्राह्मी से दक्षिण भारत की मध्यकालीन तथा आधुनिक कालीन लिपियाँ अर्थात् तामिळ, तेलुगु, मळयाळम, ग्रंथ, कन्नड़ी, कलिग, तुलु, नंदीनागरी, पश्चिमि तथा मध्यप्रदेशी आदि लिपियों का विकास हुआ। अतः ग्रंथ लिपि को शारदा लिपि के समकालीन कहा जा सकता है। इसका चलन विशेषरूप से दक्षिण भारत के मद्रास रियासत, विजयनगर, कांचीपुरम्, त्रिचनापल्ली, मदुरई, त्रावनकोर, वक्कलेरी, वनपल्ली, तिरुमल्ला आदि प्रदेशों में अधिक रहा। जिस समय उत्तर भारत में विशेषकर काश्मीर प्रान्त में शारदा लिपि फल-फूल रही थी उसी समय दक्षिण भारत में इस लिपि का विकास हुआ।

ग्रंथ लिपि ताडपत्र पर लिखने के लिए सबसे उपयुक्त लिपि मानी गई है। विदित हो कि यह लिपि ताडपत्र पर शिलालेख, ताग्रलेख आदि की तरह नुकीली कील द्वारा खोदकर लिखी जाती थी। तत्पश्चात् उन अक्षरों में काली स्याही भरने का विधान था। इस लेखन-पद्धति का सबसे बड़ा फायदा यह है कि यदि उन ताडपत्रों की स्याही पकी पड़ जाये अथवा उड़ जाये तो भी अक्षर विद्यमान रहते हैं। उन अक्षरों में पुनः स्याही भरी जा सकती है। आज भी कई ग्रंथागारों में ग्रंथ-लिपिवद्ध अनेकों ग्रंथ ऐसे मिलते हैं जिनके अक्षरों में स्याही नहीं भरी है, केवल ताडपत्र पर अक्षरों को खोदकर लिख दिया गया है। लेकिन उन्हें पढ़ा जा सकता है, विषय-वस्तु का लिप्यन्तर भी किया जा सकता है। संभवतः ग्रंथ लिखने अथवा लिखवाने वाले के पास स्याही का अभाव रहा होगा, जिस कारण ताडपत्रों पर ग्रंथ लिखकर छोड़ दिया गया होगा और अक्षरों में स्याही नहीं भरी जा सकी होगी। क्योंकि उस समय ग्रंथ लेखन हेतु स्याही, ताडपत्र, भोजपत्र,

१. देखें श्रुतसागर, अंक-३८-३९, (ब्राह्मी लिपि : एक अध्ययन), मार्च-अप्रैल २०१४।

कागज, कपड़ा, कलम आदि ग्रंथ लेखन-सागरी एकत्रित करना इतना सरल नहीं था। अर्थात् साधन-सागरी का बहुत अभाव था। आज भी श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र धोवा के आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ग्रंथागार में ऐसे अनेकों ग्रंथ-लिपिबद्ध प्राचीन ताडपत्रीय ग्रंथ विद्यमान हैं जिनके अक्षरों में स्याही नहीं भरी है, लेकिन उन्हें पढ़ा जा सकता है।

विदित हो कि तत्कालीन स्याही अथवा विविध रंग आदि बनाने के लिए प्राकृतिक वस्तुओं जैसे-भांगुरा, गोंद, लोह, विविध तृक्षों की छाल, पुष्प, पत्ती, गुठली आदि का रतेमाल किया जाता था। जिसके कारण ये रंग अथवा स्याही दूरकाल पर्यन्त स्थाई रह सकें। इसका प्रमाण हमारे ग्रंथागारों में विद्यमान प्राचीन पाण्डुलिपियों को देखने मात्र से मिल जाता है। विविध प्राचीन ग्रंथों में स्याही, ताडपत्र, कागज आदि लेखन-सागरी तैयार करने विषयक उल्लेख भी मिलते हैं। जिनमें काला भांगुरा तथा बबूल के गोंद का वर्णन करते हुए तो यहाँ तक कहा गया है कि- 'गोंद संग जो रंग भांगुरा मिले तो अक्षरे-अक्षरे दीप जले'। आज भी इस बात के पूर्णतः स्पष्ट साक्ष्य विद्यमान हैं। हमारे ग्रंथागारों में ऐसे अनेकों ग्रंथ संगृहीत हैं जिनका आधार (कागज या ताडपत्र) पीला पड़ गया है अथवा पूर्णतः जीर्ण हो चुका है लेकिन उस पर उत्कृष्ट अक्षरों की स्याही आज भी चमकती हुई दिखाई पड़ती है। ऐसा लगता है मानो कि प्रत्येक अक्षर दीपक की तरह चमक रहा हो।

ग्रंथ-लिपिबद्ध ताडपत्रों की एक खासियत यह है कि, यदि इन ग्रंथों पर लंबे समय से वेदरकारी के कारण अत्यन्त धूल-मिट्टी अथवा कालिख जमा हो गई हो तो इन्हें पानी से धोया भी जा सकता है। विदित हो कि ऐसा करने से लिखे हुए अक्षरों को किसी प्रकार की हानि नहीं होती है। लेकिन ऐसा करते समय पाण्डुलिपि विशेषज्ञों का मार्गदर्शन लेना चाहिए। क्योंकि इस प्रक्रिया में विशेष ध्यान रखना होता है कि उन पत्रों को धोने के बाद सुखाने के लिए आवश्यकतानुसार योग्य ताप एवं नमी प्रदान किया जाये।

अस्तु प्राचीन भारतीय इतिहास एवं सांस्कृतिक विरासत के संरक्षण, संपादन एवं पुनःलेखन में ग्रंथ-लिपिबद्ध साहित्य की अहम भूमिका रही है। इस लिपि में लिखित सागरी मूल पाठ के निर्धारण एवं कर्तुःअभिप्रेत शुद्ध आशय तक पहुँचने में प्रामाणिक और महत्वपूर्ण साक्ष्य प्रस्तुत करती है। इसके नामकरण एवं उद्भव और विकास विषयक विविध अवधारणाएँ निम्नवत् है-

ग्रंथ लिपि नामकरण लिपयुक्त अवधारणा :

ग्रंथ लिपि का निर्माण दक्षिण भारत में संस्कृत के ग्रंथ लिखने के लिए हुआ। क्योंकि वहाँ प्रचलित तामिळ लिपि में अक्षरों की न्यूनता के कारण संस्कृत भाषा लिखी नहीं जा सकती। प्राचीन तामिळ लिपि में सिर्फ अठारह व्यंजन वर्णों का चलन है, जिनसे तामिळ भाषा का साहित्य तो लिखा जा सकता है लेकिन संस्कृत भाषावद्ध साहित्य लिखना संभव नहीं। अतः संस्कृत के ग्रंथ लिखने के लिए इस लिपि का आविष्कार हुआ। संभवतः इसी कारण इसे ग्रंथ लिपि (संस्कृत ग्रन्थों की लिपि) नाम दिया गया। इस लिपि के अक्षरों का लेखन करते समय एक ग्रन्थि (गाँठ) जैसी संरचना बनाकर अक्षर लिखने की परंपरा मिलती है, जिसके कारण भी इसका नाम ग्रंथ लिपि पड़ने की संभावना है। विदित हो कि दक्षिण क्षेत्र के लेखक अपने अक्षरों में सुन्दरता लाने के लिए अक्षर-लेखन में प्रयुक्त होनेवाली लकीरों (खड़ीपाई एवं पड़ीपाई) को वक्र और मरोड़दार बनाते थे। इन लकीरों के आरंभ, मध्य या अन्त में कहीं-कहीं ग्रन्थियाँ भी बनाई जाती थीं। इन्हीं कारणों से इस लिपि के अक्षरों की संरचना ग्रन्थि (गाँठ) के समान बनने लगी और धीरे-धीरे इसके अक्षर अपनी मूल ब्राह्मी लिपि से भिन्न होते चले गये।

ग्रंथ लिपि की विशेषताएँ :

- ❖ यह लिपि ब्राह्मी तथा अन्य भारतीय लिपियों की तरह बायें से दायें लिखी जाती है।
- ❖ ताडपत्रों पर लिखने के लिए यह लिपि सर्वाधिक उपयोगी, सरल और सटीक लिपि मानी गयी है।
- ❖ यह लिपि ताडपत्रों पर शिलालेख एवं ताग्रलेख आदि की तरह लोहे की गुकीली कील द्वारा खोदकर लिखी जाती है।
- ❖ इस लिपि में शिरोरेखा का चलन नहीं है। विदित हो कि ब्राह्मी तथा गुजराती लिपियाँ भी शिरोरेखा के बिना ही लिखी जाती हैं। लेकिन शारदा, नागरी आदि लिपियों में शिरोरेखा का चलन है।
- ❖ इस लिपि में समस्त उच्चारित ध्वनियों के लिए स्वतन्त्र एवं असांदिग्ध चिह्न विद्यमान हैं। अतः इसे पूर्णतः वैज्ञानिक लिपि कहा जा सकता है।
- ❖ इस लिपि में अनुस्वार, अनुनासिक एवं विसर्ग हेतु स्वतन्त्र चिह्न प्रयुक्त हुए हैं, जो आधुनिक लिपियों में भी यथावत् स्वीकृत हैं।
- ❖ इस लिपि में व्याकरण-सम्मत उच्चारण स्थानों के अनुसार वर्णों का ध्वन्यात्मक विभाजन है।

श्रुतसागर

43

जुलाई - २०१४

- ❖ इस लिपि का प्रत्येक अक्षर स्वतन्त्ररूप से एक ही ध्वनि का उच्चारण प्रकट करता है, जो सुगम और पूर्णरूप से वैज्ञानिक है।
- ❖ इस लिपि के अक्षरों का आकार समान है व शलाका प्रविधि से टंकित करने का विधान मिलता है।
- ❖ अक्षरों की वन,वट ग्रन्थि के आकार की है। प्रत्येक अक्षर में एक सूक्ष्म ग्रन्थि बनाकर लिखने की परंपरा है।
- ❖ इस लिपि के अक्षर लेखन की दृष्टि से सरल माने गये हैं, जिन्हें ताडपत्रों पर गतिपूर्वक लिखा जा सकता है।
- ❖ इस लिपि के समस्त अक्षर सतत समानान्तर और अलग-अलग लिखे जाते हैं।
- ❖ इस लिपि में अनुस्वार को अक्षर के ऊपर न लिखकर उसके सामने लिखा जाता है। ब्राह्मी लिपि में भी यही प्रक्रिया अपनाई गई है।
- ❖ इस लिपि में 'आ, उ, ऊ, ऋ, ए, ऐ, ओ, औ' की मात्राएँ अक्षर के आगे या पीछे समानान्तर लगाई जाती हैं। अर्थात् उपरोक्त मात्राओं में से कोई भी मात्रा अक्षर के ऊपर या नीचे नहीं लगती है।
- ❖ इस लिपि में संयुक्ताक्षर लेखन हेतु अक्षरों को ऊपर-नीचे लिखने की परंपरा मिलती है। अर्थात् संयुक्ताक्षर लिखते समय जिस अक्षर को पहले बोला जाये या जिस अक्षर को आधा करना हो उसे ऊपर तथा बाद में बोले जानेवाले दूसरे अक्षर को उसके नीचे लिखा जाता है। ब्राह्मी लिपि में भी संयुक्ताक्षर लेखन हेतु यही परंपरा मिलती है। प्राचीन-नागरी-लिपिबद्ध पाण्डुलिपियों में भी कुछ संयुक्ताक्षर इसी प्रकार ऊपर से नीचे की ओर लिखे हुए मिलते हैं।
- ❖ इस लिपि में रेफ सूचक चिह्न उस अक्षर के नीचे से ऊपर की ओर लगाया जाता है। जबकि दीर्घ 'ई' की मात्रा आधुनिक नागरी लिपि में प्रचलित रेफ की तरह लगती है तथा ह्रस्व 'इ' की मात्रा आधुनिक नागरी में प्रचलित दीर्घ 'ई' की मात्रा की तरह लगती है।
- ❖ इस लिपि का ज्ञान हिंदुरत्नान में प्रचलित अन्य प्राचीन लिपियों को सरलतापूर्वक सीखने-पढ़ने एवं ऐतिहासिक तथ्यों को समझने में अतीव सहायक सिद्ध होता है।
- ❖ इस लिपि में लिखित ग्रंथसंपदा को शुद्ध पाठ की दृष्टि से अत्यन्त महत्त्वपूर्ण माना गया है। क्योंकि यह लिपि कागज पर लिखने की परंपरा से प्राचीन है तथा इसमें पाठान्तर की संभावना कम रहती है।

- ❖ इस लिपि में विपुल साहित्य लिखा हुआ मिलता है। आज भी हिंदुस्तान का शायद ही कोई ऐसा ग्रंथागार होगा जिसमें ग्रंथ-लिपिवद्ध पाण्डुलिपियों का संग्रह न हो।
- ❖ इस लिपि में निबद्ध ग्रंथ अमूल्य निधि के रूप में माने गये हैं, जो अपने संग्रहालय की शोभा में चार-चाँद लगा देते हैं।
- ❖ इस लिपि में संस्कृत, प्राकृत, पालि, अपभ्रंश आदि भाषाबद्ध साहित्य को शतप्रतिशत शुद्ध लिखा जा सकता है।

ग्रंथ लिपि की वर्णमाला :

शिलाखण्डों, ताडपत्रों, ताम्रपत्रों एवं लोहपत्रों आदि पर उत्कीर्ण इस लिपि में प्रयुक्त स्वर एवं व्यंजन वर्णों की संरचना निम्नवत् है-

स्वर वर्ण लेखन प्रक्रिया

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ
𑀅	𑀆	𑀇	𑀈	𑀉	𑀊	𑀋	𑀌
वृ	ळ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
𑀓	𑀔	𑀕	𑀖	𑀗	𑀘	𑀙	𑀚

व्यंजन वर्ण लेखन प्रक्रिया

क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ण
𑀠	𑀡	𑀢	𑀣	𑀤	𑀥	𑀦	𑀧	𑀨	𑀩
ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
𑀰	𑀱	𑀲	𑀳	𑀴	𑀵	𑀶	𑀷	𑀸	𑀹
प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व	श
𑀻	𑀼	𑀽	𑀾	𑀿	𑁀	𑁁	𑁂	𑁃	𑁄
ष	स	ह	ः	त्र	ज्ञ	क			
𑁆	𑁇	𑁈	𑁉	𑁊	𑁋	𑁌			

श्रुतसागर

45

जुलाई - २०१४

संयुक्ताक्षर लेखन प्रक्रिया

जैसा कि हमने ऊपर ग्रंथ लिपि की विशेषता वर्णित करते हुए कहा है कि इस लिपि में संयुक्ताक्षर लिखने हेतु ऊपर से नीचे की ओर लिखा जाता था। अर्थात् जिस अक्षर को आधा लिखना हो उसे ऊपर लिखकर दूसरे अक्षर को उसके नीचे या किंचित समानान्तर लिखदिया जाता था। अतः इस प्रक्रिया के तहत इन संयुक्ताक्षरों को निम्नवत् लिखने का विधान है-

क + ष = क्ष	त् + र = त्र	ज् + झ = ज्ञ
क + ष = क्ष	त् + र = त्र	ज् + झ = ज्ञ

हलन्त चिह्न लेखन प्रक्रिया

इस लिपि में शुद्ध हलन्त के लिए (ऌ) चिह्न प्रयुक्त हुआ है।

विदित हो कि यह चिह्न अक्षर के ऊपर लगाया हुआ मिलता है। अर्थात् नागरी लिपि में जिस प्रकार किसी वर्ण के ऊपर रेफ का चिह्न लगाया जाता है, उसी प्रकार ग्रंथ लिपि में यह हलन्त चिह्न लगाया जाता है। उदाहरण स्वरूप यहाँ कुछ वर्णों में हलन्त चिह्न लगाकर इस प्रक्रिया को निम्नवत् समझा जा सकता है-

व	ख	ब	प	फ	ब	स	ह	य	र	ल	व	र	द	ण
व	ख	ब	प	फ	ब	स	ह	य	र	ल	व	र	द	ण

इसके अलावा 'क ट त् न् म्' आदि इन पाँच वर्णों में अपवादस्वरूप हलन्त चिह्न लगाने का विधान उपरोक्त चिह्न से कुछ भिन्न है, जो निम्नवत् है-

क	ट	त्	न्	म्
क	ट	त्	न्	म्

अवग्रह चिह्न लेखन प्रक्रिया

इस लिपि में अवग्रह के लिए (२) चिह्न प्रयुक्त हुआ है। यथा-

उद्धरेदात्मनाऽऽत्मानम् = उ उ० न० ई० ऋ० २२ ऋ० ऋ०

मात्रा लेखन प्रक्रिया

इस लिपि में मात्रा लेखन हेतु विशेषतः निम्नोक्त चिह्नों का प्रयोग हुआ है-

आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ए	ऐ	ओ	औ	अनुस्वार	विसर्ग
॥	१	०	२	३	४	५	६	७	८	९	०	१

इनमें से 'आ, उ, ऊ, ऋ, ए, ऐ, ओ, औ, अनुस्वार तथा विसर्ग' की मात्राएँ वर्ण के आगे या पीछे समानान्तर लगाई जाती हैं। अर्थात् उपरोक्त मात्राओं में से कोई भी मात्रा उस वर्ण के ऊपर या नीचे नहीं लगती है। जबकि ह्रस्व 'इ' की मात्रा नागरी लिपि में प्रयुक्त दीर्घ 'ई' की मात्रा की तरह लगती है तथा दीर्घ 'ई' की मात्रा नागरी लिपि में प्रयुक्त 'रेफ चिह्न' की तरह लगती है। तथा 'रेफ चिह्न' उस वर्ण के आगे (दायीं ओर) नीचे से ऊपर की ओर लगता है। यथा-

क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कृ	के	कै	को	कौ	कं	कः
क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कृ	के	कै	को	कौ	कं	कः

रेफसूचक चिह्न-

इस लिपि में रेफ के लिए (१) चिह्न प्रयुक्त हुआ है। यथा-

क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कृ	के	कै	को	कौ	कं	कः
क	का	कि	की	कु	कू	कृ	कृ	के	कै	को	कौ	कं	कः

क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ

श्रुतसागर

47

जुलाई - २०१४

ग्रंथ लिपि की बारहखड़ी

क	ख	कि	की	कु	खू	कू	कृ	के	कै	को	कौ	कं	कः
का	खा	का	की	का	खा	का	कृ	का	खा	का	का	का	का
ख	ख	खि	खी	खु	खू	खू	खृ	खे	खै	खो	खौ	खं	खः
व	व	वी	वी	व	व	व	वृ	वे	वै	वो	वौ	वं	वः
ग	गा	गि	गी	गु	गू	गू	गृ	गे	गै	गो	गौ	गं	गः
घ	घा	घि	घी	घु	घू	घू	घृ	घे	घै	घो	घौ	घं	घः
ब	बा	बि	बी	बु	बू	बू	बृ	बे	बै	बो	बौ	बं	बः
ङ	ङा	ङि	ङी	ङु	ङू	ङू	ङृ	ङे	ङै	ङो	ङौ	ङं	ङः
च	चा	चि	ची	चु	चू	चू	चृ	चे	चै	चो	चौ	चं	चः
छ	छा	छि	छी	छु	छू	छू	छृ	छे	छै	छो	छौ	छं	छः
ज	जा	जि	जी	जु	जू	जू	जृ	जे	जै	जो	जौ	जं	जः
झ	झा	झि	झी	झु	झू	झू	झृ	झे	झै	झो	झौ	झं	झः
ञ	जा	जि	जी	जु	जू	जू	जृ	जे	जै	जो	जौ	जं	जः
ट	टा	टि	टी	टु	टू	टू	टृ	टे	टै	टो	टौ	टं	टः
ठ	ठा	ठि	ठी	ठु	ठू	ठू	ठृ	ठे	ठै	ठो	ठौ	ठं	ठः
ड	डा	डि	डी	डु	डू	डू	डृ	डे	डै	डो	डौ	डं	डः
ढ	ढा	ढि	ढी	ढु	ढू	ढू	ढृ	ढे	ढै	ढो	ढौ	ढं	ढः
ण	णा	णि	णी	णु	णू	णू	णृ	णे	णै	णो	णौ	णं	णः
त	ता	ति	ती	तु	तू	तू	तृ	ते	तै	तो	तौ	तं	तः
थ	था	थि	थी	थु	थू	थू	थृ	थे	थै	थो	थौ	थं	थः
द	दा	दि	दी	दु	दू	दू	दृ	दे	दै	दो	दौ	दं	दः
ध	धा	धि	धी	धु	धू	धू	धृ	धे	धै	धो	धौ	धं	धः
न	ना	नि	नी	नु	नू	नू	नृ	ने	नै	नो	नौ	नं	नः
प	पा	पि	पी	पु	पू	पू	पृ	पे	पै	पो	पौ	पं	पः
फ	फा	फि	फी	फु	फू	फू	फृ	फे	फै	फो	फौ	फं	फः
ब	बा	बि	बी	बु	बू	बू	बृ	बे	बै	बो	बौ	बं	बः
भ	भा	भि	भी	भु	भू	भू	भृ	भे	भै	भो	भौ	भं	भः
म	मा	मि	मी	मु	मू	मू	मृ	मे	मै	मो	मौ	मं	मः
य	या	यि	यी	यु	यू	यू	यृ	ये	यै	यो	यौ	यं	यः
र	रा	रि	री	रु	रू	रू	रृ	रे	रै	रो	रौ	रं	रः
ल	ला	लि	ली	लु	लू	लू	लृ	ले	लै	लो	लौ	लं	लः
व	वा	वि	वी	वु	वू	वू	वृ	वे	वै	वो	वौ	वं	वः
श	शा	शि	शी	शु	शू	शू	शृ	शे	शै	शो	शौ	शं	शः
स	सा	सि	सी	सु	सू	सू	सृ	से	सै	सो	सौ	सं	सः
ह	हा	हि	ही	हु	हू	हू	हृ	हे	है	हो	हौ	हं	हः
ळ	ळा	ळि	ळी	ळु	ळू	ळू	ळृ	ळे	ळै	ळो	ळौ	ळं	ळः
व	वा	वि	वी	वु	वू	वू	वृ	वे	वै	वो	वौ	वं	वः
श	शा	शि	शी	शु	शू	शू	शृ	शे	शै	शो	शौ	शं	शः
स	सा	सि	सी	सु	सू	सू	सृ	से	सै	सो	सौ	सं	सः
ह	हा	हि	ही	हु	हू	हू	हृ	हे	है	हो	हौ	हं	हः
ळ	ळा	ळि	ळी	ळु	ळू	ळू	ळृ	ळे	ळै	ळो	ळौ	ळं	ळः
व	वा	वि	वी	वु	वू	वू	वृ	वे	वै	वो	वौ	वं	वः
श	शा	शि	शी	शु	शू	शू	शृ	शे	शै	शो	शौ	शं	शः
स	सा	सि	सी	सु	सू	सू	सृ	से	सै	सो	सौ	सं	सः
ह	हा	हि	ही	हु	हू	हू	हृ	हे	है	हो	हौ	हं	हः
ळ	ळा	ळि	ळी	ळु	ळू	ळू	ळृ	ळे	ळै	ळो	ळौ	ळं	ळः

For Private and Personal Use Only

શ્રુતસાગર

49

જુલાઈ - ૨૦૧૪

પ	પા	પિ	પી	પુ	પૂ	પૃ	પ્	પે	પૈ	પો	પી	પં	પઃ
વ	વા	વિ	વી	વુ	વૂ	વૃ	વ્	વે	વૈ	વો	વી	વં	વઃ
ફ	ફા	ફિ	ફી	ફુ	ફૂ	ફૃ	ફ્	ફે	ફૈ	ફો	ફી	ફં	ફઃ
બ	બા	બિ	બી	બુ	બૂ	બૃ	બ્	બે	બૈ	બો	બી	બં	બઃ
ઘ	ઘા	ઘિ	ઘી	ઘુ	ઘૂ	ઘૃ	ઘ્	ઘે	ઘૈ	ઘો	ઘી	ઘં	ઘઃ
મ	મા	મિ	મી	મુ	મૂ	મૃ	મ્	મે	મૈ	મો	મી	મં	મઃ
હ	હા	હિ	હી	હુ	હૂ	હૃ	હ્	હે	હૈ	હો	હી	હં	હઃ
ય	યા	યિ	યી	યુ	યૂ	યૃ	ય્	યે	યૈ	યો	યી	યં	યઃ
ર	રા	રિ	રી	રુ	રૂ	રૃ	ર્	રે	રૈ	રો	રી	રં	રઃ
લ	લા	લિ	લી	લુ	લૂ	લૃ	લ્	લે	લૈ	લો	લી	લં	લઃ
વ	વા	વિ	વી	વુ	વૂ	વૃ	વ્	વે	વૈ	વો	વી	વં	વઃ
ઘ	ઘા	ઘિ	ઘી	ઘુ	ઘૂ	ઘૃ	ઘ્	ઘે	ઘૈ	ઘો	ઘી	ઘં	ઘઃ
જ	જા	જિ	જી	જુ	જૂ	જૃ	જ્	જે	જૈ	જો	જી	જં	જઃ
ઝ	ઝા	ઝિ	ઝી	ઝુ	ઝૂ	ઝૃ	ઝ્	ઝે	ઝૈ	ઝો	ઝી	ઝં	ઝઃ

ध	धा	धि	धी	धु	धू	धृ	ध्र	धे	धै	धो	धी	धं	धः
झ	झा	झि	झी	झु	झू	झृ	झ्र	झे	झै	झो	झी	झं	झः
ण	णा	णि	णी	णु	णू	णृ	ण्र	णे	णै	णो	णी	णं	णः
त	ता	ति	ती	तु	तू	तृ	त्र	ते	तै	तो	ती	तं	तः
थ	था	थि	थी	थु	थू	थृ	थ्र	थे	थै	थो	थी	थं	थः
द	दा	दि	दी	दु	दू	दृ	द्र	दे	दै	दो	दी	दं	दः
ध	धा	धि	धी	धु	धू	धृ	ध्र	धे	धै	धो	धी	धं	धः
न	ना	नि	नी	नु	नू	नृ	न्र	ने	नै	नो	नी	नं	नः
प	पा	पि	पी	पु	पू	पृ	प्र	पे	पै	पो	पी	पं	पः
फ	फा	फि	फी	फु	फू	फृ	फ्र	फे	फै	फो	फी	फं	फः
ब	बा	बि	बी	बु	बू	बृ	ब्र	बे	बै	बो	बी	बं	बः
भ	भा	भि	भी	भु	भू	भृ	भ्र	भे	भै	भो	भी	भं	भः
म	मा	मि	मी	मु	मू	मृ	म्र	मे	मै	मो	मी	मं	मः
य	या	यि	यी	यु	यू	यृ	य्र	ये	यै	यो	यी	यं	यः
र	रा	रि	री	रु	रू	रृ	र्र	रे	रै	रो	री	रं	रः
ल	ला	लि	ली	लु	लू	लृ	ल्र	ले	लै	लो	ली	लं	लः
व	वा	वि	वी	वु	वू	वृ	व्र	वे	वै	वो	वी	वं	वः
श	शा	शि	शी	शु	शू	शृ	श्र	शे	शै	शो	शी	शं	शः
स	सा	सि	सी	सु	सू	सृ	स्र	से	सै	सो	सी	सं	सः
ह	हा	हि	ही	हु	हू	हृ	ह्र	हे	है	हो	ही	हं	हः

ग्रंथ लिपी में संयुक्तप्रकार लेखन अभ्यास

क	ख	ग	घ	च	ज	झ	ट
कू	कू	कू	कू	कू	कू	कू	कू
ख	ख	ख	ख	ख	ख	ख	ख
ग	ग	ग	ग	ग	ग	ग	ग
घ	घ	घ	घ	घ	घ	घ	घ
च	च	च	च	च	च	च	च
ज	ज	ज	ज	ज	ज	ज	ज
झ	झ	झ	झ	झ	झ	झ	झ

શ્રુતસાગર

51

જુલાઈ - ૨૦૧૪

ગ્રંથ નિર્ણય મેં રાંચુત્તાશરયુત્ત શબ્દ લેખાન અભ્યાસ

તીર્થંકર	કૃંયુઃસુઃ
અરિહંત	કાંતિનિયંત
સિદ્ધ	ભીષ્મ
આચાર્ય	કુલપાદ્ય
બ્રાહ્મી	ત્રાપાત્રી
સુન્દરી	ભાંડી
કનિક્ક	સંતીક
મુશ્વ	ગેપ્પ
ચર્વા	અપ્પા
અર્ચના	કાંતિના
પ્રાર્થના	પ્રાપ્તિના
ઋજુન	કાંતિના
લજ્જા	અપ્પા
નિરજ્ઞન	તિનાંતિ
ઈશ્વર	ભાંડી
હડ્ડા	પાપ
વિત્ત	ભીષ્મ
મક્ત	ત્રાપાત્રી
ગ્રંથ	ત્રાપાત્રી
પદ્મ	પદ્મ
શ્લોક	ગેપ્પા
જ્વલન્ત	અપ્પા

ભવિષ્ય	ત્રાપાત્રી
ક્ષત્રપ	કાંતિના
ઉચ્ચલ	અપ્પા
જ્વલન્ત	અપ્પા
ચિક્ષણ	અપ્પા
ક્લેશ	ભાંડી
વત્ત્વમ્	ભાંડી
સ્તવનમ્	ભાંડી
શક્તિ:	ભાંડી:
પાણ્ડુલિપિ	પાણ્ડુલિપિ
હસ્તપ્રત	ભાંડી
સલ્લકી	ભાંડી
ગુણારવ	પ્રાપ્તિના
રૂપમ્	ભાંડી/ભાંડી
રુદ્ધ	ભાંડી
વશ્વના	ભાંડી
ઉત્થાન	પ્રાપ્તિના
શુદ્ધિ:	ભાંડી:
દ્વયમ્	અપ્પા
ક્રય	કુલ
વિક્રય	ભીષ્મ
ચક્ષુલાક્ષી	અપ્પા

प्रतिध्वनि	प्रकीर्ण
धीरेन्द्र	यौगेश्वर
दर्शन	दीप्ति
स्मृति	स्मृति
कैवल्यम्	कैवल्य
ज्ञानविन्दु	ज्ञानविन्दु
विद्यालय	विद्यालय
मम्मटाचार्य	मम्मटाचार्य
अर्चट	अर्चट
आह्लाद	आह्लाद
पश्चिम	पश्चिम
सरस्वती	सरस्वती
पङ्कज	पङ्कज
क्वचित	क्वचित
शान्ति	शान्ति
तय्य	तय्य
ज्ञान	ज्ञान
वह्नि	वह्नि
उत्कृष्ट	उत्कृष्ट
प्रशिष्य	प्रशिष्य
नृपेन्द्र	नृपेन्द्र
व्याख्या	व्याख्या

बुद्धि	बुद्धि
विद्वान्	विद्वान्
आज्ञा	आज्ञा
पत्न्या	पत्न्या
प्रश्न	प्रश्न
उत्तर	उत्तर
मार्ग	मार्ग
अर्थम्	अर्थम्
वञ्चना	वञ्चना
द्वन्द्वम्	द्वन्द्वम्
यज्ञः	यज्ञः
विष्णुः	विष्णुः
कल्याणम्	कल्याणम्
अञ्जनश्लाका	अञ्जनश्लाका
कार्यालय	कार्यालय
पल्लव	पल्लव
वल्लभेन्द्र	वल्लभेन्द्र
पत्रा	पत्रा
कन्नौज	कन्नौज
पूज्य	पूज्य
पुण्यम्	पुण्यम्

श्रुतसागर

53

जुलाई - २०१४

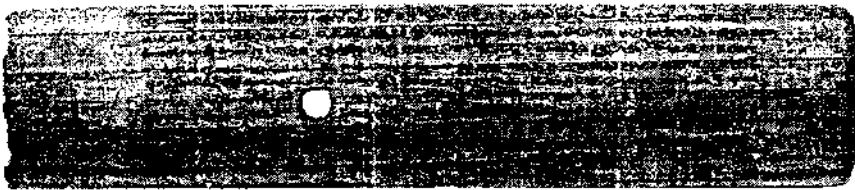
ग्रंथ लिपि के अंकों का विकासक्रम

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
ॐ	२	३	४	५	६	७	८	९	१०

ग्रंथ लिपि में नमस्कार महागंत्र लेखन अभ्यास

नमोऽग्रे सुखीश्वरं कृपाणां
 नमोऽग्रे लीलाणां
 नमोऽग्रे सुप्रसन्नपाणां
 नमोऽग्रे सुप्रसन्नपाणां
 नमोऽग्रे सुप्रसन्नपाणां
 नमोऽग्रे सुप्रसन्नपाणां
 नमोऽग्रे सुप्रसन्नपाणां
 नमोऽग्रे सुप्रसन्नपाणां
 नमोऽग्रे सुप्रसन्नपाणां
 नमोऽग्रे सुप्रसन्नपाणां

ग्रंथ-लिपिवद्ध भक्तगरस्तोत्र ग्रंथ का ताडपत्र

ग्रंथ-लिपिवद्ध एक शिलालेख

प्राचीन भारतीय श्रुतपरंपरा को जीवित रखने में इस लिपि का महत्त्वपूर्ण योगदान रहा है। दक्षिण भारत के अनेकों राजवंशों का इतिहास ग्रंथ-लिपिवद्ध पुरालेखों के आधार पर ही रचा गया है। आज इस लिपि का पठन-पाठन पूर्णतः लुप्त हो चुका है। और इस लिपि के जानने वाले भी गिने-चुने ही रह गये हैं। जबकि इस लिपि में संरक्षित प्राचीन साहित्य हमें प्रचुर मात्रा में प्राप्त हो रहा है। विदित् हो कि इस लिपि का चलन तो विशेषकर दक्षिण भारत में रहा लेकिन इसमें निबद्ध साहित्य हिंदुस्तान के समस्त भण्डारों में मिल जाता है। आज हिंदुस्तान का शायद ही कोई ऐसा

ग्रंथागार होगा जिसमें ग्रंथ-लिपिवद्ध साहित्य संगृहीत न हो। इससे पता चल जाता है कि यह लिपि अपने समय में कितनी अधिक प्रचलित और प्रामाणिक रही होगी।

यद्यपि राष्ट्रीय पाण्डुलिपि मिशन-नई दिल्ली द्वारा भारत के विविध शिक्षाकेन्द्रों में समय-समय पर आयोजित होनेवाली 'पाण्डुलिपि एवं पुरालिपि अध्ययन कार्यशालाओं' के माध्यम से इस लिपि को जीवित रखने के प्रयास किये जा रहे हैं, जो सराहनीय हैं। लेकिन इस क्षेत्र में यदि और भी शिक्षण संस्थाएँ एवं समाजसेवी विद्वान् आगे आये तो भारतीय श्रुतपरंपरा को सदियों तक जीवित रखनेवाली इस पुरातन धरोहर को लुप्त होने से बचाया जा सकता है।

अस्तु हमने यहाँ ग्रंथ लिपि का किंचित् परिचय प्रस्तुत करने का प्रयास किया है। आशा है विद्वान् गवेषक इस प्राचीन भारतीय धरोहर को युग-युगान्तरों तक जीवित रखते हुए आगे आनेवाली पीढ़ियों तक सुरक्षित पहुँचाने का प्रयास करेंगे। धन्यवाद!!!

श्रुतसागर

55

जुलाई - २०१४

संदर्भ ग्रन्थ

१. भारतीय प्राचीन लिपिमाला, संपा. गौरीशंकर हीराचंद ओझा
२. अशोक कालीन धार्मिक अभिलेख, संपा. - गौरीशंकर हीराचंद ओझा एवं श्यामसुन्दरदास
३. प्राचीन भारतीय लिपिशाल्त्र एवं मुद्राशास्त्र, लेखक - एम.पी.त्यागी एवं आर.के.रस्तोगी
४. अशोक अने एना अभिलेख, लेखक - गंगाशंकर शास्त्री
५. अशोकना शिलालेखो, लेखक - भरतराम भानुसुखराम महैता
६. भारतीय पुरालिपि विद्या, लेखक - दिनेशचंद्र सरकार
७. लिपि विकास, लेखक - राममूर्ति मेहरोत्रा एम.ए.
८. भारतीय पुरालिपि विद्या, लेखक - दिनेशचंद्र सरकार
९. ब्राह्मीलिपि का उद्भव और विकास, संपा. डॉ. टाकुरप्रसाद वर्मा
१०. अशोक की धर्मलिपियाँ (भाग-१) - काशी नागरीप्रचारिणी सभा
११. अशोकना शिलालेखो ऊपर दृष्टिपात, लेखक - श्री विजयेन्द्रसूरी
१२. भारतीय पुरालिपि शास्त्र, लेखक - जार्ज ब्यूलर
१३. वातायन (भारतीय लिपिशाल्त्र एवं इतिहास के कुछ नवीन संदर्भ), लेखक - डॉ. विन्ध्येश्वरी प्रसाद मिश्र 'पिनय'
१४. संस्कृत पाण्डुलिपिओ अने समीक्षित पाठसंपादन-विज्ञान - प्रो. वसंतकुमार एम. भट्ट, नियागक भाषा साहित्य भवन, गुजरात विश्वविद्यालय, अहमदाबाद
१५. प्राचीन भारतीय लिपि एवं अभिलेख, लेखक - डॉ. गोपाल यादव
१६. ब्राह्मी सिक्के कैसे पढ़ें, लेखक - श्री प्रदीप दत्तजी वनकर
१७. भारतीय जैन श्रमण संस्कृति अने लेखन कला, लेखक-भुनिश्री पुण्यविजयजी म.सा.
१८. ग्रंथलिपि वर्णनाला - डॉ. एस. जगन्नाथजी, अड्डीसर पुस्तकालय, मैसूर
१९. पाण्डुलिपि विज्ञान, लेखक - डॉ. सत्येन्द्रजी, राजस्थान हिंदी ग्रंथ अकादमी जयपुर से प्रकाशित
२०. शारदा मंजूषा, संपा. डॉ. अग्निर्वाण दास, वाराणसी से प्रकाशित

સમ્રાટ સંપ્રતિ સંગ્રહાલયના પ્રતિમા લેખો

સંકલન - હિરેન કે. દોશી

આજે આપણી પાસે પરંપરા અને શ્રમણ સંસ્કૃતિનો ક્રમવદ્ધ ઇતિહાસ પ્રાપ્ત નથી, ઇતિહાસના અપ્રકાશિત કેટલાય તત્ત્વો ગ્રંથ ભંડારો, તામ્રપત્રો, શિલાલેખો, અને પ્રતિમાલેખોમાં ધરવાયેલા છે. પ્રતિલેખન પુષ્પિકાઓ, તામ્રપત્રો, શિલાલેખો, અને પ્રતિમાલેખો આવી કેટલીય ઐતિહાસિક સામગ્રીઓથી ઐતિહાસિક તત્ત્વનું અનુસંધાન કરી શકાય છે. આવી ઐતિહાસિક સાધન સામગ્રીઓમાં પ્રતિમાલેખો અગ્રતા ક્રમે છે,

પ્રતિમા લેખોમાં સામાન્યથી બે પ્રકાર મળે છે. ૧ પાષાળ પ્રતિમા લેખો ૨ ધાતુ પ્રતિમા લેખો, ધાતુ પ્રતિમાની અપેક્ષા પાષાળ પ્રતિમામાં લેખો વધુ ઓછા પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રતિમા લેખોમાં શ્રમણ પરંપરા અને તત્કાલીન શ્રાદ્ધ પરંપરા અર્ચક રૂપે પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રમણ પરંપરાના ઇતિહાસમાં ચૂટતી કડીઓનું અનુસંધાન કરવામાં પ્રતિમા લેખો વધુ મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ શ્રીમદ્ આચાર્ય શ્રીપદ્મસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ પ્રભુ શાસનના આવા ઐતિહાસિક મૂલ્યોની કાલ્જી અને જતન માટે રાતર ઉદામશીત અને કાંઈક કરી છૂટવાની ભાવના ધરાવી, પ્રભુ શાસનની શાન અને ગરિમાને હ્રષ્ટ પુષ્ટ કરતા રહે છે. પૂજ્ય ગુરુમહારાજના અધ્યાગ પ્રયત્નોથી નિર્મિત આચાર્ય શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર અને સમ્રાટ સંપ્રતિ સંગ્રહાલયમાં આવી કેટલીય ઐતિહાસિક સામગ્રીઓ સંકલિત, સંગ્રહીત અને સુરક્ષિત છે. સંગ્રહાલયમાં રહેલા ધાતુ અને પાષાળ પ્રતિમાના લેખો અહીં પ્રસ્તુત છે. આ લેખોને ઉતારી આપવાનું પુણ્યકાર્ય પરમ પૂજ્ય શાસનસમ્રાટશ્રી નેમિસૂરિજી મ.સા.ના સમુદાયના આચાર્ય મહંત શ્રીસોમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ અને એમના શિષ્ય પરિવારે કરી આપ્યું છે. સંગ્રહાલયમાં જે ક્રમાંકે ધાતુ-પ્રતિમાઓ નોંધાયેલ છે. તે ક્રમાનુસાર જ પ્રતિમાના લેખો પ્રકાશિત કરીએ છીએ.

૧. વિભાગીય નં. ૧૧૬, સિદ્ધચક્રજી, એકલતીર્થ

|| સંવત્ ૧૯૦૭ના માઘ સુકલ ૩ વાર સોમે શ્રીશ્રીમાલજ્ઞાતિ લઘુશાસ્ત્રાયાં સા. કરમવંદ તતપુત્ર સા. મોતીમાઈ સ્વશ્રેયોર્થ શ્રીસીધચક્ર કારાપિતં પ્રે.(પ્ર.) શ્રી તપાગછે શ્રી સૌભાગ્યવીરજી: ||

श्रुतसागर

57

जुलाई - २०१४

२. विभागीय नं. १४१, चंद्रप्रभस्वामी भगवान्, पंचतीर्थी

संवत् १५२९ वर्षे ज्येष्ठ शुक्ल ५ तिथौ श्रीश्रीमालज्ञातीय.....भार्याउ पुत्र खेताकेन...श्रेयसे श्रीचंद्रप्रभविं कारितं प्रतिष्ठितं श्रीनागेंद्रगच्छे श्रीकमलचंद्र-सूरिणांपट्टे श्रीहेमरत्नसूरिभिः...

३. विभागीय नं. १६२, आदिनाथ भगवान्, एकलतीर्थी

संवत् १४१८ फाल्गुन शु. १३ सोमे श्रीकाष्ठासंघे श्री विमलसेनहेवाः ॥ लंभकंप्रकान्तवेसा सीलण भार्या मेहपो पुत्र संवना तद्भार्या मूलहा तयो पुत्र होले भार्या नतो तयोः पुत्र आनंदः ॥ आत्मकर्मक्षयनिमित्ते प्रतिष्ठापिता ॥

४. विभागीय नं. १६३, सुविधिनाथ भगवान्, पंचतीर्थी

संवत् १६६७ वर्षे वैशाख वदि २ गुरौ पूज्यश्रीअंचलगच्छं श्रीधर्ममूर्तिसूरिस्वराणां आचार्य श्रीकल्याणरागरसूरीणामुपदेशेन सूरतिवास्तव्य सा. तेजपालरुत सा. राजपालेन सुविधिनाथः ॥

५. विभागीय नं. १६४, शांतिनाथ भगवान्, एकलतीर्थी

सं. १४४१ वर्षे फागुण शुदि १० सोमे प्राग्वाट व्य. कडूआ भार्या सावल पुत्र..... नाकेन पित्रोः श्रेयसे श्रीशांतिनाथविं कारितं प्रतिष्ठितं श्रीरत्नप्रभ-सूरीणामुपदेशेन ॥ शुभं ॥

६. विभागीय नं. १६५, पार्श्वनाथ भगवान्, एकलतीर्थी

सं. १४ ज्ञातीय आंचलिक निज..... श्रेयर्थ श्रीपार्श्वनाथविं कारितं ॥

७. विभागीय नं. १६६, जिनप्रतिमा, एकलतीर्थी

..... श्रीश्रीमालज्ञाति..... का रेत प्र. श्रीबलभद्रसूरिभिः

८. विभागीय नं. १६७, शांतिनाथ भगवान्, एकलतीर्थी

सं. १४५७ वर्षे वदि ९ ऊपकेश ज्ञा. श्रे. सीधर भा. पाल्हणदे पु. श्रे.....? श्री शांतिविं. उपकेशगच्छे श्रीसिद्धाचार्यसंताने प्रति. श्रीकक्क-सूरिभिः ॥

SHRUTSAGAR

58

JULY - 2014

૯. વિભાગીય નં. ૧૬૯, પાર્શ્વનાથ મળવાન, પંચતીર્થ

સં. ૧૩૫૪ વર્ષે મા..... શ્રેયસે શ્રીશ્રી ૫ શ્રીચિંત્વં કારિતં પ્રતિ.
તપાગછે શ્રીશ્રીશ્રીશ્રી રત્નાશેખરસૂરિસરૈઃ ॥ શ્રીલક્ષ્મી(સાગર)સૂરિભિઃ ॥

૧૦. વિભાગીય નં. ૧૭૧, જિન્નપ્રતિમા, ઇકલતીર્થ

સં. ૧૬૨૨ પોષ વાદે ૧ મહાકેન ॥

સંકેતસૂચિ

સા. = સાહ, શાહ

પ્ર. = પ્રતિષ્ઠિતં

વ્ય. = વ્યવહારી

જ્ઞા. = જ્ઞાતીય

શ્રે. = શ્રેષ્ઠી

મા. = માર્યા

પુ. = પુત્ર

ચિં. = ચિંત્વ

પ્રતિ. = પ્રતિષ્ઠિત

સં. = સંવત

❖ ધર્મપ્રાપ્તિ માટેની યોગ્યતાને જાણવા માટે...

❖ જીવનમાં ધર્મ અને ધર્મમાં જીવન ઉતારવા માટે...

❖ જીવનને અશાંતિ, અસમાધિ, અને અંતરાયથી ઉગરવા માટે...

❖ જીવનને સદ્વાચન, સમતા, અને સૌમ્યતા પ્રગટાવવા માટે...

પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે, શ્રી પ્રિયદર્શનની મીઠી કલમે લખાયેલું પુસ્તક...

જીવન ધર્મ

લેખક :- પૂ. આચાર્ય વિજય મદ્રગુપ્તસૂરીશ્વરજી મ. સા.

પ્રકાશક :- શ્રી મહાવીર જૈન આરાધના કેન્દ્ર કોવા

ઉપા. શ્રીસમયસુંદરગણિકૃતા યતિઅંતિમઆરાધના

સા. જિનરત્નાશ્રીજી

પ્રસ્તુત સંપાદનમાં 'ઉપા. શ્રીસમયસુંદરજી કૃત 'યતિઅંતિમઆરાધના' પ્રસ્તુત છે. તેનું બીજું નામ સાધુઆરાધના છે. મરણસમય પહેલાં સાધુભગવંતોએ આત્મશુદ્ધિ માટે કેવા પ્રકારની આરાધના કરવી જોઈએ તેનું વર્ણન આ શાસ્ત્રમાં છે. તેની ભાષા રાજસ્થાની છે. આ લઘુકૃતિની રચના રાજસ્થાનના રિણિગામમાં થઈ છે. બીકાનેર પ્રાંતના સરદારશહર પાસે રાજગઢ સ્ટેશનથી ૪૧ માઈલ દૂર રિણિગામ છે.

તે રિણી તારાગર નામે પ્રસિદ્ધ છે. ગામમાં શિખરબદ્ધ દેરાસર છે. મૂલનાયક શ્રીશીતલનાથજી ૧૦૦૦ વર્ષ પ્રાચીન છે. પ્રતિમા પર સં. ૧૨૫૮ નો લેખ છે. ૬૦ વર્ષ પહેલાં અહીં જૈનોના ચાર ઘર હતાં. દેરાસરનો વહીવટ યતિ શ્રી પનાલાલજી સંભાળતા હતા. ઉપા. શ્રીસમયસુંદરજીએ અહીં ચોમાસું કર્યું છે તેથી પૂર્વે અહીં ઘણાં ઘર હશે તેવું અનુમાન થઈ શકે.

ઉપા. શ્રી સમયસુંદરજી તે વિદગ્ધ વિદ્વાન હતા. તેમણે અનેક શાસ્ત્રોની રચના કરી છે. તેમનો પરિચય અને તેમની રચનાઓ વિષે મહો. વિનયસાગરજી મ.નો લેખ વાંચવા મલામળ છે.

આ લેખમાં તેમની રચનાઓમાં 'યતિઅંતિમઆરાધના'નું નામ નથી તેથી આ કૃતિ અપ્રગટ છે એમ કહી શકાય. મહો. સમયસુંદરજીના ગીતો માટે રાજસ્થાનમાં ઉક્તિ પ્રચલિત હતી-

‘રાણા કુંભારા ભીંતડા ઔર સમયસુંદરરા ગીતડા’

મહારાણા કુંભારા રાજસ્થાનને મોગલોના આક્રમણથી બચાવવા કિલ્લાઓ બનાવ્યા હતાં, તેની ભીંતો અબેધ હતી, અને ઈથી જ આ રક્તિ આજ્ઞા રાજસ્થાનમાં પ્રચલિત હતી. તેની જેમ જ મહો. સમયસુંદરજીના ગીતો પણ ઘેર-ઘેર ગવાતાં.

પ્રસ્તુત કૃતિમાં ઉપા. શ્રીસમયસુંદરજીએ સાધુભગવંતને અંતિમસમયે કરવાની આરાધનાનું વર્ણન કર્યું છે. સાધુજીવનમાં વડીદીક્ષા અને પદવી જેટલાં મહત્ત્વના છે તેટલી જ મહત્ત્વની અંતિમ આરાધના છે.

ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા માટે શ્રેષ્ઠ મુહૂર્ત જોવાય છે. વડીદીક્ષા પદવી માટે શ્રેષ્ઠ મુહૂર્ત જોવામાં આવે છે તેમ અંતિમ આરાધના માટે પણ શ્રેષ્ઠ મુહૂર્ત પસંદ કરવામાં આવે છે. પ્રતિષ્ઠા, વડીદીક્ષા અને પદવી શ્રેષ્ઠ ગુરુની નિશ્રામાં કરવામાં આવે છે તેમ

અંતિમ આરાધના માટે શ્રેષ્ઠ ગુરુની નિશ્રા અપેક્ષિત છે. ઉપા. શ્રીસમયસુંદરજીએ આ વાત ઉપર ભાર મૂક્યો છે.

સાધુઓની અંતિમ આરાધનાના છ પ્રકાર કહ્યાં છે. એટલે કે મરણ પૂર્વે સમાધિ ઇચ્છતા સાધુએ છ કામ અવશ્ય કરવાનાં છે. ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં કહ્યું છે -

સોહિ ઉજ્જુઅભૂયસ્સ, ધમ્મો સુદ્ધસ્સ ચિવ્વહ્ ।

જે શુદ્ધ છે તે જ ધર્મનો અધિકારી છે. અંતિમ સમયે સમાધિ તે જ રાખી શકે જેનો આત્મા શુદ્ધ હોય છે. આત્મશુદ્ધિના છ પગથિયાં છે. તેને જ અંતિમ આરાધના કહે છે. અંતિમ આરાધનાથી આત્મા શુદ્ધ થાય છે. આત્મશુદ્ધિથી સમાધિ મળે છે. તે છ અધિકાર આ પ્રમાણે છે -

- ૧) સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ.
- ૨) અઢાર પાપસ્થાનકનો ત્યાગ.
- ૩) ચોરાશીલાખ જીવયોનિની ક્ષમાપના.
- ૪) સંયમની વિરાધનાનું મિચ્છામિ દુક્કડં.
- ૫) દુષ્કૃતની ગર્હા.
- ૬) સુકૃતની અનુમોદના.

અંતિમ આરાધનાને સ્વીકાર કરવાનો વિધિ આ પ્રમાણે બતાવ્યો છે. સારા મુહૂર્તમાં ભોજન કરી લીધા પછી શરીરને પવિત્ર કરવું. એટલે શરીરથી વાધાઓ ટાળી દેવી. ચતુર્વિધ સંધને બોલાવવો. સામે ભગવાનની પ્રતિમા સ્થાપવી.

ઈરિયાવહિયં કરવી, ચૈત્યવંદન કરવું, મુહપતિનું પઢિલેહણ કરવું, વે વાંદણા આપવા અને ગુરુને આરાધના સૂત્ર સંભળાવવાની વિનંતિ કરવી ત્યારપછી ગુરુ છ અધિકારને વિસ્તારથી સંભળાવે.

૧) સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ : સમ્યક્ત્વ મોક્ષસાધનાનો પાયો છે. સદ્ગતિનું કારણ છે. એથી સર્વપ્રથમ તેની શુદ્ધિ કરવામાં આવે છે. અરિહંત મારા દેવ છે. સુસાધુ મારા ગુરુ છે. ભગવાને કહેલું તત્ત્વ જ સત્ય છે. આ વાતને યાદ કરી સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ કરવી.

૨) અઢાર પાપસ્થાનકનો ત્યાગ : અઢાર પાપસ્થાનકનું વિસ્તારથી વર્ણન કરીને, વિશેષરૂપે તેનો ત્યાગ કરવાથી પ્રેરણા ગુરુ કરે છે.

૩) ચોરાશીલાખ જીવયોનિની ક્ષમાપના : ત્રીજા અધિકારમાં ચોરાશીલાખ જીવયોનિના ભેદ અને તેની ૧૦ પ્રકારે થયેલી વિરાધનાનું મિથ્યાદુષ્કૃત ગુરુ કરાવે છે. ૧૦ પ્રકારની વિરાધના ઇરિયાવહિયં સૂત્રમાં દર્શાવી છે.

શ્રુતસાગર

61

જુલાઈ - ૨૦૧૪

૪) સંયમની વિરાધનાનું મિચ્છામિ દુક્કડં : આ અધિકારમાં પાંચ મહાવ્રત અને છઠ્ઠાં રાત્રિભોજનવિરમણવ્રતની વિરાધનાનું વિસ્તારથી વર્ણન છે.

૫) દુષ્કૃતની ગર્હા : પાંચમાં અધિકારમાં મિશ્નાના ૪૨ દોષ, પાંચ આહારના દોષ, સાધ્વાચારના અતિચાર, પંચાચારની વિરાધના, ૧૦ પ્રકારના યતિધર્મની વિરાધના, ધરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરીની વિરાધના વગેરે દુષ્કૃત્યોની ગર્હા કરાવે છે.

૬) સુકૃતની અનુમોદના : જીવનમાં કરેલાં સુકૃત યાદ કરાવે છે. પાંચ મહાવ્રતોનો સ્વીકાર કર્યો, અષ્ટપ્રવચનમાતાનું પાલન કર્યું, અગમશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો-કરાવ્યો, શાસ્ત્ર લેખ્યાં, શુદ્ધ કર્યા, બીજાને વાંચવા પ્રત આપી, અરિહંતની, સાધુની, ગ્લાનની, તપસ્વીની, ગુરુની, વાચનાચાર્યની યૈયાવચ્ચ કરી, યોગ વહન કર્યા, તીર્થયાત્રાઓ કરી, અનેક પ્રકારનાં તપ કર્યા, કાર્ત્ત્વસ્ય કર્યા, ભાવના ભાવી, નવકાર ગણ્યા, ધરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરી સારી રીતે પાઠી, આ બધા સુકૃતોની અનુમોદના ગુરુ કરાવે. તે પછી વિશેષ રૂપે પચ્ચક્ષણ, આપે, અભિગ્રહ આપે, ચાર શરણનો સ્વીકાર કરાવે. આ રીતે અંતિમ સમયની આરાધના ગુરુ સંભળાવે છે.

કૃતિનો રચનાસંવત વિ. સં. ૧૬૮૫ છે. આ કૃતિની એકમાત્ર પ્રત પ્રાપ્ત થઈ છે. તે કયા મંડારની છે, તેની ખબર નથી. પ્રતની લંબાઈ ૨૨.૭ સે.મી. અને પહોળાઈ ૧૨ સે.મી. દરેક પત્ર પર ૧૪ પંક્તિ છે. અને દરેક પંક્તિમાં ૩૯ અક્ષર છે. તેનો લેખનસમય સંવત્ ૧૮૯૯ પોષ વદ-૩ સોમવાર છે.

આ પ્રત પં. દુલીવંદે વિક્રમપુરમાં લખી છે. પ્રત ઘણે ભાગે શુદ્ધ છે. તેની પહેલી પ્રતિલિપિ અમૃતભાઈ પટેલે કરી છે. પ્રતની ભાષા જૂની રાજસ્થાની છે. મોટે ભાગે સમજી શકાય તેવી છે. અશુદ્ધ પાઠને સંપાદન સમયે સુધારી લેવામાં આવ્યાં છે. અસ્પષ્ટ પાઠની સામે(?) ચિહ્ન દર્શાવ્યું છે. અધૂરા પાઠને પૂરા કરી પાદટીપમાં દર્શાવ્યા છે. એકંદરે આ કૃતિ અંતિમ આરાધનામાં ખૂબ સહાયક બને તેવી છે.

યતિઅંતિમઆરાધના

સ્વસ્તિકલ્યાણવર્તારં નત્વા શ્રીશીતલં જિનમ્ ।

અહમારાધનાં વશિ યતિ(તી)નામાત્મશુદ્ધયે ॥

- તત્ત્રાસ્યાં યત્યારાધનાયાં ષડધિકારા જ્ઞેયાઃ । તથાહિ - (૧) પૂર્વ સમ્યક્ત્વશુદ્ધિઃ
(૨) તતોઽષ્ટાદશપાપસ્થાનકપરિહારઃ (૩) તતઃ ચતુરશીતિલક્ષજીવ્યોનિક્ષામણમ્
(૪) સંયમવિરાધનાયા દુષ્કૃતદાનં (૫) તતો દુષ્કૃતગર્હા (૬) તતઃ સુકૃતાનુમોદના ।

तत्रादौ आराधनाविधिः प्रोच्यते-तथाहि शुभसौम्यवारे शुभवेलायां भोजनानन्तरं देहं शुचिं कृत्वा सर्वसङ्घमाकार्य अग्रेस्थापितश्रीवीतरागप्रतिमया अग्रे सम्मुखीभूय ईर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य चैत्पवन्दनां कृत्वा मुखवस्त्रिकां प्रतिलेख्य वन्दनकद्वयं दत्त्वा आराधनाकृद् भणति 'भगवन्! आराधनासूत्र सुणावौ।' गुरुर्भणति -'विधिपूर्वक सांभलौ।' तथाहि-

अरिहंतो मह देवो, जावज्जीवं सुसाहुणो गुरुणो।

जिणपन्नत्तं तत्तं, इय सम्मत्तं मए गहियं ॥१॥

देव तौ श्रीवीतरागदेव अढारै दूषणें करी रहित, देवतां कोडि तिणें महित, चौतीस अतिसयें विराजमान, पैतीस वाणीगुणकरी रौभित, आठ महाप्रातिहार्य तिणें करी युक्त, अनन्तगुणनिधान, सर्व देवमांहे प्रधान, देवाधिदेव ते माहरै देव एहवो सरदहज्यौ (१) गुरु तो सुसाधु जे पंचमहाव्रतारा धरणहार, बयालीस आहार दूषणना टालनहार, छर्जीवनिकायना पीडाहर, अढारै सहस्र झीलांगरथना धारक, संसारसमुद्रतारक, पांचे सुमिते सुमिता, त्रिहुं गुप्तो गुप्ता, ज्ञानदर्शनचरित्रकरि मोक्षमार्गसाधक, वीतराग देवनी आज्ञारा आराधिक, क्रियाकलापसाधन, सदा धर्मध्यानकुक्षीसंबल, चरित्रपात्र, निर्मलगात्र एहवा साधु भगवंत माहरे गुरु एहवो सरदहज्यौ (२) धर्म तो श्रीकेवलीभगवंतनो भाख्यौ आज्ञारूप, दयामयी, दुर्गति पडतां प्राणीयांने धारे, जे करै ते संसार समुद्रने तरै एहवो वीतरागदेवनी धर्म ते माहरे धर्म (३) इतनें सुध समकित तुमनें उचरायो ॥१॥

हिये अढारै पापरथानक कहै छै ते सांभलीनें सरदहज्यौ-

आसवकसायबंधणकलहामक्खाणपरपरीवाओ।

अरइरइपेसुत्रं मायामोसं च मिच्छत्तं ॥१॥

पांचे आश्रव वारंवार सेव्या हुवै।

तिहां पहिलो आश्रव प्राणातिपात कीधो हुवै। ते किम? पृथवी^१ अप^२ तेउ^३ वाउ^४ वनस्पति^५ बेंद्री^६ तेद्री^७ चौरेंद्री^८ पचेंद्री^९ ए नवविधि जीव अभिहया वतिया इत्यादि दशप्रकारे करी इणभवे परभवे जाणतां अजाणतां मनवचनकायाये करी दुहव्या हुवै (दुहाव्या हुवै) दुहवतां अनुमोद्या हुवै ते अरिहंतनी साखि^१ सिद्धनी साखि^२ देवनी साखि^३ आत्मनि साखि^४ गुरुनी साखि^५ मिच्छामि दुक्कडं ॥१॥

बीजौ आश्रव मृषावाद बोल्यो हुवै। ते किम? हासं करी, क्रोधे करी, माने करी, मायाए करी, लोभें करी बोल्यो हुवै। वलै कन्यालीक^१ गवालीक^२ भौमालीक^३ थापणमोसो^४ कीधो हुवै। कुडी साख दीधी हुवै। इणभव परभव जाणतां अजाणतां ते मिच्छामि दुक्कडं ॥२॥

श्रुतसागर

63

जुलाई - २०१४

तीजो आश्रव अदत्तादान लागो हुवै। ते किम? पारकी वस्तु चौरी हुवै
चौरावी हुवै चौरतां अणुगोदी हुवै। इणभव परभव जाणतां अजाणतां ते मिच्छामि
दुक्कडं ॥३॥

चौथो आश्रव मैथुन रोव्यो हुवै। ते किम? देवसंबंधी, मनुष्यसंबंधी, तिर्यचसंबंधी
रोव्यो हुवै। आपणी पारकी स्त्री, आपणो पारको पुरुष तेहनी कायाने विषै लोलुपता
कीधी हुवै। इणभव परभव जाणतां अजाणतां ते मिच्छामे दुक्कडं ॥४॥

पांचवो आश्रव परिग्रह राख्यो हुवै। ते किम? ते कहै छै-चवदै उपगरण।
कहया छै तेहथी अधिका राख्या हुवै अथवा पाछले भव अथवा गृहस्थावास वसतां
धन्य-धान्य-क्षेत्र-वास्तु-रूप्य-सुवर्ण-कूप्य-द्विपद-चतुःपदादिक नवविध परिग्रह अपरमित
राख्या हुवै ते ऊपर घणी मूर्च्छा कीधी। इणभव परभव जाणतां अजाणतां मिच्छामि
दुक्कडं ॥५॥ वली क्रोध^१ मान^२ माया^३ लोभ^४ घणा कीधा हुवै।

वली राग घणौ कीधौ हुवै ते राग त्रिहुं भेदें। ते किम? स्त्रीने पुरुष उपर
राग, पुरुषने स्त्री उपर राग, पुरुषने पुरुष ऊपर राग, (स्त्रीने स्त्री उपर राग,) ते
कागराग^१ कुटुंब परेचार ऊपर राग ते रानेहराग^२ आपणे मति ऊपर कदाग्रह ते
दृष्टिराग^३ ॥१०॥

इम द्वेषना पिण त्रिण भेद ॥११॥

वले लोकासु वेढवाड कीधा हुवै ॥१२॥

वले लोकाने कूडा कलंक दीधा हुवै ॥१३॥

वले छता अछता दूषण प्रकासनें पारकी निंदा कीधी हुवै ॥१४॥

वली दुःख पामीने आकुलव्याकुलता कर अरइ वेई हुवै अनै सुख पामीने रइ
वेई हुवै ॥१५॥

वली पैशून्य कीधौ हुवै, राजा हजूर चाडी खाधी हुवै, केहनै दंडाया मुंडाया
हुवै ॥१६॥

वली माया सहित मृषावाद बोल्यो हुवै अथवा धापणि मोसो कीधो हुवै
॥१७॥

वली महामाई, चामुंडा, चौसटी, नगरकोटी, गौत्रदेवी प्रमुख: वली यक्ष,
गोगा, क्षेत्रपाल, विनायक, पश्चिमाधीश, हरिहर प्रमुख कुदेवने देव मान्या हुवै।
वली जोगी, सन्यासी, कडी, कापडी, तापस, दरवेस, शेष मुल्ला, मुंडिया, सोफी,
आचारभ्रष्ट पासत्थ^१ ओसन्ना प्रमुख कगुरु ने गुरुबुद्धें मान्या हुवै। वली मिथ्यात्वी

प्ररूप्यो हिंसारूप अधर्म ते धर्मबुद्धै मान्यौ हुवै १८ एवं अढारै पापस्थान यतीपर्यैमै
अथवा ग्रहस्थपणामै सेन्या हुवै ते इणभव परभव जाणतां अजाणतां मिच्छामि
दुक्कडं ॥२॥

हिवै चौरासी लाख जीवाजोनि कहै छै । ते खामज्यौ । सात लाख पृथ्वीकाय
तेहना ए भेद-स्फटिक, मणि, रत्न, प्रवालि, हिंगुल, हरिताल, मणिसाल, पारो,
सुरमौ, सोनो, रूपौ, तांबो, लोह, कथीर, जसद, सीसो, साते धात, गेरु, खडीबांनी,
अरणेटो, पलेवा, अभ्रक, तुरी, वस्त्र रंगणरी माटी, ऊखरखेत्री माटी, पाषाण,
खर पृथ्वी प्रमुख भेद । एह पृथ्वीनो खर प्रमुखनो बावीस हजार वरस उत्कृष्टो
आउखो, आंगुलरो असंख्यातमो भाग देहमान, शणिना फूल जे पृथ्वीना खंडमाहे
जे जीव छै ते जीव पारेवा जेहवी जे काया करै तो जंबूद्वीपमाहै समावै नहीं । ते
पृथ्वीकाय रूपैं रसैं गंढै फरसैं करी सातलाख जोनि जाणवी । ते पृथ्वीकायना
जीवानै जाणतां अजाणतां आरंभादिकै करी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव
जातां(जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥११॥

हिवै अप्काय कहै छै । ते अप्कायना अनेक भेद । ते किग? आकासनो पाणी,
घरतीनो पाणी, ओस, हिम, करहा, त्रेह, धुहर, घनोदधि प्रमुख । एह अप्कायनो
सात हजार वरसरो उत्कृष्टो आउखो, आंगुलरे अरांख्यातमे भाग देहमान । एक
पाणीरा बिंदु में असंख्य ता जीव सरसुं जेहवी काया करै तो जंबूद्वीप माहैं मावै
नहीं । ते अप्काय जीवनी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां(जाणतां अजाणतां)
ते मिच्छामि दुक्कडं ॥२॥

हिवै अग्निकायरा भेद कहै छै । अग्नि, अंगारा, मुग्मुर, झाल, भोभर,
अंगीठी, कोडुं, दीवी, चराक रोहि में अग्नि लगावै चकमक, विजली प्रमुख । एह
अग्निकाय चिणोठी जितनी मांहे असंख्याता जीव ते खस-खस जेवडी काया करै
तो जंबूद्वीपमांहे नहीं मावै । इणारी सात लाख योनि, तीन अहोरात्र उत्कृष्ट
आउखो । अग्निकाय आरंभादिकै करी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां ते
मिच्छामि दुक्कडं ॥३॥

हिवै वायुकायरा भेद कहै छै । ते कुण कुण? गुंजवात, उद्भ्रामकवात,
उत्कालिकावात, मंडलवात, महावात, शुद्धवात, भूतेलियो, वातोलियो, कोरण,
वाउलि, धनुवात, तनुवात प्रमुख । वायुकायनो तीन हजार वरसरो उत्कृष्टो आउखो,
अंगुल प्रमाण आकास भागवर्तिमांहे असंख्याता जीव ते लीख सरीखी काया करै
तो जंबूद्वीपमाहे न मावै । सात लाख जोनि । ते वायुकाय आरंभादिकै करी विराधना

શ્રુતસાગર

65

જુલાઈ - ૨૦૧૪

કીધી હુવૈ ઇણભવ પરભવ જાતાં તે મિચ્છામિ દુક્કકડં । ૧૪ ।

હિવૈ વનસ્પતિકાયારા ભેદ કહે છે । તે વનસ્પતિ વિહું ભેદે-પ્રત્યેક અને સાધારણ । તે પ્રત્યેકના અનેક ભેદ તે કુણ કુણ? આંબા, નીંબૂ, કદંબ, અસોગ, નાગ, પુત્રાગ, ધવ, ચંદિર, વડ, પાંપલ, કરીર, બોરડી, ચેજડા, ફોગ, આક, ધતૂરા, કેલા, ચડતૂળ, હરીવેલિ, પાન, ફૂલ, વીજ, છાલ, કમલ પ્રમુખા । પ્રત્યેક વનસ્પતિરે મૂલમાંહે અસંખ્યાતા જીવ । ૧૧ । કંદમાંહે અસંખ્યાતા જીવ । ૨ । સંધમાંહે અસંખ્યાતા જીવ । ૩ । છાલમાંહે અસંખ્યાતા જીવ । ૪ । શાખમાંહે અસંખ્યાતા જીવ । ૫ । પડિશાખામાંહે અસંખ્યાતા જીવ । ૬ । પાનમાંહે એક જીવ । ૭ । ફૂલમાંહે અનેક જીવ । ૮ । ફલમાંહે જિતરા વીજ તિતરા જીવ । ૯ । સિંઘોડા વિ જીવ । તેહ હજાર જોજન જાઝેરા પદ્મદ્રહાદિકર્મે કમલ છે તેહનો દેહમાન દસ હજાર વરસનો ઉત્કૃષ્ટો આઁખો । દશ લાખ યોનિ । પ્રત્યેક વનસ્પતિની આરંભાદિકે કરી વિરાધના કીધી હુવૈ ઇણભવ પરભવ જાતાં(જાણતાં અજાણતાં) તે મિચ્છામિ દુક્કકડં । ૧૫ ।

હિવૈ સાધારણ વનસ્પતિ અનંતકાય । તેહના અનેક ભેદ । કંદમૂલ, અંકુર, કિરાલય, સેવાલ, મૂંકોડ, પાંચવરણી ફૂગણ, ગાજર, પંચાંગ, મૂલા, સૂરણ, લસણ, તેજ, આદો, થોહર, કુવારપાલો, ગુગલ, ગિલોય, મોથ, લીલી, હલદર, રત્તાલૂ, પિંડાલૂ પ્રમુખ । એહ વનસ્પતિમાંહે રૂઝરા અગ્રભાગમાંહે અનંતાજીવ યજન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પિણ અંતર્ગુહુર્તનો આઁખો, ચવદૈ લાખ જીવયોનિ । એહ સાધારણ વનસ્પતિની આરંભાદિકે કરી વિરાધના કરી હુવૈ ઇણભવ પરભવ જાતાં(જાણતાં અજાણતાં) તે મિચ્છામિ દુક્કકડં । ૬ ।

હિવૈ બેઝંદ્રી જીવ કહે છે । જેહને સ્પર્શન અને જીભ એ બે ઝંદ્રી તે સંખ, કવડા, ગંડોલા, જલોક, અલસીયા, લદ્દ, કૃમિયા, પુરાગાડર, ટૂંડેલ, તંબોલિયા, વાલા, કાષ્ટકીટ, ચંદનગ જીવવિશેષ પ્રમુખ અનેક ભેદ । બારે જોજન સંખ પ્રમુખરો દેહમાન, બારે વરસ ઉત્કૃષ્ટ આઁખો, દોય લાખ યોનિ । બેઝંદ્રી જીવની આરંભાદિકે કરી વિરાધના કીધી ઇણભવ પરભવ જાતાં(જાણતાં અજાણતાં) તે મિચ્છામિ દુક્કકડં । ૭ ।

હિવૈ તેઝંદ્રી જીવ કહે છે । જે જીવને સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ એ ત્રીણ ઝંદ્રી તે તેંદ્રી । કુણ? કાનસિલાયો, માકળ, જૂં, લીંચ, કીડી, મક્કોડા, ઉદેહી, ઘીવેલ, ઈંલી, ધર્મજૂં, ગોંગીલા, જાત, ગદહીયા, ચોરકીડા, મોબરના કીડા, ધાનરા કીડા, કુંથુવા, ગોપાલિકા, ઘિંચડ, ઈલકા, મમોલા, જલૌક પ્રમુખ । તેઝંદ્રીનો યગળપચાસ દિનરો ઉત્કૃષ્ટો આઁખો, ત્રિણ કોસ કાફાનસલાયા પ્રમુખો દેહમાન, દોય લાખ

जोनि। एह तेइंद्री जीवनी आरंभादिके करी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां(जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥८॥

हिवै चौरेंद्री जीव कहै छै। जे जीवनें स्पर्श न, रसन, घ्राण, चक्षु ए च्यार इंद्री ते चौरेंद्री। ते कुण कुण? वीछू, ढिकुण, भमरा, भगरी, तीडी, माखी, डांस, भसक, भणहणा, कूता, पतंगीया, कंसाारी, खडमांकडी, गोगा, गावडी प्रमुख। तेहनो छ मासनो उत्कृष्टो आउखो, एक योजन प्रमाण भगरादिकनो देहमान, दोय लाख जोनि। ए चौरेंद्री जीवनी आरंभादिके करी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां(जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥९॥

हिवै पंचेद्रीना भेद कहै छै। जेहने स्पर्शन, रसन, घ्राण चक्षु, श्रोत्र ए पांच इंद्री जेहने(जेहने) ते पंचेद्री। तेहना च्यार भेद- नारकी, देवता, मनुष्य, तिर्यच ४। नारकीना चवदै भेद स्वेतंवरकारी सात परजाप्ता सात अपरजाप्ता। ते नारकीनो तेतीस सागरनो उत्कृष्टो आउखो। दस हजार वरसनो जघन्य आउखो। पांचसौ घनुष देहमान उत्कृष्टो। बार लाख नारकीनी योनि। ते नारकी जीवाने परमाहम्मी देवता करी छेदन, भेदन, ताडन, तर्जना, क्रक्रच, विदारण, त्रपुपान, कुंभीपाक पाचन, कदर्थनादिके विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां(जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥१०॥

देवताना च्यार भेद कहै छै। भवनपति^१ व्यंतर^२ ज्योतिषी^३ वैमानिक^४। तेहनो जघन्य दसहजार वरसनो आउखो। उत्कृष्टो तेतीस सागरोपम आउखो। सात हाथ देहमान। च्यार लाख जीवा योनि। देवतानें मंत्र, जंत्र, तंत्र करी आकर्षण कीधा हुवै, दुख दीधा हुवै, दीसता नहीं छै ते भणी छतां अछता थाप्या हुवै, इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥११॥

तिर्यचना पांच भेद। ते कुण कुण? जलचर ते माछला, काछवा प्रमुख। तीयां समूर्च्छिम गर्भिज यिहुंरो उत्कृष्टो पूर्वकोडिवर्षनो आऊखो। हज्जार योजन स्वयंभूरमणना माछला प्रमुखनो देहमान। थलचर ते कुण? सीह, वाघ, चीतरा, अष्टापद, हाथी, घोडा, खचर, ऊंट, बलद, गाय, खर, भैंस, भाली, हिरण, रोज़, सरीया, सूयर, रीछ, सांवर, कूतरा, सियाल, बिल्ली प्रमुख। ते युगलीयानो तीन पल्योपम उत्कृष्टो आऊखो। तीन कोस देहमान अने संख्याता आऊखाना घणी। तियांरो पूर्वकोड उत्कृष्टो आऊखो। छ कोस देहमान। खेचर उ पंखी। ते कुण कुण? हंस, बगला, सारस, सींचाणा, सामली, गृध, काग, गूघू, कबूतर, चिडकला, नीलटांस, सूवटा, मोर प्रमुख। तिणांरो पल्योपमरो असंख्यातमो भाग उत्कृष्टो

श्रुतसागर

67

जुलाई - २०१४

आउखो। धनुषपृथक्त्व देहमान। उरपरसर्प ते कुण कहियै? स्वाले उ सर्प प्रमुख। तिणारो पूर्वकोडि उत्कृष्टो आउखो। हजार जोजन देहमान। भुजपरसर्प ते कुण? मोह, नउलीया, गिलोइ, वांभणी प्रमुख तिणारो पूर्व कोड उत्कृष्टो आउखो। कोस प्र(पृ)थक्त्व देहमान। इयां पांचारी च्यार लाख योनि। इयां तिर्यचानें छेदन, भेदन, कदर्थन, अंगावयवकर्तन, नासाविधन, अतिभारारोपण, पृष्ट(ष्ठ)गालन, डामदान, कर्कसप्रहारदान, चारपांणीनिषेध, विस्मरण, तापन, पीडन, व्यथोत्पादनादिके करी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥१२॥

हिवै मनुष्यना भेद कहै छै। त्रिण सय तिडोत्तर ३०३। ते किम? पेंतालीस लाख जोजन मनुष्य क्षेत्रमांहे पांच भरत (५) पांच एरवत (५) पांच महाविदेह (५) ए पनरै कर्मभूमि। पांच हेगवत (५) पांच एरवत (५) पांच हरिवर्ष (५) पांच रम्यक (५) पांच देवकुरु (५) पांच उत्तरकुरु (५) ए तीस अकर्मभूमि। छप्पन अंतरद्वीप एक सो एक (१०१) गर्भज पर्याप्ता, एक सो एक (१०१) गर्भज अपर्याप्ता, एक सो एक (१०१) समूर्च्छिम ए सर्व भेला कीधां त्रिणसयतीन भेद (३०३)। ते केइ अनार्य, केइ ब्राह्मण, केइ क्षे(क्ष)त्रिय, केइ वैश्य, केइ शूद्र, केइ राजा, केइ रंक, केइ दृष्ट, केइ अदृष्ट, केइ ज्ञात, केइ अज्ञात, केइ श्रुत, केइ अश्रुत, केइ स्वजन, केइ परजन, केइ शत्रु, केइ मित्र, केइ प्रत्यक्ष, केइ परोक्ष, अनेक भेद। ते युगलीया मनुष्य छै तिणारो तीन पत्त्योपमरो उत्कृष्टो आउखो। तीन कोरा देहमान। बीजा मनुष्यारो पूर्वकोडि उत्कृष्टो आउखो। पांचसे धनुष देहमान। इयां मनुष्याने ताडन, लर्जन, छेदन, भेदनादिके करी पीडा करी हुवै अथवा अभिहया वत्तिया इत्यादिक दश प्रकारै करी विरधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां(जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥१३॥

अथ संयम विराधना मिथ्यादुःकृ(ष्ट)तं। तत्र पञ्चमहाव्रतानि रात्रिभोजन-विरमणसहितानि गृहीत्वा विराधितानि भवन्ति। कथम्? तथाहि - सचित्त पृथ्वी, माटी, मुरड, खडी, खांणि, खुणी हुवै अथवा ए ऊपर पग आया हुवै। सचित्त लूण सेंधव खाधा हुवै अथवा उसामांहे घाल्या हुवै। वली सचित्त हरीयाल, हीगलू प्रमुख वांघा हुवै। नगरमांहे पेसतां पग न पूज्या हुवै। इत्यादिक प्रकार करी पृथ्वीकाय जीवारी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥१४॥ सचित्त पाणी अथवा मिश्र पाणी पीयो हुवै। सचित्त पाणीसुं वस्त्र-डील धोया हुवै। नदी वा(ना)हला लंघ्या हुवै। वरसतै मेहमे चाल्या हुवै। धुहरमाहे

अंगोपंग हलाया हुवै। इत्यादिकें करी अप्पकायरी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ।।२।। वली सचित्त अग्निकाय आभडतै विहास्यो हुवै। अंगीठी कीधी हुवै। कोउ ताप्पा हुवै। दीवा कीधा हुवै। आग उलंगी हुवै। दावानल लगाया हुवै। चकमकसुं अथवा आक अरणीसुं अग्नि पाडी हुवै। वीजली दीवा प्रमुखनी उजेही लगाइ हुवै। इत्यादिक प्रकारै करी अग्निकाय जीवरी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ।।३।।

वली वायुकाय विराध्या हुवै। ते किम? वीजणासुं छेह्जासुं वायरो घाल्यो हुवै। फूक मारी हुवै। उघाडै मुंहडै बोल्यो हुवै। वस्त्रादिक झटकाया हुवै। इत्यादिक वायुकाय जीवरी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ।।४।।

वली प्रत्येक वनस्पति साधारण वनस्पति स्वादै खाधी हुवै। फल, फूल, पान हरी त्रोज्या हुवै। नील, फूलण, सेवाल विराध्या हुवै। जडीबुटी त्रोजी काढी हुवै। आक भांजी आकदूध लीधो हुवै। धातुर्याद पारो कमावतां उषधीयांरा रसरी पुट दीधी हुवै। इत्यादिक प्रकार करी वनस्पति जीवारी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ।।५।।

हिवे बेंद्री विराध्या हुवै। ते किम?। अणगल्यो पांणी वावर्यो हुवै। जुलाव लेइ क्रमगिडोला पाड्या हुवै। अंगउपंगै जोकदराइ (जडो देवरावी) हुवै। पग हेठ अलसीया, चूडेलि गाडर, प्रमुख पीडाणा होवै (हुवै)। पग हेठ आया हुवै। बाला टंकाया हुवै। इत्यादिकें करी बेंद्री जीवनी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ।।६।।

हिवे तेंद्री जीवना भेद कहै छै। ते किम? मांकण पाटमांहेथी काढ्या हुवै। दूहाणा हुवै। जू लीख काढी हुवै। धूपदराणी हुवै। छपीलो (?) गमाड्यो हुवै। कीडी, मकोडा, उदेही, घोवेलि, ईली, गदहीया, कुंथुवा, जउआ, पग हेठ आया हुवै। इत्यादि प्रकारै करी तेंद्री जीव विराध्या हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ।।७।।

हिवे चौरिंद्री जीव विराध्या हुवै। ते किम?। माखी, डांस माछर डील लागा उडायो हुवै। हरताल बाटतां माखी मूइ हुवै। ठाम रंगतां रोगन, अलसी, तैल उपर माखी, कूत, माछर, पतंगीया प्रमुख जीव मूआ हुवै। कंतारी, भमरा, तीड,

श्रुतसागर

69

जुलाई - २०१४

विष्ट, प्रमुख दुहव्या हुवै। इत्यादिकै करी चौरेंद्री जीव विराध्या हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥८॥

हिवै पचेंद्री जीव विराध्या हुवै। ते किम? कूता, बिल्ली, गाय, भेंस, घोडा, उंट(ऊंट), प्रमुखनौ घा(डउ) उ प्रहार घाल्यौ हुवै। चिडकत्ता, काग, पारेवा प्रमुख उडाया, बीहाव्या, त्रासव्या हुवै। एहना माला पाड्या हुवै। साप अजगर उलारी नांख्या हुवै। रुपा, धिडी, हिरण प्रमुख डावा जीमणा आण्या हुवै। ऊंट, घोडा, बलद, खर, हाथी ऊपर चढ्या हुवै। मांदा असकत थकां अथवा इयां उंट(ऊंट) प्रमुख ऊपर उपगरण पोथी प्रमुख भार घाल्या हुवै। ओषध देइ गर्भ पाड्या हुवै। मूत्र, विष्टा, श्लेषम, वात, पित्त, रुधिर, वीर्य, प्रमुख अंतर्मुहूर्त मांहे वोसराव्या नही हुवै। असंख्यात समूर्च्छिग पंचेंद्री जीव अपर्याप्ता रूपना हुवै। क्रोधें करी चेला गुरुभाई अनेरा यती, गृहस्थनें वुंहुटी, डोरा बूसट, दुबो, चपेट, डांडा मार्या हुवै। वली इयां सोझो नही हुवै। राति चाल्या हुवै। पचखांण करी सुंस लेइ भांग्या हुवै। आरंभ-समारंभ करी प्राणातपात करी पहिलो व्रत विराध्या हुवै। इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥९॥

हिवै बीजो व्रत विराध्या हुवै। ते किम? क्रोध, मान, माया, लोभ, भय, हास्य, रति, अरति, करी; मूषा भाषा करी सावद्य भाषा बोली हुवै। पारकी निंदा कीधी हुवै। उत्सूत्र बोल्या हुवै। तूं जाव तूं आव ए काम करि इत्यादि अवधारणी भाषा बोली हुवै। आंधानै आंधो कहयो, कांणाने कांणो कहयो, कोढीयाने कोढीयो कहै, देवालीयाने देवालीयो, चोरने चोर, जारने जार, इत्यादि वचने करी परनै असाता ऊपजावी ते साची भाषा पिण बोली हुवै। वली मृग गया पूर्व दिस, आहेडी पूछ्यां कह्यो 'पश्चिम दिस गया'। मलेछादिक देहरो उपासरो पाडिवा आवै छै, यतीनै मारवा आवै छै, पूछै 'अटै देहरो उपासरो जती छै?' ति वारै कहै 'नही छै' एहवै कारणें ए जूठ बोल्थो हुवै। इत्यादि प्रकारै करी बीजो व्रत विराध्या हुवै इणभव परभव जातां(जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥१०॥

हिवै तीजो व्रत विराध्या हुवै। ते किम? स्वामिअदत्त^१ जीवअदत्त^२ तीर्थकरअदत्त^३ स्वकीयगुरुअदत्त^४ ए चतुर्विधि अदत्त लीधो हुवै। त्रिण, छार, डगल, पाषांण, थंडिला भूमि 'अणुजाणइ जस्सवग्गहो होत्ति' एहवुं वचन कह्यां विना संग्रह्य हुवै। साधु-साधवी-गृहस्थना राछ, पीछ, पातरा, लूगडा, पाटि, पाटला, अन्न, पाणी, ओषध प्रमुख अणकह्यां वपराया हुवै। इत्यादिक प्रकारै तीजो व्रत विराध्या हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥११॥

हिवै चोथो व्रत विराध्यो हुवै ते किम? साधवी मथेणनी(?) बीजी पिण कोइ भेखधारणी, कुंवारी, वुधावा, सूहव(वा), वैरया, स्त्रीसुं, कर्मविशेष सराग वात कीधी, संघट्टो कीधो, आलिगन दीधो हुवै। जाणतां अथवा स्वप्न मांहे इतरा थोक (?) कीधा हुवै। वली नव ब्रह्मचर्य वाडि भांजी हुवै। स्त्रीपशु संसक्त वसति भोगवी हुवै ॥१॥ स्त्रीसुं सराग वात कीधी हुवै ॥२॥ बि घडी मांहे स्त्रीनें आसण बेठा हुवै ॥३॥ स्त्रीनां अंगोपंग कुच-कक्ष-उदर प्रमुख सरागपणे जोया हुवै ॥४॥ कुड्यनै आंतरे स्त्री-पुरुष काम ब्रीडा करतां दीठा, रांभल्या हुवै ॥५॥ गृहस्थावास मांहे काम क्रीडा करी हुवै ते संभारी हुवै ॥६॥ प्रणिताहारउ घीना वूवता कवल सरस आहार लीधा हुवै ॥७॥ शरीरनी विभूषाउ फूटरा दीसवा भणी अंगोल कीधी हुवै, मूछ कतरावी हुवै, कांने पट्टा रखाया हुवै ॥८॥ सखरा वस्त्र, केसरिया वस्त्र सखरी कांबल पहिरीनें वरणांगी कीधी हुवै ॥९॥ मकार चकार भकार प्रमुख गाल दीधी हुवै। देवांगणारी वंज भोग मनमै धारी हुवै। इत्यादि प्रकार करी चौथा व्रतनी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥४॥

हिवै पांचमो व्रत विराध्यो हुवै। ते किम? शिवर कल्पीना चवदे उपगरणथी कारण विना मूर्च्छा करी अधिका उपगरण वस्त्र, पात्र, डांडा, डंडासणा, दोहणा, कुंडा, ढांकणी, प्रमुख राख्या हुवै। लोभनें बाह्य द्रव्य राख्या हुवै। लोभनें मोती, मांगक, मुंगीया, छुरी, कतरणी, नहरणी, सूइ, नखलो, पाछणो, अरगतीसार, चीपडी, चीपीयो, वाटको वाटकी, थाली, धातुरी सिली, त्रांवारी स्याहीरी डवी, मसरी, वावरी, प्रमुख सात धातुरो कोइ राछ पीछ राख्यो हुवै। पोथी पाना प्रमुख धर्मोपगरण न्यानको उपगरण छै तो पिण ते ऊपर ममता अधिकी कीधी हुवै। इत्यादि प्रकार करी पांचमा व्रतनी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥५॥

हिवै छट्ठो रात्रिभोजन विरमण व्रत विराध्यो हुवै ते किम? असन^१ पांन^२ खादिम^३ स्वादिम^४ चतुर्विध आहारनो रात्रि परिभोग कीधो हुवै। लगवगती वेला आहारपाणी कीधो हुवै। राति विहरीनें दिनें खाधो हुवै। संनिधी राखी खाधो हुवै। झोली ठाम खरड्या राख्या हुवै। गोचरी पडिकमतां चोविहार न कीधो हुवै। करीनें भागो हुवै। इत्यादि प्रकार करी छट्ठा व्रतनी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥६॥

॥ इति संजम विराधना मिथ्या दुःकृ(ष्)त दानं ॥

श्रुतसागर

71

जुलाई - २०१४

अथ दुःकृ(ष्कृत)गर्हा आहारना वै(वै)तालीस दूषण लागा हुवै। ते किम? साधुने अर्थ सचित वस्तु अचित्त कीधी हुवै ते आधाकर्मी कहीजै ॥१॥ ते पहिलो। लाडूनो चूर्ण प्रमुख फासू (फ) हुतो अनै गुडादिक तवादीनै संस्कार कीधो ते उद्देसक कहीजै ॥२॥ जे आधाकर्मी आहार ते अवयव मिश्रित ते पूतकर्म कहीजै ॥३॥ जे साधु असाधु प्रमुख निमित्त नीपायां ते मिश्र कहीजै ॥४॥ साधु निमित्ते दूध, दही प्रमुख राखी मुक्यो ते थापना कहीजै ॥५॥ काज क्रिया वर उपगरण साधु निम(नि)त पहिलो पछै करै ते आहार प्राभूत (प्राभूत) कहीजै ॥६॥ अंधारै आहार छै अनै गोख बारी प्रमुख साधु निमित्ते उघाडी उजवालो करनै आहार छै ते प्रादुःकरण कहीजै ॥७॥ द्रव्यादिक देर मोल आंणीने छै ते क्रीतक कहीजै ॥८॥ साधु निमित्ते ओछीने आंणी छै ते पाडिच्च (पागिच्च) कहीजै ॥९॥ साधु निमित्ते कोद्रव प्रमुख देईने शाल प्रमुख आणीने विहरावै ते परिवर्तित कहीजै ॥१०॥ घरथी उपासरे आणीने छै ते अम्याहत कहीजै ॥११॥ गोबर प्रमुख करी कोठी, कलराओ प्रमुख भाजन मुद्रित कीधो छै ते मुद्रा उखेलने छै ते उदिभन्न कहीजै ॥१२॥ मालादिकनै विषये उंचो आहार छै ते नीसरणी प्रमुख करी उतारनै छै ते मालाहत कहीजै ॥१३॥ दासदारीना हाथ प्रमुखथी खोसी छै ते उछेद कहीजै ॥१४॥ सामान्य श्रेणि समुदाई भक्ति छै ते एक साधुने छै ते अनिशुष्ट कहीजै ॥१५॥ पोतारै अर्थ आधण दीधो छै अनै साधु निमित्तें पांशुली चावल प्रमुख अधिका ऊ(ओ)रै ते आहार अध्यवपूरक कहीजै ॥१६॥ ए सोलै पिंडोद्गम दोष कहीजै।

हिवै सोलै उत्पादना दोष कहै छै। गृहस्थारा छोकराने रमायकै साधु आहार लै ते धात्रीपिंड दोष ॥१॥ दूतनी परै ग्रामग्रामना देशदेशना समाचार कहीनै आहार ले ते दूतीपिंड कहीजै ॥२॥ निमित्त प्रकासने आहार ल्यै ते निमित्त पिंड कहीजै ॥३॥ आपणी जात गोत प्रकासनै आहार ल्यै ते आजीवकापिंड कहीजै ॥४॥ दातारनी जेहनै विषे भक्ति छै तेहनी प्रशंसा करीनै आहार ल्यै ते वणीमगपिंड कहीजै ॥५॥ गृहस्थनै उषध, भेषज, चिकित्सा कर्म करीनै आहार ल्यै ते चिकित्सादोष पिंड ॥६॥ क्रोध करी आहार ल्यै ते क्रोधपिंड ॥७॥ मान अभिमान करी आहार ल्यै ते मानपिंड ॥८॥ माया केलवीनै आहार ल्यै ते मायापिंड ॥९॥ लोभ करी आहार ल्यै ते(लोभपिंड) ॥१०॥ पूर्व संस्तवना करी ल्यै ते पूर्व संस्तवदोष कहीजै ॥११॥ पछै संस्तवना करी ल्यै ते पुच्छा संस्तवपिंड कहीजै ॥१२॥ विद्या प्रजुंजीनै आहार ल्यै ते विद्यापिंड ॥१३॥ मंत्र प्रजुंजीन

SHRUTSAGAR

72

JULY - 2014

आहार ल्ये ते मंत्रपिंड ॥१४॥ चूर्ण देइने आहार ल्ये ते चूर्णपिंड ॥१५॥ गर्भ साडी-पाडी आहार ल्ये ते मूल कर्मपिंड ॥१६॥ ए सोलह उत्पादना दोष एवं ॥३२॥

दश वली एषणा दोष। आधाकर्मादि दूषण करी संकेत आहार ॥१॥ आधाकर्मादिक दूषण करी प्रक्षत आहार ॥२॥ सचित्त ऊपर निक्षप्ति मुंक्यो आहार ॥३॥ फासू आहार ऊपर सचित्त मुंक्यो ते पिहत ॥४॥ सचित्त पृथ्वीयादिकने विषय संहरी दीघो ते संहत ॥५॥ अतिबालक अतिवृद्ध अयोप्यदायक तिण दीघो आहार ॥६॥ सचित्त मिश्र आहार ॥७॥ सम्यक अपरगत आहार ॥८॥ वशादि लिप्त आहार ॥९॥ छर्दित परशाट आहार ॥१०॥ एवं ॥४२॥

पांच मांडलना दूषण। क्षीर, खांड, घृत जुदा विहर्या जीमतां भेला करी जीम्या ते संयोजना ॥१॥ बत्तेस कवलांथी अधिको जीमै ते अप्रमाण ॥२॥ आहारनै विषये गृद्ध थाको जीमै ते अंगारदोष ॥३॥ अंतर्मांत अनिष्ट आहार जीमतो द्वेष आणे ते धूमदोष ॥४॥ वेदनादिक छर्दि कारण विना आहार ल्ये ते अकारण दोष ॥५॥ एव रोंतालीस दोषमांहिलो जे कोइ दोषण लागो हुवे इणभव परभव जातां ते मिच्छामि दुक्कडं।

वली सज्जातरनें घरें विहर्यो हुवै। अग्रपिंड लीघो हुवै। गृहरथनै भाजनै आहार कीघो हुवै। गृहरथनै सखर पंचामृत आहार जीमतां देखीनें वांछा कीधी हुवै। एकै पातरै सगलां धरांनी एकठी भिक्षा अरस विरस विहरी देखीनें दुगंछा कीधी हुवै। आपणो विहर्यो आहार पासत्थादिक पांचनै अथवा अन्यदर्शनीनै अथवा गृहस्थनै दीघो हुवै। अंधोल कीघो हुवै। दाढी मुंछ गाथैरा कावरा केस कतराया हुवै, मुंडाया हुवै। साबुसु लुगडा धोया हुवै। इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं।

वली ग्यानरा आठ अतीचार लगाया हुवै। ते किम? कालवेलायें सिद्धांत भण्यो नहीं हुवै अथवा अकालै सिद्धांत भण्यो हुवै ॥१॥ भणावणहारो विनय न कीघो हुवै ॥२॥ भणावणहारने बहुमान अंतरंग प्रीत नहीं धरी हुवै ॥३॥ योग तप उपधान विना सिद्धांत वांच्या हुवै ॥४॥ विद्यागुरु ओलव्यो हुवै ॥५॥ सूत्र ॥६॥ अर्थ ॥७॥ सूत्रार्थ ॥८॥ बेहुं खोटा भण्या कहया हुवै। भणतां गुणतां सूत्र अर्थ लेतां देतां किणहीनुं अंतराय कीघो हुवै। छती परत भणवा लिखवा न दीधी हुवै।

श्रुतसागर

73

जुलाई - २०१४

ज्ञानद्रव्य खाधो हुवै। पुरतक प्रमुख वेच्या हुवै। सूक्ष्म अर्थ सरदह्या न हुवै। इत्यादि प्रकार करी ज्ञान विराधना (जाणतां अजाणतां) इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥१॥

हिवै दर्शनना आठ अतिचार ते किम? देवगुरु धर्मने विषै संका कीधी हुवै ॥१॥ अन्य अन्य दर्शनां ऊपर अभलाषा वांछा कीधी हुवै ॥२॥ साधु साध्वीनी दुगंछा कीधी हुवै ॥३॥ सर्व देव, सर्व गुरु, सर्व धर्म सरीखा मान्या हुवै ॥४॥ साधु-साध्वी-श्रावक-श्राविका गुणवंत चतुर्विध श्री संप्रती प्रसंसा न कीधी हुवै ॥५॥ सीदाता साधर्मी साहमीने द्रव्यत भावत स्थिरता न कीधी हुवै ॥६॥ साधर्मिक-साधुनी भक्तवत्सलता कीधी न हुवै ॥७॥ श्री जिनशासन तणी प्रभावना उद्दीपना न कीधी हुवै ॥८॥ इत्यादिक प्रकार करी दर्शननी विराधना कीधी हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥२॥

हिवै चारित्रना आठ अतिचार लागा हुवै ते किम? इयासमति^१ भाषासमति^२ एषणासमति^३ आदानभंड-निखेयणारामति^४ उच्चारपासवणखेलजल्लसिंघाण पारठावणीयारामति^५ मनोगुप्ति^६ वचनगुप्ति^७ कायगुप्ति^८ एवं पांच शुभति(समति) त्रीणि गुप्ति विराधी हुवै। इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते मिच्छामि दुक्कडं ॥३॥

वली उभयकाल पडिकमणो कीधो न हुवै। अथवा कालवेला टाली अकालै कीधो हुवै। अथवा छती सत्ते बैठं पडिकमणो कीधो हुवै। वांदणा बारह आवर्त भली परे सावव्या न हुवै। प्रभातनो पडिकमणो आगारै कीधो हुवै। पडिकमणांमांहे निद्रा विकथा कीधी हुवै। दिवसामांहे पांच धार सिज्झाय ध्यान न कीधो हुवै। अहोरात्रमांहे सात बार चैत्यवंदन न कीधो हुवै। पच्चखाण पार्या न हुवै। पउण पडिलेहण आधीभाछी कीधी हुवै। ओघा, मुंहपत्ती, वस्त्रपात्र पडलेह्या न हुवै। सांझे बारह १२ बाहिर, बारह १२ मांहे, एवं २४ थंडला, च्यार कालग्रहणना मंडल एवं २८ मांडला कीधो न हुवै। राइ संथारा मुंहपत्ती पडिलेही न हुवै। आवरसाहि निस्सिहि प्रमुख दसविध चक्रवाल समाचारी साचवी नहीं हुवै। सूत्रपोरसी, अर्थपोरसी साचवी नहीं हुवै। कारण विना दिवस निद्रा कीधी हुवै। रात्रे पोहर उपरंत निद्रा कीधी हुवै। राइ प्रायश्चित न कीधो हुवै। थापना पडिलेहवी वीसर गइ हुवै। थानक बै(पै)सतां 'अणुजाणह जस्सवग्गहो होइ ति' एहवुं वचन न कहयुं हुवै। रात्रे अकाले थंडलै गयो हुवै। कालातीत, क्षेत्रातीत अत्रपाणी प्रमुख भोगव्या हुवै।

छती शक्तं अणसण^१ उणोदरी^२ वृत्तिसंक्षेप^३ रसत्याग^४ कायक्लेस^५ संलीनता^६ ए बाह्य तप; फेर गुरु समीपै पाप लागैरी आलोयण लेवै ते प्रायश्चित तप ते आलोयण न लेवै ॥१॥ विनय बडा साधुरो साचव्यो न हुवै ॥२॥ वेयावच्च बाल, वृद्ध, ग्लान, तपस्वी, गीतार्थगुरु, असमर्थ साधु प्रमुखनो न कीयो हुवै ॥३॥ सज्जाय वाचना^१ पृच्छना^२ परावर्तना^३ अनुप्रेक्षा^४ धर्मकथा^५ पांच प्रकारे न कीधी हुवै। पिंडरथ^१ पदरथ^२ रूपरथ^३ रूपातीत^४ ए च्यार ध्यान न कीधा हुवै। आर्तध्यान रौद्रध्यान कीधा हुवै। काउसग्ग दुःखक्षय, कर्मक्षयनो कीधो न हुवै। इत्यादिक प्रकार करी गारै भेदै तपस्या साचवी न हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते भिच्छामि दुक्कडं ॥३॥

वली मनोवीर्य^१ वचनवीर्य^२ कायवीर्य^३ धर्मस्थानके फोरव्या^४ न हुवै। नोकारसी^१ पोरसी^२ साढपोरसी^३ परमहंस^४ अवड्ड^५ एकासणो^६ व्यासणो^७ नीवी^८ आविल^९ एकलढाणो^{१०} उपवास^{११} गंठरी^{१२} मुठरी^{१३} प्रमुख छती शक्ति कीधा न हुवै। अथवा करीने भागा हुवै। अथवा पारवा वीसर गया हुवै। इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते भिच्छामि दुक्कडं कृतं देयं ॥४॥

वली यतीनो दशविधे धम्म विराध्यो हुवै। ते किम? क्षमा न कीधी^१ मार्दव-अहंकार कीधो हुवै^२ आर्जव-कपट कीधो हुवै^३ मुक्ति-लोभ कीधो हुवै^४ तपस्या न कीधी हुवै^५ सतरे भेदे संजम पाल्यो न हुवै^६ सत्य बोल्यो न हुवै^७ सौच-अदत्तादान निषेध न कीधो हुवै^८ आर्किचण-निःपरिग्रहनो निषेध न कीधो हुवै^९ ब्रह्मचर्य पाल्यो न हुवै^{१०} इत्यादि प्रकार करी दशविधि यतिनो धर्म विराध्यो हुवै इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते भिच्छामि दुक्कडं ॥५॥

वय^१समणस्स धम्म^२संयम^३वेयावच्चं^४ च बंभगुत्तीओ^५।

नाणाइतियं^१ तवो^२ कोहनिग्गहो^३ चरणमेयं तु ॥१॥ ए चरणसत्तरी।

पड(पिंड)व(वि)सोही^१ समिई^२ भावण^३ पडिमा य^४ इंदिअनिरोहो^५।

पडिलेहण^१ गुत्तीओ^२ अभिग्गहा^३ चेव करणं तु ॥१॥ ए करणसत्तरी।

एवं चरणसत्तरी करणसत्तरी १४० बोल विराध्या हुवै। इणभव परभव जातां (जाणतां अजाणतां) ते भिच्छामि दुक्कडं ॥

॥ इति दुष्कृतगर्हा ॥६॥

श्रुतसागर

75

जुलाई - २०१४

अथ सुकृतानुमोदना । थोड़ी घणी वेला पंच महाव्रत पाल्या हुवै । पांच सभिति, त्रिणि गुप्ति, आठ प्रवचन पालवानी खप कीधी हुवै । आहार विहरतां खप कीधी हुवै । सूत्र सिद्धांत विध(धि)सुं भण्वा-भणायो हुवै । परति पानां सोझ्या हुवै । भणवा भणी परत कीधो हुवै । अरिहंतनो वेयावच्च कीधी हुवै । साधुनो, ग्लाननो, तपसीनो, आचार्यनो, उपाध्यायनो, वाचनाचार्यनो विनय-वेयावच्च कीधी हुवै । विधसुं उपधानयोग पुहा हुवै । शत्रुंजय, गिरनार, अष्टापदजी, आबूजी, सम्भेतसिखरजी, चंपापुरी, पाधापुरी, राजग्रीही, जेशलमेर, राणपुरो, थंभणो, गरुडी, फलोधी, अंतरीकजी प्रमुख तीर्थजात्रा कीधी हुवै । बौदस, पांचम, बीज, आठम, इग्यारस, बीसस्थानक, कल्याणकतिथि, प्रमुख तिथि तप कीधो हुवै । दुःखक्षय, कर्मक्षय निमित्त कावसग्य कीधो हुवै । बारह भावना भावी हुवै । लाख नोकार गुण्या हुवै । गंठी, मुंटी, नवकारसी, पोरसी, साढपोरसी, पुरमद्ध, आबिल, उपवास, एकासणो, व्यासणो, नीवी, दिवराधरम प्रमुख पच्चखाण दाससुं सावा कीधो हुवै । चरणसत्तरी करणसत्तरी भली परे पात्ती हुवै । इणभव परभव ते अणुमोदज्यौ ।

इतरे करी पहलो रास्यकत्त्व सूधो उवरायो^१ पछै अढारै पापरस्थानक बीसराथा^२ पछै चौरासीलाख जीवाजोनि खमायो^३ पछै रांथमविराधना मिच्छामि दुक्कडं दिसावी^४ पछै दुष्कृत गर्हा करावी^५ पछै सुकृतअणुमोदना करावी^६ । ग्ली अराधना करावीजै तिवारै विशेषपणे करावीजै रांवर आखडी पच्चखाण विशेष, च्यार सरणा कराईजै । गंठी बंधावीजै ।

सर्वमङ्गलमाङ्गल्यं सर्वकल्याणकारणम् ।

प्रधानं सर्वधर्माणां जैनं जयतु शासनम् ॥१॥ इत्यादि ।

वाणाष्टरसभौमाब्दौ (१६८५) रिणीनगरसंस्थितैः ।

यत्यन्त्याराधना चक्रे समयादिमसुन्दरैः ॥१॥

यद्यत्याराधनां कृत्वा पुण्यस्योपार्जनं कृतम् ।

तेन प्रान्तवेलायां समोदयमुपैतु सा ॥२॥

॥ इति यत्याराधनाभाषा श्रीसमयसुंदरविरच(धि)ता तिधिरसंपूर्णम् ॥

॥ ग्रंथमात्र ३७१ संख्या ॥

॥ सं. १८९९ मिति पोहवदि २ सोमवारे लि. 'पं.' दुलीचंद

श्रीतिरुगपुरमध्ये चतुर्मासी कृतायाम् ॥श्रीः॥

कैलास श्रुतसागर ग्रंथसूची एक संक्षिप्त परिचय

- ❖ ग्रंथ नाम - कैलास श्रुतसागर ग्रंथसूची
- ❖ प्रकाशित होनेवाले कुल भाग - ५५
- ❖ अब तक प्रकाशित कुल भाग - १६
- ❖ प्रत्येक भाग के कुल पृष्ठ - ६०८
- ❖ प्रत्येक भाग में प्रकाशित हस्तप्रतों की संख्या - ३००० से ३५००
- ❖ प्रत्येक भाग में प्रकाशित कृति लिंकों की संख्या - ६२०० से ६८००
- ❖ प्रत्येक भाग में हस्तप्रत सूचनाओं के कुल पृष्ठ - ४०० से ४५०
- ❖ प्रत्येक भाग में कृति सूचना परिशिष्ट के कुल पृष्ठ - १२० से १७०

विशेषता - अप्रकाशित व अशुद्ध प्रकाशित साहित्य को शुद्ध व बहु उपयोगी बनाने पूर्वक संशोधन-संपादन क्षेत्र में कार्यरत व इतिहास एवं ज्ञान-विज्ञान की अनेक शाखाओं के अभ्यासु तथा वर्तमान की अनेक समस्याओं का हल ढूँढने वाले प. पू. राधु-साध्वीजी भगवंतों एवं विद्वानों के लिए यह ग्रन्थ बहुत ही उपयोगी है.

अन्य सूचीपत्रों की तुलना में इस सूचीपत्र में हस्तप्रत, पेटा हस्तप्रत और उनमें पाई जानेवाली कृतियों की ८० से अधिक प्रकार की सूचनाएँ उपलब्ध कराई जाती हैं.

जिनमें प्रत नाम, प्रतिलेखन वर्ष, प्रतिलेखक, गुरु परंपरा, प्रतिलेखन स्थल, पूर्णता, हस्तप्रत विशेषता, हस्तप्रत लक्षण, दशा, पृष्ठ, लंबाई-चौड़ाई, पंक्ति-अक्षर, पेटांक नाम, पेटांक पृष्ठ, कृति नाम, स्वरूप, भाषा, कर्ता, आदिवाक्य, अंतिमवाक्य, परिमाण, रचना वर्ष आदि मुख्य रूप से हैं. इनके अलावा अनेक सूचनाएँ जो केटलॉग में स्थल संकोच के कारण छप नहीं सकती है उन्हें कम्प्यूटर प्रोग्राम में ही खूब ही सुसंकलित रूप से संजोई जाती हैं.

ग्रंथ के अंत में छपे परिशिष्टों में कृति परिवार का परिचय तथा प्रत्येक कृति से जुड़ी एकाधिक हस्तप्रतों की जानकारीयाँ सरलता से प्राप्त हो जाती हैं. ये सारी सूचनाएँ ज्ञानमंदिर में कार्यरत विविध भाषाओं के जानकार पंडितवर्यों द्वारा

प्रत्येक हस्तप्रत का सूक्ष्म अवलोकन व निरीक्षण कर, आवश्यकता पड़ने पर सन्दर्भ ग्रन्थों आदि की सहायता से प्रविष्टि की जाती है।

सूचीकरण का काम महज सूची बना कर छाप देने मात्र तक सीमित नहीं है, अस्त-व्यस्त बिखरी व जीर्ण-शीर्ण दशा में आए हस्तप्रतों के पन्नों का खूब ही सूझबूझ व धीरज पूर्वक मिलान करके ग्रंथों को पूर्ण बनाना, उन पर वेष्टन आदि लगा कर उन्हें सुरक्षित करने का बड़े ही श्रम-समय साध्य आधार कार्य भी सूचीकरण कार्य का ही हिस्सा है।

वितरण व्यवस्था - इन ग्रंथों की एक-एक कॉपी भारत भर के प्रमुख ज्ञानभंडारों एवं साधु-राष्ट्रीयीजी भगवंत जो हस्तप्रत के क्षेत्र में संपादन-संशोधन कार्य कर रहे हों, उन्हें गैटस्वरूप भेजी जाती है।

इसके अतिरिक्त पुस्तक विक्रेताओं के माध्यम से विश्वभर की इस क्षेत्र से जुड़ी युनिवर्सिटियों, संस्थाओं या व्यक्तियों को उनके व्यक्तित्वगत उपयोग के लिए लागत मूल्य पर विक्रय किया जाता है।

इन ग्रंथों की ई-फाईल (पीडीएफ) बनाकर वेबसाइट पर अपलोड की जाती है, इसके अतिरिक्त यदि किसी विद्वान को इसकी Soft Copy चाहिए हो तो उन्हें ई-मेल द्वारा भी भेजी जाती है।

दाता का चतुरंगी पृष्ठ - केटलॉग के भाग को प्रकाशित करने का लाभ जिस श्री संघ, परिवार या दाता ने लिया हो, उनका परिचय, यदि श्री संघने लाभ लिया हो तो संघ का नाम, संघ के जिनालय के नूतनायकजी का फोटो, ट्रस्टीश्रीओं की सूची आदि मुद्रित किए जाते हैं।

किसी व्यक्ति या उसके परिवार की ओर से दान प्राप्त हुआ हो तो उनके परिवार के सदस्यों के फोटो तथा यदि परिवार के मुख्य व्यक्ति को समर्पित किया हो तो उनके फोटो व नाम मुद्रित किए जाते हैं। ये सारी सूचनाएँ एक चतुरंगी पृष्ठ के रूप में, दाता ने जिस भाग का लाभ प्राप्त किया हो, उस भाग में प्रकाशित किया जाता है।

श्रुतप्रेमी गहनभाव कैलास श्रुतसागर ग्रंथसूचि में डोनेशन हेतु कार्यालय से संपर्क करें।

धर्म कला व श्रुत-साधना का आह्लादक धाम

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र, कोबा तीर्थ

अहमदाबाद-गांधीनगर राजमार्ग पर स्थित साबरमती नदी के समीप सुरम्य वृक्षों की घटाओं से घिरा हुआ यह कोबा तीर्थ प्राकृतिक शान्तिपूर्ण वातावरण का अनुभव कराता है। गच्छाधिपति, महान जैनाचार्य श्रीमत् कैलाससागरसूरीश्वरजी म. सा. की दिव्य कृपा व युगदृष्ट राष्ट्रसंत आचार्य प्रवर श्रीमत् पद्मसागरसूरीश्वरजी के शुभाशीर्वाद से श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र की स्थापना २६ दिसम्बर १९८० के दिन की गई थी। आचार्यश्री की यह इच्छा थी कि यहाँ पर धर्म, आराधना और ज्ञान-साधना की कोई एकाध प्रवृत्ति ही नहीं बरन् अनेकविध ज्ञान और धर्म-प्रवृत्तियों का महासंगम हो, एतदर्थ आचार्य श्री कैलाससागरसूरीश्वरजी की महान भावनारूप आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर का खास तौर पर निर्माण किया गया।

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र अनेकविध प्रवृत्तियों में अपनी निम्नलिखित शाखाओं के सत्प्रयासों के साथ धर्मशासन की सेवा में तत्पर है।

(१) महावीरालय : हृदय में अलौकिक धर्मोल्लास जगाने वाला चरम तीर्थकर श्री महावीरस्वामी का शिल्पकला युक्त भव्य प्रासाद 'महावीरालय' दर्शनीय है। प्रथम तल पर गर्भगृह में मूलनायक महावीरस्वामी आदि १३ प्रतिमाओं के दर्शन अलग-अलग देरियों में होते हैं तथा भूमि तल पर आदीश्वर भगवान की भव्य प्रतिमा, माणिभद्रवीर तथा भगवती पद्मावती सहित पाँच प्रतिमाओं के दर्शन होते हैं। सभी प्रतिमाएँ इतनी मोहक एवं चुम्बकीय आकर्षण रखती हैं कि लगता है सामने ही बैठे रहें।

मंदिर को परंपरागत शैली में शिल्पांकनों द्वारा रोचक पद्धति से अलंकृत किया गया है, जिससे सीढ़ियों से लेकर शिखर के गुंबज तक तथा रंगमंडप से गर्भगृह का हर प्रदेश जैन शिल्प कला को आधुनिक युग में पुनः जागृत करता दृष्टिगोचर होता है। द्वारों पर उत्कीर्ण भगवान महावीर देव के प्रसंग २४ यक्ष, २४ यक्षिणियों, १६ महाविद्याओं, विविध स्वरूपों में अप्सरा, देव, किन्नर, पशु-पक्षी सहित वेल-वल्लरी आदि इस मंदिर को जैन शिल्प एवं स्थापत्य के क्षेत्र में एक अप्रतिम उदाहरण के रूप में सफलतापूर्वक प्रस्तुत करते हैं।

श्रुतसागर

79

जुलाई - २०१४

महावीरालय की विशिष्टता यह है कि आचार्य श्री कैलाससागरसूरीश्वरजी म.सा. के अन्तिम संस्कार के समय प्रतिवर्ष २२ मई को दुपहर २ बजकर ७ मिनट पर महावीरालय के शिखर में से होकर सूर्य किरणें श्री महावीरस्वामी के ललाट को सूर्यतिलक से देदीप्यमान करे ऐसी अनुपम एवं अद्वितीय व्यवस्था की गई है। प्रति वर्ष इस आह्लादक घटना का दर्शन बड़ी संख्या में जनमेदनी भावविभोर होकर करती है।

(२) आचार्य श्री कैलाससागरसूरि स्मृति मंदिर (गुरु मंदिर) : पूज्य गच्छाधिपति आचार्यदेव प्रशान्तमूर्ति श्रीमत् कैलाससागरसूरीश्वरजी के पुण्य देह के अन्तिम संस्कार स्थल पर पूज्यश्री की पुण्य-स्मृति में संगमरमर का नयनरम्य कलात्मक गुरु मंदिर निर्मित किया गया है। स्फटिक रत्न से निर्मित अनन्तलब्धिनिधान श्री गौतमस्वामीजी की मनोहर मूर्ति तथा स्फटिक से ही निर्मित गुरु धरण-पादुका वास्तव में दर्शनीय हैं।

(३) आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमन्दिर (ज्ञानतीर्थ) : विश्व में जैनधर्म एवं भारतीय संस्कृति के विशालतम अद्यतन साधनों से सुसज्ज शोध संस्थान के रूप में अपना स्थान बना चुका यह ज्ञानतीर्थ श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र की आत्मा है। ज्ञानतीर्थ स्वयं अपने आप में एक लक्ष्यप्रतिष्ठ संस्था है। आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर के अन्तर्गत निम्नलिखित विभाग कार्यरत हैं : (i) देवर्द्धिगणि क्षमाश्रमण हस्तप्रत भांडागार (ii) आर्य सुधर्मास्वामी श्रुतागार (मुद्रित पुस्तकों का ग्रंथालय) (iii) आर्यरक्षितसूरि शोधसागर (कम्प्यूटर केन्द्र सहित) (iv) सम्राट सम्रति संग्रहालय : इस कलादीर्घा-म्यूजीयम में पुरातत्व-अध्येताओं और जिज्ञासु दर्शकों के लिए प्राचीन भारतीय शिल्प कला परम्परा के गौरवमय दर्शन इस स्थल पर होते हैं। पाषाण व धातु मूर्तियों, ताड़पत्र व कागज पर चित्रित पाण्डुलिपियों, लघुचित्र, पट्ट, विज्ञप्तिपत्र, काष्ठ तथा हस्तिदंत से बनी प्राचीन एवं अर्वाचीन अद्वितीय कलाकृतियों तथा अन्यान्य पुरावस्तुओं को बहुत ही आकर्षक एवं प्रभावोत्पादक ढंग से धार्मिक व सांस्कृतिक गौरव के अनुरूप प्रदर्शित की गई है। (v) शहर शाखा : पूज्य साधु-साध्वीजी भगवंत एवं श्रावक-श्राविकाओं को स्वाध्याय, चिंतन और मनन हेतु जैनधर्म की पुस्तकें नजदिक में ही उपलब्ध हो सके इसलिए बहुसंख्य जैन बस्तीवाले अहमदाबाद (पालडी-टोलकनगर) विस्तार में आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर की एक शहर शाखा का ई. सं. १९९९ में प्रारंभ किया गया था, जो आज चतुर्विध संघ के श्रुतज्ञान के अध्ययन हेतु निरंतर अपनी सेवाएँ दे रही है।

(४) आराधना भवन : आराधक यहाँ धर्माराधना कर सकें इसके लिए आराधना भवन का निर्माण किया गया है। प्राकृतिक हवा एवं रोशनी से भरपूर इस आराधना भवन में मुनि भगवंत स्थिरता कर अपनी संयम आराधना के साथ-साथ विशिष्ट ज्ञानभ्यास, ध्यान, स्वाध्याय आदि का योग प्राप्त करते हैं।

(५) धर्मशाला : इस तीर्थ में आनेवाले यात्रियों एवं महेमानों को ठहरने के लिए आधुनिक सुविधा संपन्न यात्रिकभवन एवं अतिथिभवन का निर्माण किया गया है। धर्मशाला में वातानुकूलित एवं सामान्य मिलकर ४६ कमरे उपलब्ध हैं।

प्रकृति की गोद में शांत और सुरम्य वातावरण में इस तीर्थ का वर्ष भर में हजारों यात्री लाभ लेते हैं।

(६) भोजनशाला व अल्पाहार गृह : तीर्थ में पधारनेवाले श्रावकों, दर्शनार्थियों, मुमुक्षुओं, विद्वानों एवं यात्रियों की सुविधा हेतु जैन सिद्धान्तों के अनुरूप सात्त्विक उपहार उपलब्ध कराने की विशाल भोजनशाला व अल्पाहार गृह में सुन्दर व्यवस्था है।

(७) श्रुत सरिता : इस बुक स्टाल में उचित मूल्य पर उत्कृष्ट जैन साहित्य, आराधना सामग्री, धार्मिक उपकरण, कैसेट्स एवं सी.डी. आदि उपलब्ध किये जाते हैं। यहीं पर एस.टी.डी टेलीफोन बूथ भी है।

विश्वमैत्री धाम - बोरीजतीर्थ, गांधीनगर : योगनिष्ठ आचार्य श्रीमद् बुद्धिसागरसूरिजी महाराज की साधनारथली बोरीजतीर्थ का पुनरुद्धार परम पूज्य आचार्यदेव श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी म.सा. की प्रेरणा एवं शुभाशीर्वाद से श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र संलग्न विश्वमैत्री धाम के तत्त्वावधान में नवनिर्मित १०८ फीट ऊँचे विशालतम महालय में ८१.२५ ईच के पद्मासनस्थ श्री वर्द्धमान स्वामी प्रभु प्रतिष्ठित किये गये हैं। ज्ञातव्य हो कि वर्तमान मन्दिर में इसी स्थान पर जमीन में से निकली भगवान महावीरस्वामी आदि प्रतिमाओं की प्रतिष्ठा योगनिष्ठ आचार्य श्रीमद् बुद्धिसागरसूरीश्वरजी महाराज द्वारा हुई थी। नवीन मन्दिर स्थापत्य एवं शिल्प दोनों ही दृष्टि से दर्शनीय है। यहाँ पर महिमापुर (पश्चिमबंगाल) में जगत्शेठ श्री माणिकचंदजी द्वारा १८वीं सदी में कसौटी पथर से निर्मित भव्य और ऐतिहासिक जिनालय का पुनरुद्धार किया गया है। वर्तमान में इसे जैनसंघ की ऐतिहासिक धरोहर माना जाता है। निरसंदेह इससे इस तीर्थ परिसर में पूर्व व पश्चिम भारत के जैनशिल्प का अभूतपूर्व संगम हुआ है।

The image shows a page from a handwritten manuscript titled 'सिध्दन्ता शिखा' (Siddhanta Shikha) at the top. The main content is a 10x10 grid of numbers written in Devanagari script. The numbers are arranged in a way that suggests a multiplication table or a similar mathematical structure. The grid is surrounded by marginal notes and a title at the top. The numbers in the grid are as follows:

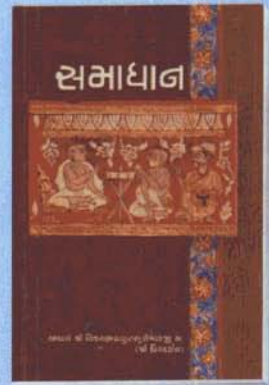
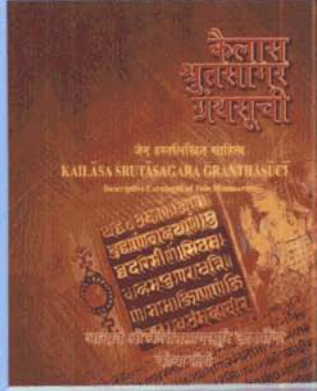
०	१	२	३	४	५	६	७	८	९
१	१	२	३	४	५	६	७	८	९
२	२	४	६	८	१०	१२	१४	१६	१८
३	३	६	९	१२	१५	१८	२१	२४	२७
४	४	८	१२	१६	२०	२४	२८	३२	३६
५	५	१०	१५	२०	२५	३०	३५	४०	४५
६	६	१२	१८	२४	३०	३६	४२	४८	५४
७	७	१४	२१	२८	३५	४२	४९	५६	६३
८	८	१६	२४	३२	४०	४८	५६	६४	७२
९	९	१८	२७	३६	४५	५४	६३	७२	८१

The grid is surrounded by marginal notes in Devanagari script. The title 'सिध्दन्ता शिखा' is written at the top. The page is numbered '१' (1) at the bottom right.

For Private and Personal Use Only

TITLE CODE : GUJ MUL 00578. SHRUTSAGAR (MONTHLY). POSTAL AT. GANDHINAGAR. ON 15TH OF EVERY MONTH. PRICE : RS. 15/- DATE OF PUBLICATION JULY-2014

ज्ञानमंदिरना आगामी प्रकाशनो

To,

BOOK-POST / PRINTED MATTER

प्रकाशक

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र कोबा, गांधीनगर ३८२००७
फोन नं. (०७९) २३२७६२०४, २०५, २५२, फेक्स (०७९) २३२७६२४९

Website : www.kobatirth.org

email : gyanmandir@kobatirth.org

**PRINTED, PUBLISHED AND OWNED BY : SHRI MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA,
PRINTED AT : NAVPRABHAT PRINTING PRESS, 9-PUNAJI INDUSTRIAL ESTATE,
DHOBHIGAT, DUDHESHWAR, AHMEDABAD-380004 PUBLISHED FROM : SHRI MAHAVIR
JAIN ARADHANA KENDRA, NEW KOBA, TA. & DIST. GANDHINAGAR, PIN : 382007, GUJARAT.
EDITOR : KANUBHAI LALLUBHAI SHAH.**